JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV VĚD O UMĚNÍ A KULTUŘE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

NENÍ TO PRAVDA, ALE MOHLA BY BÝT:
FAKE NEWS V SOUČASNÉM ČESKÉM MEDIÁLNÍM PROSTORU

Autorka: Mgr. Barbora Doležalová
Studijní obor: Kulturální studia
Vedoucí práce: Mgr. Peter Chvojka, Ph.D.

2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 5. prosince 2022 Barbora Doležalová

Poděkování

Za všechny druhé směny vykonávané při mém studiu a psaní této práce, kritické čtení i emociální podporu, která byla při čtení nenávistných dezinformačních narativů a osobních útoků potřeba, děkuji Davidovi.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá fenoménem fake news a dezinformací převážně v českém mediálním prostoru, zejména na česky psaných dezinformačních webech nebo sociálních sítích. Práce nastíní, v čem spočívá problematika pojmu fake news a jeho řešení v rámci demokratických režimů. Fake news a dezinformace, se zvláštním zřetelem k 'genderové ideologii', Istanbulské úmluvě a rasistickým narativům, budou nahlíženy prizmatem intersekcionálního feminismu. Na specifických obrazových a textových ukázkách z dezinformačních webů uvede příklady a metodou kritické analýzy diskurzu ukáže, jak daná média pracují s textem a vizuálními prvky a jaké diskurzivní rámce tím komunikují. Práce mapuje narativy dezinformačních webů s přihlédnutím k současnému českému politickému diskurzu.

Klíčová slova:

fake news, dezinformace, kritická analýza diskurzu, ideologie, intersekcionální feminismus

Abstract

This diploma thesis deals with the phenomenon of fake news and disinformation mainly in the Czech media space, especially on Czech disinformation websites or social networks. The thesis will outline the issues surrounding the notion of fake news and its resolution within democratic regimes. Fake news and misinformation, with particular reference to 'gender ideology', the Istanbul Convention and racist narratives, will be viewed through the prism of intersectional feminism. Using specific visual and textual examples from disinformation websites, it will give examples and use the method of critical discourse analysis to show how the media in question work with text and visual elements and what discursive frames they communicate. The thesis maps the narratives of disinformation websites with respect to contemporary Czech political discourse.

Keywords:

fake news, disinformation, critical discourse analysis, ideology, intersectional feminism

Obsah

Seznam zkratek 8

1 Úvod 9

2 Metodologie 11

2.1 Pozicionalita autorky 14

2.2 Postkoloniální feministická analýza diskurzu 19

2.3 Kulturně konstruované jako přirozené – binarita a dualismy 21

2.4 Předsudky a stereotypy 29

3 Média po roce 1989 34

4 Terminologická problematika pojmu fake news 38

4.1 Proč na diskurzu záleží 41

4.2 Satira, parodie nebo fake news v umění? 44

4.3 Důvody vytváření a šíření 52

4.4 Typologie šiřitelů podle STEM 53

4.5 Proměny mediálního diskurzu 57

4.6 Kdo věří nebo čte fake news 60

4.7 „Dezoláti“, ‚flastenci‘, „idyoti“ 66

4.8 Řešení 68

5 Vizualita dezinformačních webů 74

5.1 Vidím, proto věřím 83

5.2 Manipulace s fotografiemi 86

6 ‚Genderová ideologie‘ jako problém katolických konzervativních intelektuálů, akademické obce, politických osobností i konspiračních šiřitelů 97

6.1 Diskurzivní rámce 111

7 Závěr 122

Zdroje 125
Odborné 125
Neodborné 130
Primární zdroje 133
Seznam obrázků 136
Seznam grafů 137
Seznam tabulek 138

Seznam zkratek

BIPOC – Black, Indigenous, people of color

CDA – Critical Discourse Analysis

FN – fake news

IÚ – Istanbulská úmluva, plným názvem Úmluva Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí

LGBTIQA+ – Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Intersex, Queer/Questioning, Asexual/Aromantic

PL – Parlamentní listy

1 Úvod

V této práci budu zkoumat problematiku fake news a dezinformací a jejich nuance či proměny. Vzhledem k navyšujícímu se zájmu o tuto problematiku a zároveň i vyšší diseminaci fake news, jsem se rozhodla omezit svůj tematický okruh, dobu publikování i typy média, kde se tyto zprávy šíří. Nad to mi v českém, ale i zahraničním prostředí, chyběly různé typy perspektiv, metodologií i zkoumaných dezinformačních témat, tudíž i proto jsem se rozhodla pro feministickou kritiku. Zaměřovat se budu na fake news a dezinformace týkající se genderu, LGBTIQA+ lidí a feminismu, které byly publikovány na webových platformách šířící fake news (a jiné dezinformace) nebo na sociálních sítích, zejména *Facebooku*. Tato témata tvoří totiž velkou část narativů tzv. kulturních válek, kde fakticita informací je upozaďována spíše názorově stereotypními myšlenkami. Zároveň se jedná o témata, která nejsou téměř vůbec pokrývána fact-checkingovými stránkami ani skupinou *Čeští Elfové* nebo organizací *Evropské hodnoty*, které monitorují aktivity dezinformačních webů.

V metodologické a teoretické části zevrubně popíši problematiku konstruovanosti a ‚přirozenosti', binárního dělení světa a eurocentrického pohledu na něj, neboť tyto charakteristiky jsou přítomné ve většině dezinformačních narativů. Tím chci zároveň poukázat na to, že genderová problematika má svůj vědecký kapitál, ze kterého vychází a něj by při případných debatách mělo být odkazováno. Nebudu podrobně zkoumat soukromé online skupiny, komentáře na sociálních sítích, video obsah na internetu nebo podcasty. Taktéž má práce není kvantitativní, mým cílem tedy není zaznamenat co největší počet fake news, nebo plnit funkci fact-checkingových projektů, ale mapovat opakující se narativy a diskurzivní strategie. Pracovala jsem s databází *Newton Media*, která monitoruje česká média od roku 1996, a to internetové zpravodajské weby, noviny, ale i sociální sítě, televizní vysílání nebo rozhlas.

V rozsáhlejší metodologické části popisuji kritickou analýzu diskurzu (CDA) a její vztah k ideologii, a to především v díle Ruth Wodak, Normana Fairclougha a feministických teoretiček*ků, které se ve své práci ideologii a fungování diskurzu také věnují. Nastíním hlavní diskurzivní strategie, které později budu konkrétně popisovat v interpretační části na jednotlivých fake news nebo dezinformačních textech. Nutnou

částí CDA je taktéž reprodukovatelnost a objasnění vlastního ideologického pozadí, tj. pozicionality/perspektivizace, která se promítá ve výzkumu.

V kapitole o terminologii budu komparovat definice pojmu ‚fake news', jejich typologii, témata nebo roli, jakou hrají šiřitelé dezinformačních narativů. Analyzovat budu lingvistickou i grafickou stránku tohoto fenoménu. Zaměřím se obecně na funkci obrazů, které se mohou jevit signifikantní v otázce rozhodování, zda se jedná o mocenský prvek posilující pozici fake news a webů, kde se tyto zprávy šíří. Na pozadí těchto multimodálních entit budu zkoumat, jaký vliv mají na recepci, cirkulaci a apropriaci dezinformačních narativů naše předsudky a stereotypní myšlení. Mapovat budu dezinformační narativy převážně na webech šířící fake news, dezinformace a konspirace, ale považuji za důležité nastínit i to, jak se tyto narativy dostaly i mimo prostředí oněch webů a uzavřených náboženských skupin do standardních médií, politiky a akademických obcí. Theodor W. Adorno a Max Horkheimer (2009, s. 159) v *Dialektice osvícenství* píší, že „[n]acionální socialisté dobře věděli, že rozhlas dal jejich věci tvar, stejně jako tiskařský lis dal tvar reformaci." Moje otázka zní, zda podobnou funkci plní i sociální sítě, resp. jaký tvar dávají neoliberální demokracii fake news a dezinformace a jejich případná regulace. Další výzkumnou otázkou je, jak se označující ‚genderová ideologie' váže na jiné dezinformační narativy v rámci posledních deseti let.

2 Metodologie

Poznatek, že „text ani diskurz nikdy nefunguje sám o sobě, nýbrž vždy v intertextových a interdiskurzivních vztazích," (Lehečková & Hořejší 2015, s. 125) je nezbytný pro zkoumání jakéhokoli fenoménu, o to více je ale potřeba při analýze a mapování narativů, které jsou podle některých subversivní vůči hegemonistické ideologii a jejichž význam zároveň nabývá protichůdných poloh v závislosti na prostředí, ve kterém je definován. Na jedné straně jsou fake news a dezinformace považovány za „ohrožení demokracie" (Reglitz 2022; Kalsnes 2018; Cíbik & Hadroš 2020 ad.), na straně druhé jako „svoboda slova" (Passer 2017), která je v demokratickém režimu pojímána jako nezbytná podmínka. Mým zkoumaným tématem jsou česky psané[1] dezinformační texty, které se někdy označují jako fake news. Pro kritickou analýzu diskurzu je i typická interdisciplinarita a orientace na problém – a tím fake news ve své mnohovrstevnatosti nejspíše jsou, což se budu snažit ukázat už při samotném definování tohoto fenoménu. Součástí je i analýza vizuálního materiálu, jako jsou meme, ilustrační fotografie, zkreslující a upravené obrazy nebo rozbor grafické podoby dezinformačních webových stránek, kde jsem pro snazší orientaci zahrnula printscreeny těchto webů.

Diskurz šířeji chápu jako pole vědění, jako intersubjektivně propojené a proměnlivé významy, představy, struktury světa i materiální objekty ve vztahu k určité sociální praxi a řádu. V první řadě jsem se snažila pojmenovat svoji pozici ve výzkumu a detailněji popsat interpretační metodu, různé perspektivy a reprodukovatelnost, aby bylo možné rekonstruovat logiku analýzy. Po předběžném seznámení se a kontinuálním pozorování těchto specifických webů jsem si vytyčila klíčová slova a vymezila zkoumaný časový úsek. Zaznamenala jsem, že se velmi často mluví o „genderové ideologii", „genderismu", „tradiční rodině", „homosexualismu", „Istanbulské úmluvě", „pedofilii", „XY různých pohlavích", pomocí těchto klíčových slov jsem si poté utvořila přibližný seznam textů, které jsem zkoumala. Následně jsem si vymezila základní výzkumné otázky a případné prvotní domněnky, zpřesnila pilotní

[1] Rozhodla jsem se nezkoumat mluvené projevy, jako jsou podcasty, videa, streamy na sociálních sítích a nedělat rozhovory s lidmi, neboť se domnívám, že porovnávat (z vetší části) nepřipravený mluvený projev s projevem připraveným psaným, by vyžadovalo jinou metodologii, a následná komparace by nebyla vypovídající. Byť je onen video a audio obsah momentálně populární, je zároveň velmi diverzifikovaný a nový, že jeho specifika a odlišnosti by podle mě bránily koherenci práce.

analýzu a začala mikro a makroanalýzu jasně zvolených textů – zajímala jsem se o lingvistické aspekty na úrovni lexikální a syntaktické, o způsoby argumentace a persvaze, o diskurzivní participanty/aktéry[2] a strategie, o vzniklé či proměňující se narativy a metanarativy, ale i moc obrazu a utváření žánrů. Součástí různých kritico-analytických diskurzivních přístupů je i aplikovatelnost předchozí kritiky, jinak řečeno, „praktický návrh na implementaci" (Wodak 1989, s. xvi) či realizace změn, která má tedy i určitý normativní charakter.

„Kritická analýza by neměla zůstat deskriptivní a neutrální: zájmy, které ji vedou, směřují k odhalování nespravedlnosti, nerovnosti, stavění se na stranu bezmocných a potlačovaných" (Wodak 1989, s. xiv).[3] Podle Ruth Wodak nebo Floriana Menze kompletní objektivita není možná a naše zájmy se vždy se projevují ve zvoleném tématu, hodnotách a rozhodnutích, ale je nutné je explicitně pojmenovat a v průběhu analýzy reflektovat. Menz (1989) věnuje zvláštní pozornost kritické lingvistice, protože jazyk je zároveň objektem, ale i „metasférou", a proto je podle něj explicitní vyjádření autorské pozicionality esenciální, tím se totiž odlišuje pouhá ideologie, která je založena jen na sdílené víře, od vědecké argumentace, která musí být přístupná pro všechny. Cílem kritické analýzy diskurzu (CDA) tedy není jednostranně vedená kritika, ale snaha „odhalit a demystifikovat určité sociální procesy v této i jiných společnostech, zviditelnit a zprůhlednit mechanismy manipulace, diskriminace, demagogie a propagandy" a klást důraz na to, že „praktické a politické kroky by měly podnikat týmy odborníků z praxe, výzkumníci z jiných oborů a *lidé, kterých se to nejvíce týká*" (Wodak 1989, s. xiv).[4] Menz (1989) se vyjadřuje v souladu s Wodak a přínos kritické lingvistiky vidí převážně v onom odhalování ideologičnosti jazyka, i když si je vědom, že tím onen efekt neeliminujeme, ale zpřístupníme ho a dovolíme mu být dalším kritickým tématem. Wodak (2007) genderovou lingvistiku vidí

---

[2] Zde používám maskulinum, neboť mám na mysli i události, věci nebo role.

[3] Přeloženo z orig. „A critical *analysis* should not remain descriptive and neutral: the interests guiding such an analysis are aimed at uncovering injustice, inequality, taking sides with the powerless and suppressed."

[4] Přeloženo z orig. „to uncover and de-mystify certain social processes in this and other societies, to make mechanisms of manipulation, discrimination, demagogy, and propaganda explicit and transparent", „[…] practical and political steps should be taken by teams of practitioners, researchers in other fields *and the people who are most involved*".

nutně jako interdisciplinární, právě proto, aby byla schopna zachytit a propojit fenomény z oblasti lingvistiky, genderových studií, politologie nebo kulturálních studií.

Norman Fairclough, další výrazná osobnost kritické analýzy diskurzu, v textu *Language and Power* (Jazyk a moc) vidí kritický charakter CDA jako nutnou součást k překonání čisté deskripce, která je pouze průvodní informací, nikoli jejím výsledkem a konečnou podobou. Proto vidí například korpusovou lingvistiku jako nástroj CDA, který slouží k analýze, ale analýzou per se není.[5] Fairclough dodává, že CDA je normativní i v tom smyslu, že kriticky zhodnocuje to, co jde zde, ale i to, co by zde být mělo. Stejně jako Wodak, Fairclough píše, že se nejedná o pouhou kritiku a analýzu diskurzu, ale mělo by dojít i k vysvětlení, jak se diskurz váže k ostatním elementům reality, se kterými je dialekticky propojen a je určitým mocenským činitelem. Dialektické argumenty podle něj začínají už u jazyka, který je taktéž diskurzem, a spolu názory a přesvědčeními se vztahuje k sociální realitě. Sociální praxe ale není pouhým odrazem sociálních struktur, je i jejím produktem – má sílu produkce i reprodukce. Z kritické analýzy tedy musí být i zřejmé, že „sociální pravidla a kontext, který se analyzuje, jsou *historicky* podmíněny a z něj vyrůstají, nejsou tu dány od přírody“ (Menz 1989, s. 229).[6] Ani analýza diskurzu tedy nesmí probíhat v izolaci, diskurz je formou moci a není imunní vůči ideologii (Fairclough 2015; Menz 1989), zároveň „všechny diskurzy jsou důsledkem existujících mocenských vztahů, všechny definice ‚feminismu‘ jsou konstruovány ve vztahu k rozdílnému rozdělení heteronormativní a genderované moci“ (Barát 2007, s. 208).[7] Úspěšnost značení je tedy stále závislá na strukturách a fungování sil v hegemonistickém diskurzivním řádu, který má moc si onen znak apropriovat a politicky přeznačit, jak se to například stalo s pojmem ‚fake news‘ v USA. Je to boj různých ideologických diskurzů, které se snaží získat určitý monopol na ovládání toho daného pojmu, aby jím označily situaci podle svých potřeb. Judith Baxter (2003) tuto politiku označování prezentuje na příkladu genderového diskurzu, kde na jednu stranu mohou existovat dominantní diskurzy stereotypně popisující maskulinitu

[5] Obecně se rozdělují dva způsoby propojení CDA a korpusové lingvistiky: korpusově řízený výzkum (*corpus-driven*) a korpusově založený (*corpus-based*).

[6] Přeloženo z orig. „the social rule and the social context which it analyzes are *historically* grown and not given by nature“.

[7] Přeloženo z orig. “all discourses are effects of the existing relations of power, all definitions of ‘feminism’ are constructed in relation to differential distributions of hetero-gendered power“.

a feminitu na rovině binárních opozic, ale v tu samou chvíli tu mohou působit diskurzy inkluzivnější, které vidí gender jako fluidní kategorii bez esencialistických a univerzalistických vlastností. Proto se snažím ukázat, že jakékoli binární dělení na my vs. oni, dobré vs. špatné, pro vs. proti je příliš zjednodušující a nenapomáhá porozumění dané tematice, ani případným návrhům řešení. Politika označování zvýrazňuje tedy fakt, „že označování není jen nevinným pojmenováním věcí tak, jak jsou, ale že je spjato s mocí – s mocí ukázat věci podle sebe, tak, jak odpovídá mému přesvědčení, tak, je to právě pro mne (či pro nás) výhodné“ (Skalický 2019, s. 22).

„Kritická analýza spěje k odhalení tohoto vnitřního řádu diskurzu a k popisu toho, jaké významy jsou sdělovány a tvořeny jakými aktéry, s pomocí jakých prostředků (diskurzivních strategií) a za jakým účelem,“ píše Lehečková a Hořejší (2015, s. 128) o přístupu Ruth Wodak. Fairclough mluví podobně a zahrnuje do analýzy i multi-sémiotické texty a významotvorné prvky, které jazyk jakožto diskurz tvoří – gesta, pohyby těla nebo vizuální prvky doplňující text. Sám píše, že jeho styl CDA je extenzivnější a nesmí skončit ani u pouhého návrhu změn například v podobě vhodnějších způsobů reprezentace: „Jde o analýzu a kritiku a v konečném důsledku o změnu existující sociální reality, v níž je tento diskurz určitým způsobem spojen s dalšími sociálními prvky, jako jsou mocenské vztahy, ideologie, ekonomické a politické strategie a politiky“ (Fairclough 2015, s. 5).[8] Ke „změně světa“ je ale třeba porozumět, co potřebuje změnit a jaká změna je vůbec možná. Jak řekla bell hooks, „musíme svoju predstavivosť zakotviť v konkrétnej realite a zároveň si vedieť predstaviť aj možnosti, ktoré túto realitu presahujú“ (hooks 2013, s. 149).

2.1 Pozicionalita autorky

„[K]ažda teorie či interpretace, ať jde o humanitní a společenské obory, nebo o přírodní vědy, je formulována v určitém ideologickém prostředí. Nedá se tedy nikdy hovořit o neutrálním názoru, protože každý názor vychází z nějakého systému hodnot a rozdělení moci,“ píše Libora Oates-Indruchová (1998, s. 10) v úvodu k antologii feministických textů *Dívčí válka s* ideologií a podobně se vyjadřuje i v předmluvě

[8] Přeloženo z orig. „It is to analyze and criticize, and ultimately to change, the existing social reality in which such discourse is related in particular ways to other social elements such as power relations, ideologies, economic and political strategies and policies.“

k antologii *Černošská feministická literární kritika*. Obě tyto antologie mi pomohly pochopit mnohé dříve neviděné spojitosti mezi feminismem a postkolonialismem nebo mezi genderově podmíněným násilím a rasismem. Při práci s dezinformačními médii jsem si uvědomila, jak se tyto intersekce projevují v textové podobě, z čeho pramení a zda ona ideologičnost, která je těmto webům přičítána v kontrastu k těm takzvaně objektivním[9] a neutrálním, je opravdu ojedinělá a jak se manifestuje.

Když mluvím o ideologii, vnímám ji jako soubor idejí, názorů a hodnot, které se nutně manifestují v životě každého člověka – počínaje (ne)konzumací určitého typu jídla přes výběr oblečení po (ne)vhození hlasu do volební urny. „Feminismus bývá často obviňován z ideologičnosti. Samozřejmě, že je kromě jiného také ideologií; stejně jako každá interpretace historie, literární dílo či ekonomická teorie vychází z určitého ideologického postoje. Feminismus má ovšem tu zvláštnost, jež je vlastní také například postkoloniální literární a kulturní kritice, že své myšlenky začal formulovat z ideologicky jasně vyjádřeného stanoviska: postavil se proti dominantní ideologii, která však za ideologii doposud běžně považována nebyla.“ Libora Oates-Indruchová (1998, s. 9) samozřejmě mluví o patriarchátu, který je v současnosti a euroamerickém prostředí inherentně spjat s (post)kapitalismem, čímž se jejich role ve společnosti (a nad ní) vzájemně posiluje a udržuje při životě. Michelle M. Lazar (2007, s. 1), teoretička feministické kritické analýzy diskurzu (FCDA), píše, že „[p]atriarchát je také ideologický systém, který komplexním způsobem interaguje například s korporativistickou a konzumní ideologií.“[10]

Rosalind Coward (2007, s. 74), novinářka, environmentalistka a vyučující žurnalistické etiky, ve svém textu pokládaném za příklad britského socialistického feminismu píše, že „teprve až se začneme takto ptát – klást otázky o institucích, politice těchto institucí, reprezentacích jimi vyprodukovaných a v nich rozšířených a ohodnocení těchto reprezentací -, můžeme si dělat nárok na ‚feministické čtení‘. Pokud

[9] Je třeba zmínit, že tuto distinkci činí převážně média, která bývají označovaná jako ta dezinformační, jak vyplývá z databáze *Newton Media*. Požadavek objektivity nebyl v historii například vůbec dominantní a Brian McNair (2004) ho spojuje až s pozitivismem a průmyslovou revolucí. Mezi žurnalistickou a vědeckou obcí převažuje ovšem názor, že objektivita je nedosažitelná. Jan Jirák a Barbara Köpplová v *Masových médiích* mluví například o intersubjektivitě. Na druhou stranu pojem ideologie je stále převážně přijímán jako pejorativní označení, a to napříč různými kohortami lidí.

[10] Přeloženo z orig. „Patriarchy is also an ideological system that interacts in complex ways with say, corporatist and consumerist ideologies.“

tyto otázky budeme ignorovat, zanedbáme tak životně důležitou tradici feminismu. Obrazy, reprezentace, slova, to všechno patří k feministické výbavě. Feminismus si je více než jakékoliv jiné radikální hnutí vědom materiálního účinku obrazů a slov a také oprese nebo odporu, který mohou obsahovat.“ Feministické kritice autorka přičítá kontinuálně velmi důležitou a nelehkou pozici, která spočívá převážně ve své neustálé reflexi a ostražitosti, protože „si musíme neustále dávat pozor na to, *jaká* realita je konstruována a *jakým způsobem* zobrazování je této konstrukce dosaženo. […] Sem patří zpochybňování přirozenosti postojů, kladení výzev zažitým definicím – definicím, jež feministky už dávno rozpoznaly jako nedílné aspekty útisku žen v této společnosti.“ (Coward 2007, s. 58) Literární text podle ní nemůže stát mimo ideologii, naopak – neomarxismus nebo feminismus si tuto pozici literatury uvědomují a kladou si otázky o fungování institucí a vlivu ideologických praktik. Coward tak v otázce ideologie odkazuje i na tradici sémiologické analýzy signifikantní pro v Barthesovy *Mytologie* a je si vědoma političnosti feministických (nebo neomarxistických) teorií. Oates-Indruchová (2007, s. 25) v předmluvě tuto pozici stvrzuje, když říká, že „jazyk a literární diskurz se neutváří podle abstraktních pravidel povýšených nad společenské vztahy, ale jsou v těchto vztazích ukotvené a jimi formované.“

Právě proto kritická analýza diskurzu a ohledávání i těch obecně přijímaných (meta)narativů je nezbytnou podmínkou pro pochopení neustále se měnícího mediálního diskurzu, o jehož podobu má vlivem nových technologií a starších manipulativních praktik starost mnoho teoretiků a teoretiček a mnoho dalších osob třeba z politické reprezentace. Obavy se totiž ovšem netýkají jen mediální prostoru, ale i samotného fungování demokratických režimů. Spolu s mnoha dalšími feministkami a feministy tvrdím, že „*jediný* pohled na svět – pohled mužů stojících u moci – není prostě k plnému fungování světa dostačující. Je příliš omezený: příliš mnoho vynechává.“ (Spender 2007, s. 48) K prozkoumávání něčeho tak mocného, jako jsou média, je tedy podle mě potřeba uchopení těch radikálnějších perspektiv a interpretací, které jsou vůči stávajícímu hegemonickému zřízení a ideologii nejen skeptické, ale z podstaty věci a hledání problému nutně subversivní – pro mě to je intersekcionální antirasistický feminismus a antikapitalismus. Na zkoumané texty a

obrazové přílohy jsem nahlížela tedy tzv. intersekcionálně, tj. gender, „rasu“[11], původ, sexualitu nebo třídu[12] vnímám jako soubor intersekcí, které se v sociálním řádu prolínají a násobí, a proto mají i svou pozici v produkci a reprodukci mediálních narativních strategií. Intersekcionalita (intersekcionální feminismus) žádnou hierarchii mezi tyto kategorie tedy neklade,[13] člověk není vykořisťován a diskriminován zvlášť na základě svého původu a zvlášť na základě třídy – třída není důležitější než gender, sexualita není méně důležitá než etnikum apod. Jedna kategorie se v určitou dobu sice může zdát dominantní a jiná druhotná, pro intersekcionální zkoumání oprese a asymetrických vztahů to tak ale neplatí. Anne McClintock (1995, s. 6–7), zimbabwsko-jihoafrická spisovatelka a feministická akademička, tuto nemožnost oddělování (ve shodě s Gayatri Chakravorty Spivak, bell hooks a mnoha dalšími) stvrzuje na příkladu fungování imperialismu: „[i]mperialismus nelze plně pochopit bez teorie genderové moci. Genderová moc nebyla povrchní patinou impéria, pomíjivým pozlátkem nad rozhodujícími mechanismy třídy nebo rasy. Naopak, genderová dynamika byla od počátku zásadní pro zajištění a udržení imperiálního systému.“[14] Podobně jsem reflektovala i svoji pozici při analýze různých mediálních obsahů, tázala jsem se tedy, jaký vliv má mé vysokoškolské vzdělání na recepci dezinformací, jakým způsobem se tam promítá mé (rodinné) třídní zařazení, jakou roli může hrát má sexualita při interpretaci nebo jestli jako bílá cisgender žena mám právo promlouvat o a do diskurzu černošského feminismu a využívat jejich teorií a textů k dekódování českých masmédií a dezinformačních webů.

---

[11] Termín „rasa“ používám v kontextu zkoumání rasisticky motivovaných dezinformací v mediálním prostředí, kde je tak člověk redukován na svůj původ a stigmatizující viditelné rysy tělesnosti, které dále utvářejí kategorie jinakosti a procesu tzv. zjinačování (*othering)*. Existence pojmu „rasy“ tedy není podmíněna existencí sociální skupiny nebo populace, nýbrž je to koncept myšlení, který nám dává možnost uchopit lidskou zkušenost. Více viz *Konceptualizace pojmů rasa a rasismus: Sociologický pohled* od Evy Šlesingerové, Eleonóry Hamar a Csaby Szaló.

[12] Třída pro mě nepředstavuje nějakou homogenní sociální skupinu lidí, která je definovaná pouze svojí úrovní participace na produkci kapitálu, ale „jednak jako vztahovou kategorii (jednotlivé třídy jsou určeny ve vztahu k jiným třídám), jednak jako kategorii ustavovanou v kontextu každodenního pracovního, sousedského i rodinného života“, jak píše Nedbálková (2021, s. 47).

[13] Více viz *Černošská feministická teorie a zobrazení „druhé(ho)“* od Valerie Smith.

[14] Přeloženo z orig. „[i]mperialism cannot be fully understood without a theory of gender power. Gender power was not the superficial patina of empire, an ephemeral gloss over the more decisive mechanics of class or race. Rather, gender dynamics were, from the outset, fundamental to the securing and maintenance of the imperial enterprise.“

Výběr těchto interpretačních teorií a ideologií – intersekcionálního feminismu a antikapitalismu – nebyl náhodný, je zjevnou (a znovu ověřenou) kontradikcí vůči převládajícímu způsobu psaní v českém žurnalistickém a obecně mediálním prostředí, zároveň to jsou ideje, ke kterým se sama dlouhodobě hlásím a mohu je považovat i za meritum mého odborného zájmu. I přesto, že většina feministického poznání v českém diskurzu se obrací k angloamerickému prostoru a já ho nemohu naprosto ignorovat, protože tvoří velkou část i mého kulturního kapitálu, snažím se pracovat rovněž s texty, které jsou českému (československému) prostředí geograficky, historicky a politicky blíže, neboť se domnívám, že ony společné průsečíky mohou být odrazovým můstkem pro budování stabilnější a udržitelnější transnacionální diskuze a vzájemné inspirace.

S vědomím těchto teorií a využíváním jejich nástrojů k analýze českého mediálního diskurzu jsem se ovšem taktéž postavila do role opoziční, která na jednu stranu může být přínosná v dekódování narativních vzorců a absenci určité kolektivní sounáležitosti a emoční zainteresovanosti, na stranu druhou mi tato externí pozice je překážkou v snazším propojování oněch dezinformačních a konspiračních schémat a vyžaduje dlouhodobý a kontinuální zájem o tento specifický mediální prostor, ve kterém bych se nejspíš jinak neocitla. Zároveň má práce není nakonec založena na hloubkovém vhledu do dezinformační komunity a životů jednotlivých aktérů a aktérek, pro to mi chybí dostatečné sociologické, antropologické nebo žurnalistické vzdělání a nějaká institucionální spolupráce, která by při případných komplikacích byla potřeba. Utajené proniknutí a zapojení se do online extrémistických komunit, tak jak to například udělala Julia Ebner,[15] Lyudmila Savchuk,[16] Jesikka Aro[17] nebo Tobias Ginsburg,[18] je práce náročná, nebezpečná a neobejde se bez oné institucionální, technologické, ale i finanční podpory. Vzdáním se této ambice dělat rozhovory

[15] Julia Ebner se zabývala extrémistickými skupinami, jako je QAnon nebo Trad Wives. Za zapůjčení knihy *Do tmy* od J. Ebner děkuji Robertu Brtníkovi.

[16] Lyudmila Savchuk je ruská opoziční novinářka, která pronikla do sídla tzv. trollí farmy, kde v utajení pracovala dva měsíce. Více viz zde https://denikn.cz/207720/v-prestrojeni-za-trolla-pronikla-ludmila-do-tovarny-na-lez/?fbclid=IwAR1OrmG_g3jRzWHDuVuWtyaIidvH91Q5ZJ5UDer6vtxGwN0Kv0UvWSaBrUk

[17] Jesikka Aro je novinářka, která se podobně jako Savchuk zabývala ruským dezinformačním prostředím a tzv. trollími farmami. Do češtiny byla přeložena její kniha *Putinovi trollové*.

[18] Tobias Ginsburg je spisovatel, který se dostal mezi pravicové antifeministické extrémistické skupiny. Více viz zde https://denikn.cz/988195/infiltroval-se-do-mocneho-ultrakonzervativniho-spolku-rikaji-ze-cirkev-uz-prohrala-a-oni-musi-zabrat-jeji-misto/

s různorodými kohortami lidí podílejících se na fungování dezinformační scény jsem nakonec nemusela řešit etická a právní dilemata, která jsou s podobnými výzkumy spjata, jak je například popisuje Eva Svatoňová (2022) ve své práci.

2.2 Postkoloniální feministická analýza diskurzu

Sara Mills, feministická lingvistka a teoretička zabývající se kritickou diskurzivní analýzou a intersekcionalitou, se zaměřuje na dva typy diskurzu: diskurz zpovědní a diskurz ženskosti a heterosexuality. V návaznosti na Michela Foucaulta popisuje zpovědní diskurz jako ten, kterému se nepodrobují jen ti*y, co zhřešili*y, ale i společnost jako celek. Mills zde vlastně popisuje Althusserovu teorii ideologických a represivních státních aparátů a Foucaultovu biomoc, když píše, že „[r]egulační režimy, které se vyvinuly ve vězeňském prostředí, se rozšířily do jiných sfér, například do škol, církve nebo domácího prostředí. Disciplína jednotlivci přijatá za vlastní začíná být chápána jako sebe-disciplína.“ (Mills 2007, p. 281) Represivní státní aparáty, právě například vězení nebo policie, nemohou dohlížet na všechno a neustále, a proto se jejich dohlížitelské vzorce inkorporovaly do školských systémů, médií a fungování rodin a jednotlivci je byli nuceni přijmout za vlastní, aby nad sebou tuto kontrolu dále vykonávali sami. Zpověď, tedy západní křesťanský model sebe-disciplinace, tak byl inkorporován do kolonizovaných společností a z kolonizovaných udělal oběti závislé na kolonizátorovi. Spivakovské ‚subaltern‘ je tak mnohem více zatlačeno do podřadné pozice, neboť tak samo o sobě i smýšlí, ony opresivní vzorce si internalizovalo.

Mills v návaznosti na Foucaulta vidí podobnou paralelu na rovině genderu: „Psychoanalytická terapie by pak například byla ztělesněním zpovědní disciplíny, s jejíž pomocí žena v pozici subjektu přijímá problém za vlastní, když své potíže sděluje terapeutovi“ (Mills 2007, s. 281). Zpověď ale může mít i jiné účinky, a sice uvědomění si, že osobní problémy nejsou až tak individuální, ale jsou zapříčiněny externími skutečnostmi a tlaky nebo požadavky patriarchální rasistické společnosti – „Řada feministek pohlíží na proces ‚zpovědi‘, tedy začlenění sebe sama do širší zájmové nebo politické skupiny (jako například feministky, ženy dělnické třídy nebo lesby), jako na proces, v němž může vznikat jisté množství odporu vůči útisku“ (Mills 2007, s. 282–83). Toto následné vytváření společenství jako možnosti rezistence se zdá být důležité i pro

pochopení skupin, které označuji jako osoby participující na reprodukci dezinformačního diskurzu, a zároveň pro ty, kteří*ré v rámci onoho diskurzu disponují pravděpodobně největším ekonomickým i sociálním kapitálem.

Mills ve shodě s Dorothy Smith (o diskurzu ženskosti) nakonec říká, že „diskurs je něco, co *děláme* (spíš než něco, čemu jsme podřízeny) […] [a] vstupujeme spíše do vzájemného vztahu s mocí, než že bychom byly jen pod jejím vlivem“ (Mills 2007, s. 289). Feministické teorie si jsou vědomy, že je pro ženy náročnější se prosadit jako ‚mluvící subjekty‘ v maskulinně dominantním prostředí, neboť zde působí různé institucionalizované i internalizované zábrany. Když se Gayatri Chakravorty Spivak ptá, zda ‚subaltern‘ může mluvit, její odpověď zní, že nikoli, ale oproti jiným postkolonialistickým autorům*kám si je vědoma oné intersekce, totiž že „‚subaltern‘ jako žena je ještě hlouběji ve stínu“ (Spivak 1988, s. 287). Poukazuje tím na imperialistický a zároveň falocentrický diskurz, který ji tak zneviditelňuje minimálně na dvou osách intersekcí.

Jay Maggio obrací onu otázku a ptá se nikoli, zda subaltern může mluvit, ale zda může být slyšet. Vzhledem k tomu, co Spivak (nebo i Simone de Beauvoir a Adrienne Rich) popisuje jako narativ, ve kterém se Evropa[19] jako Subjekt vepsala do práva, vzdělání, jazyka, politiky – aby poté vše ostatní označila jako ‚to Jiné‘ a ‚podřízené‘ a sebe jako neideologický a transparentní model – se zdá být nemožné tyto metanarativy, které opresi nejen vytvářejí, ale i ospravedlňují, prolomit. Simone de Beauvoir popsala tuto diskurzivní uzavřenost takto: jsou „kategorie, v nichž muži pohlížejí na svět, stanoveny *z jejich hlediska a jako absolutní*: zde stejně jako všude jinde muži neuznávají vzájemnost. Žena je záhadou pro muže, a proto je považována za záhadu vůbec.“ (de Beauvoir 1966, s. 135) Maggio v eseji Spivak vidí její selhání zase ve snaze překročit západní diskurz a komunikovat s odlišnými kulturami, a tak navrhuje vlastní řešení – citlivý otevřený překlad – „‚překládat‘ ne-západní – je snaha chápat veškeré jednání jako formu komunikace a chápat tuto komunikaci na základě jejích

[19] Většina postkoloniálních teoretiků*ček sice mluví o Západu, do něj ale často poté řadí celou Evropu. Já se ve své práci snažím tam onu dělící čáru činit z mnoha důvodů, nejen kvůli odlišné koloniální minulosti, ale například kvůli naprosto odlišné feministické nebo obecně politické historii, která má velký vliv na to, jak feministické debaty či hnutí vypadají dnes. Zároveň níže (s. 21) poukazuji i na to, že stejnou normou je označován bílý muž.

vlastních podmínek. [...] Kulturu lze pochopit na základě překladu různých chování jejich kultur. Přijetím tohoto otevřenějšího pohledu na diskurz a komunikaci, který se snaží neupřednostňovat západní (nebo jakoukoli jinou) kulturu, se můžeme pokusit o porozumění napříč kulturami." (Maggio 2007, s. 421)[20] Maggio se tím snaží narušit ono 'mluvení za někoho' nebo ‚začlenění se' do dominantního diskurzu, protože oba modely je umlčují. A pokud ‚subaltern' nemůže mluvit ani být slyšeno, neparticipuje tak na lidské kultuře. Když ale Maggio říká, že „ono subaltern může mluvit, pokud mluví ‚jazykem', který je již uznáván dominantní západní kulturou" (Maggio 2007, s. 431),[21] přistupuje tím na hru Západu, který se tím snaží epistemicky ovládnout všechno vědění. Je to západocentrický diskurz, jehož součástí je jazyk, který v rámci udržení své hegemonie určité promluvy dovoluje a jiné ostrakizuje: 'Říkat, že žena [nebo ono subaltern] je záhada, neznamená, že mlčí, nýbrž že její řeč není slyšena' (de Beauvoir 1966, s. 136). V této větě je kromě genderového aspektu jinakosti jazyka vidět i přesunutí aktivní a pasivní role v diskurzu – problém není na straně těch méně privilegovaných, že nemohou dostatečně nebo vůbec mluvit a existovat, protože jim nebyly dány ty mocenské nástroje, ale protože nejsou *vyslyšeni*y*. Podobně o dostupnosti diskurzu mluví Sara Mills (2007, s. 299): „To neznamená, že by ženy byly neschopné řečnice, ale že diskursivní struktury jsou dějištěm, kde se odehrávají mocenské boje."

2.3 Kulturně konstruované jako přirozené – binarita a dualismy

Judith Baxter (2003, s. 17) píše o feministické post-strukturalistické analýze diskurzu (FPDA): „Poststrukturalistický feminismus má naopak tendenci zpochybňovat ortodoxnost univerzální příčiny a esencialistické kategorie ‚ženy', ‚pohlaví' a ‚genderu',

[20] Přeloženo z orig. „to ‚translate' the non-Western – is to try to understand all actions as a form of communication and to construe such communication on its own terms. […] One can understand culture by translation the various conducts of their cultures. By adopting this more open-ended view of discourse and communication, one that aspires to not privilege Western (or any) culture, one can attempt to understand across cultures."

[21] Přeloženo z orig. „the subaltern can speak as long as they speak in a 'language' that is already recognized by the dominant culture of the West".

na které se údajně vztahuje."[22] Autorka zároveň kritizuje heslo ‚osobní je politické' pro svůj přílišný akcent na sdílenou ženskou zkušenost vycházející z údajné přirozenosti. Uvědomění si této univerzální povahy útlaku by poté mělo vést k možnosti změnit svůj osud, a to nejlépe za pomoci ‚jednotného ženského hlasu' – v souladu s Butler tuto modernistickou vizi reflektuje jako nedostatečnou. „Výhradně ženský hlas se však může stát omezením, pokud potlačuje zásadní rozdíly mezi ženami, čímž znemožňuje víru v pluralitu lidské identity", píše Baxter (2003, s. 20), která se tím snaží upozornit na roli etnicity, sociální třídy, původu a dalších intersekcí, které se podílejí na oné podobě ‚ženskosti'. Univerzální podoba ženskosti ani společného ženského hlasu tedy nemůže fungovat, byla by totiž normativní a vylučující (řečeno s Butler). Tato univerzalita a uzavřenost je i základem významu, který vždy něco vylučuje a utváří ‚konstitutivní vnějšek'. V návaznosti na teorii Ernesta Laclau a Jacquesa Derridy uvažuji o fake news a zkoumaných tématech v tomto duchu: „To, co se jeví jako objektivní, neutrální nebo přirozené struktury, je třeba považovat za výsledek určitých fixací významu, které jsou výsledkem politických bojů, jež v průběhu času potlačily alternativní cesty" (Farkas & Schou 2018, s. 301). Přičemž slovem politický se nemíní pouze oblast politických systémů, ale celý sociální proces označování, akty inkluze a exkluze a další ‚politiky', které se podílejí na ustavování diskurzu.

Ráda bych se teď ještě věnovala oněm zmíněným dichotomiím a binárnímu dělení, které se vztahuje nejen k diskurzu jinakosti a strategiím ‚my vs. oni', ale je důležitou součástí i různých druhů feminismů – esencialistického ekofeminismu, liberálního (i radikálního) feminismu nebo modernistického pojetí feminismu podle Baxter. Při analýze fake news a dezinformačních narativů jsou totiž tyto dichotomie a apel na určitou přirozenost, přirozenou rozdílnost, nutnou hierarchii a ženskou podřízenost, ale i na mužskou kulturnost a zároveň pudovost, velmi důležitým uzlovým bodem. A vzhledem k faktu, že toto hierarchické nastavení společnosti se netýká jen dezinformačního diskurzu, ale je inherentní součástí i současné hegemonistické kultury a ideologií, chtěla bych poukázat jeho výraznou konstruovanost a nesamozřejmost.

[22] Přeloženo z orig. „Poststructuralist feminism has, on the other hand, tended to question the orthodoxy of the universal cause and the essentialist categories of 'woman', 'sex' and 'gender' to which it supposedly applies."

Přišlo mi vhodné tak činit na základě antropologických studií, které onen eurocentrický předpoklad narušují.

Carol P. MacCormack (1980, s. 2) píše, že „vnímáním protikladů nebo kontrastů si mysl buduje své vnímání světa“.[23] Tyto předpokládané opozice se promítají i v sociologických otázkách o povaze rozdílů mezi městem a vesnicí, mezi bohatými a chudými, majoritou a minoritou apod. MacCormack se ale soustředí na dichotomie žena/příroda, muž/kultura, žena/domácí-soukromé, muž/veřejné. Kromě socio-kulturních rozdílů zde ale není žádná univerzální esence toho, co znamená být ženou, mužem, proto ani tato paradigmata nemohou být platná, ale pro snazší orientaci ve světě si lidé vytvořili tento binární systém, který se neustále reprodukuje. Ludmilla J. Jordanova (1980, s. 43) píše, že tyto modely, které proti sobě staví muže a ženu, přírodu a kulturu, tělo a duši, jsou příliš zjednodušující. „Ve snaze porozumět používání symbolů a metafor si musíme uvědomit, že jedním z nejsilnějších způsobů jejich používání v naší kultuře je právě forma těchto dichotomií, kdy se dva protikladné pojmy vzájemně definují. [...] [C]elý náš filosofický soubor popisuje přírodní a společenské jevy v termínech protikladných charakteristik.“[24] Ráda bych proto pohlížela na gender jako spektrum, které není lineární, ale je založeno na mnohem komplexnějších vztazích v rámci dané struktury. Jordanova (1980, s. 44) onu provázanost a zároveň stereotypní přisuzování napříč dichotomiemi ukazuje na vnímání sexuality a genderu, kdy „[v] určitých dobách (možná v dobách vnímaných rychlých změn) byli lékaři silně znepokojeni feminizací mužů, pro kterou mohla být důkazem homosexualita, a maskulinizací žen, která podle nich mohla být důsledkem nadměrné fyzické nebo duševní práce,“[25] nebo jak byla civilizace a ‚světlo‘ (osvícení) městské kultury pojímáno v osvícenských textech jako symbol mužské schopnosti

[23] Přeloženo z orig. „[b]y perceiving opposites or contrasts the mind builds up its perceptions of the world“.

[24] Přeloženo z orig. „In our attempts to understand the deployment of symbols and metaphors, we must recognize the fact that one of he most powerful ways of using them in our culture has been in the form of these dichotomies, where the two opposed terms mutually define each other. […] [O]ur entire philosophical set describes natural and social phenomena in terms of oppositional characteristics.“

[25] Přeloženo z orig. „At certain times (perhaps times of perceived rapid change), physicians were deeply concerned about the feminization of men, for which homosexuality could be adduced as evidence, and the masculinization of women, which they believed could result from excessive physical or mental work.“

intelektuálního myšlení v opozici k vesnické naivitě a důvěřivosti, která byla zároveň vlastností ženskou. Těchto metaforických propojení, které se snaží naturalizovat tyto hierarchické a opresivní vzorce, je mnoho[26] a já se je budu snažit vysvětlit podrobněji na konkrétních dezinformačních textech.

příroda	kultura
žena	muž
utlačovaná	utlačovatel
(proto bezmocná)	(proto mocný)

Tabulka 1 Dichotomie (zdroj: Jordanova 1980)

Jak MacCormack nebo Jordanova píše, tyto dichotomie nejsou izolované a nefungují jen na základě exitujících opozic a jejich významů, ale na základě dialektického vztahu. Pojmy samotné nemají významu samy o sobě, ale v interakci s dalšími entitami, ať už to je onen zmíněný významový protiklad, autorstvo díla, čtenářstvo nebo kontext, ve kterém se slovo a předmět nachází. Všechny pojmy, tedy i povaha těchto dualismů, se transformují vzhledem k tomu, kdo, kdy a jak je používá. Ani pojem ne-lidský, ztělesňujíc přírodu, není univerzální a jeho obsah a hranice se liší s ohledem na to, jaká kultura, jací lidé a v jaké době o tom promlouvají. Tudíž příroda je přírodou podle toho, jak ji definujeme, respektive jak ji definuje kultura – „Ani pojem přírody, ani tato kultura nejsou ‚dané' a nemohou být zbaveny předsudků kultury, v níž byly tyto pojmy vytvořeny (...). Naše evropské představy o přírodě a kultuře se zásadně týkají našeho původu a vývoje." (MacCormack, s. 6)[27] Ovšem i v evropském prostředí se vztah mezi kulturou a přírodou měnil – jiné konotace a postavení měla příroda v období osvícenství, romantismu, realismu nebo postkapitalismu. MacCormack si je vědoma spojitostí mezi kapitalismem a kolonialismem, patriarchátem, kapitalismem a kolonialismem, ale ekologii a feminismus jako spojené nádoby nevidí – nejspíš právě z důvodu, že ekologie by mohla představovat přírodu a feminismus pouze ženu.

Bell hooks (2013, s. 144) píše, že i feministické (severoamerické) hnutí „poukázalo na to, že západný metafyzický dualizmus (predpoklad, že svet je poznateľný

[26] Více viz *Natural facts: a historical perspective on science and sexuality* od Jordanova.

[27] Přeloženo z orig. „Neither the concept of nature nor that culture is ‚given', and they cannot be free from the biases of the culture in which the concepts were constructed […]. Our European ideas about nature and culture are fundamentally about our origins and evolution."

cez binárne kategórie, že ľudia sú rozdelení na podriadených a nadriadených, na dobrých a zlých) je ideologickým podkladom všetkých foriem skupinového útlaku, sexizmu, rasizmu a pod. a že takéto zmýšľanie sa sformovalo na základe židovsko-kresťanského náboženského systému.“ Kritika ovšem nesměřuje jen k patriarchálnímu psaní, nýbrž i k samotnému feministickému hnutí, které si dlouhou dobu tyto intersekce neuvědomovalo a považovalo ženy za jednotnou univerzální skupinu. Heslo druhé feministické vlny ‚osobní je politické‘ je sice stále platné na té úrovni, že zde existuje systémová a strukturální oprese žen, nesmíme si ale mylně myslet, že se dopadá na všechny ženy stejnou mírou – kulturní esencialismus je stejně problematický jako ten genderový. Liberální modernistický eurocentrický feminismus zároveň ony hierarchie, univerzalismus a binární opozice převzal, čímž se stal nejen slepým vzhledem ke kolonizovaným zemím, ale i k prostoru východní Evropy, která prošla zásadně odlišným vývojem v rámci budování feministického hnutí. Proto se domnívám, že ani dnes není možné beze změny aplikovat euroamerické vědění na prostor střední a východní Evropy a očekávat, že zde bude fungovat naprosto identicky.

Příkladem narušení představy o sdílené podřazenosti žen je incká společnost v dobách před kolonizací. Normou v incké domácnosti byla sice dvojice muž-žena, ale práce v domácnosti spočívala na spolupráci obou. Některé druhy práce byly genderované (výroba oblečení nebo lovení), některé ovšem vyžadovaly participaci obou genderů. Minimálně z lingvistického hlediska neplatí ani dichotomie žena/příroda: „‘Stařec/stará žena‘ (machu/paya) jsou genderované výrazy, ale používají se nejen pro staré lidi, ale také pro staré rostliny a zvířata“ (Covey, s. 83).[28] Podobně tomu je i u novorozeňat, jejichž pojmenování není genderované a kterým není přiřazen žádný gender až do věku sedmi let, kdy se prokáže jejich ‚distinkce‘ na základě participace ve společnosti. I přesto, že byla vojenská činnost převážně mužskou záležitostí, ženy mohly vykonávat určité rozhodovací pozice, cestovaly se svými muži při válečných operacích nebo byly nedílnou součástí vítězných oslav – to se změnilo po španělské kolonizaci. Ženám sice byl ponecháno jejich právo na majetek, ale

[28] Přeloženo z orig. „“Old man/old woman” (machu/paya) are gendered terms, but they are used not just for old humans, but also for old plants and animals.“

zastupovat je mohli pouze muži a nově nastolený systém (který byl mylně považován za platný i před kolonizací) je popisován jako „nerovnější a patriarchálnější model, přestože v dřívějších pramenech se objevují písemné doklady o komplementaritě genderu a moci žen“ (Covey, s. 88).[29]

Jordanova (1980, s. 42) na začátku své studie píše, že „[r]ozlišování mezi ženami jako přírodními a muži jako kulturními se odvolává na soubor představ o biologických základech ženství“.[30] Jak později vysvětluje, ženská sexualita, slabost, konzervativnost nebo neschopnost analytického myšlení nejsou vlastnosti, které se váží k ženské biologii (na níž není gender redukován), ale byly tak nahlíženy na základě dosavadního fungování ve společnosti, která byla ovládána muži (politiky, kněžími, doktory) – a teprve na základě toho bylo jejich chování označeno jako přirozené – je ale důležité kým a za jakých okolností se o tomto diskurzu promlouvá a kdo má do něj přístup. Jak Jordanova ukazuje, diskurz ženské submisivity a pasivity byl nejvíce ovlivněn medicínským diskurzem. „Opět byl evokován dvojí význam ženy jako přírody: byla chápána jako bytost definovaná svou biologií a jako ženský přírodní objekt mužské vědy“ (Jordanova, s. 57).[31] Žena zde byla zneužita dvakrát: jako objekt pro mužské zkoumání, jako *nástroj*, který plodí nový život. Její ztotožnění s přírodním je tedy znásobeno. Esencí ženy a ženskosti je fyzická krása a plodnost, jak Jornadova dokládá na příkladu voskových figurín z 18. století, které měly sloužit jako učební materiály a dekorace. Tyto způsoby zobrazení ženského těla podle ní nemálo připomínají vivisekci – zkoumání pasivních (bez jakýchkoli práv) těl (živých i mrtvých) za účelem vědeckého progresu. Žena je tedy ve své nucené pasivitě postavena proti maskulinní vědě,[32] která nad ní převzala kontrolu a podrobila ji svým metodám, aby ve výsledku onu pasivitu identifikovala jako esenci ženskosti.

---

[29] Přeloženo z orig. „a more unequal and patriarchal model, despite written evidence of gender complementarity and women’s power in earlier sources.“

[30] Přeloženo z orig. „the distinction between women as natural and men as cultural appeals to a set of ideas about the biological foundations of womanhood“.

[31] Přeloženo z orig. „Once again a dual meaning of woman as natural was evoked: she was taken as a creature defined by her biology and as the feminine natural object of masculine science.“

[32] O maskulinní vědě mluví Jill Bowling a Martin Brian ve studii *Science: a masculine disorder?*. O patriarchálních vzorcích ve vědě a tzv. gender data gap píše Caroline Criado Perez v knize *Invisible Women: Exposing Data Bias in a World Designed for Men* nebo Angela Saini v knize *Inferior: How Science Got Women Wrong.*

Tento druh objektifikace založený na opozici aktivní/pasivní se neliší od současných euroamerických standardů a je patrný i při zkoumání kategorie rasy – černá osoba není zobrazována jako aktivní subjekt sám o sobě, ale jako nástroj sloužící bílým lidem – ať už to je v explicitní podobě černé ženy jako služebné, uklízečky, řidiče, nebo jako figura, která svými překvapivě osvícenými myšlenkami napomůže k nějakému myšlenkovému prozření jiné bílé postavy (a posunutí děje).[33] Tento vzorec paradoxní podřízenosti ukazuje na hodnocení práce nebo vnímání ‚Třetího světa': „Muži pravděpodobně považují ženy, podobně jako špatně placenou nebo neplacenou pracovní sílu, za levný přirozený zdroj ve výrobním procesu. Pokud jde o téma rozvoje třetího světa, Lévi-Strauss zdůvodňuje, že společnosti nejsou ‚nerozvinuté' vlastním přičiněním, ale proto, že z nich kapitalistické společnosti od 16. století vytěžují bohatství." (MacCormack, s. 19)[34] Není to obyvatelstvo Sierra Leone, kdo si vymyslelo označení ‚Třetí svět', nejsou to ženy, kdo se nazvaly slabším pohlavím, nejsou to krávy, které se označily jako užitková zvířata, ale právě tato politika označování, pokud není dekonstruována a reflektována, ovlivňuje naše chování a zacházení s nimi. MacCormack tedy říká, že ženy i muži jsou kulturou a přírodou, jsou určitými zprostředkovateli obojího. Dichotomie, které podle Jordanove mohou mít pozitivní i negativní konotace, se rozrůstají a odvozují se další a další. Vždy ale budou generalizující.

Počátky ekofeminismu sahaly po této dichotomii, aby ukázaly, že ženy jsou vykořisťovány muži a patriarchálním systémem, stejně jako je příroda vykořisťována člověkem-mužem. Esencialistický ekofeminismus stavěl své teze na jednoznačné mužské (biologické) převaze, a tudíž nadřazenosti – ta je ale převážně kulturní, neboť se bílý muž jako univerzální entita vepsal do justičního systému a jiných represivních a ideologických státních aparátů (edukace, politiky, církve, umění i vědy). Proces to je tedy obrácený a neexistuje žádný ‚přirozený' důvod k mužské nadřazenosti.

[33] O tom více díla feministických filmových teoretiček, jako je Laura Mulvey, Jane Gaines, Marjorie Rosen, Molly Haskell nebo Michele Wallace.

[34] Přeloženo z orig. „Presumably women, as poorly paid or unpaid labour, are viewed by men as a cheap natural resourse in the productive process. On the topic of Third World development, Lévi-Strauss reasons that societies are not ‚underdeveloped' through their own doing, but because capitalistic societies have extracted wealth from them since the sixteenth century."

MacCormack nezávisle na Jordanové také tedy dochází k závěru, že „tvrzení, že ženy jsou svou biologií odsouzeny k tomu, aby byly vázány k přírodě, nikoli kultuře, je samozřejmě mýtické“ (MacCormack, s. 17).[35] Evropská žena je proto a priori slabší, neboť je nucena v tomto sociokulturně-ekonomickém nerovném prostředí žít a sloužit mu, nikoli proto, že její biologické tělo je většinou proporčně menší. Další vývoj ekofeminismu ale zohledňuje právě i tento sociální, kulturní a ekonomický kapitál, dochází ale ke stejnému závěru – žena je podřízena muži, neboť to byli (bílí cisheterosexuální) muži, kdo vytvořili pravidla pro fungování tohoto systému.

Esencialistický ekofeminismus pracoval ale převážně se západními společnostmi a viděl ženy (a muže) jako jednotnou kategorii, stejně žijící, stejně trpící – ani přes rodící se nové práce černošských feministek napříč humanitními vědami nebo sílící aktivity feministického hnutí, které začalo apelovat na zahrnutí všech žen a minorit do svých agend, ekofeminismus tyto tendence neviděl, a proto i dnes nejčastější (opodstatněnou) kritikou vůči ekofeminismu je jeho počáteční esencialismus. Socialistický ekofeminismus se snaží vydat cestou jinou – silným důrazem na intersekcionalitu a odborářství. Ani tak ale nelze zavrhnout všechny počáteční snahy ekofeminismu a esencialistické nutně vnímat jako špatné, neboť právě důraz na spojení ekologického a feministického myšlení poukázal na možné společné nerovnosti,[36] kterým čelíme – tento ‚strategický esencialismus‘ tak umožnil diskuzi o hlubším pochopení patriarchátu a kapitalismu a jejich metodách, které nelze vnímat izolovaně a jejichž řešení taktéž nelze provádět bez přihlédnutí k charakteristikám té či oné ideologie a lokálního diskurzu.

Simone de Beauvoir ve 40. letech minulého století viděla protiklady taktéž jako omezující, neboť vylučují jakoukoli charakteristiku mezi, právě ono fluidní spektrum, a tak [p]rotikladem matky-světice je krutá macecha, protikladem andělské panny zvrhlá děvka.“ (de Beauvoir 1966, s. 133) Je zde poukazováno i na vlivy institucí a hodnot, které se nutně promítají do našeho jazyka a mohou přizpůsobovat onen mýtus svým

[35] Přeloženo z orig. „the statement that women are doomed by their biology to be natural, not cultural, is of course a mythic statement“.

[36] V důsledku klimatické krize, jejíž dopady budou mít (a už mají) největší vliv na život lidí v oblastech Globálního Jihu, i když hlavním viníkem je politika Globálního Severu – kapitalismus a patriarchát. O tom více pojmy jako environmentální spravedlnost nebo environmetální rasismus.

potřebám, „[t]ak například paternalismus, který chce mít ženu u rodinného krbu, definuje ji jako cit, niternost, imanenci.“ (de Beauvoir 1966, s. 133) De Beauvoir[37] vidí asimilaci ženy s přírodou a domácím prostředím jako předsudečnou a ‚zaujatou‘, jako součást mýtu o ‚femininní záhadnosti‘. Zároveň je poukazováno na tzv. mýtus panské kasty, který „ospravedlňuje všechna její privilegia a dává jí i právo jich zneužívat“ – a jako alibi slouží mantra ‚tak to chtěla Příroda‘ (de Beauvoir 1966, s. 134). Výsledkem patriarchální společnosti, jejího vědeckého zkoumání a užívaných metod nemůže být nic jiného než patriarchální dělení na nadřazené a podřazené (umlčené a mluvící), zejména v situaci, kdy si své ideologičnosti věda a společnost není vědoma.

2.4 Předsudky a stereotypy

Ruth Wodak (1989) říká, že jazyk jako takový není mocný, ale že se stává mocným v případě, když ho někdo mocný (vy)užívá. Verbálně vyjádřené stereotypy jsou typicky implicitní záležitostí. Na jednu stranu jsou podmínkou koherence textu, na stranu druhou jim je porozuměno v určitém kontextu toho daného textu, neboť se stereotypy chápou jako intersubjektivní kulturní vědění (Quasthoff 1989). Uta M. Quasthoff též zastává názor, že je třeba odlišovat stereotypy od předsudků. Stereotypy, byť jsou vyjádřením určité rigidity a zjednodušení, jsou spíše projevy přesvědčení, naopak předsudky zahrnují určitá přesvědčení a postoje (*beliefs and attitudes)*: „předsudek je jednoznačně *mentální* stav, který se skládá z – obvykle negativních – postojů k sociálním skupinám a odpovídá stereotypním přesvědčením“ (Quasthoff 1989, s. 184).[38] Zároveň se jedná o určitý kognitivní proces zpracovávání informací, kde zjednodušení a zobecnění informací je nezbytnou součástí. Rozlišit schematické myšlení od předsudků a jejich míru nebezpečí je ale úkol o to těžší. Schematičnost (a stereotypnost)[39] totiž není možné jednoduše narušit nově zaznamenanou informací, byť by byla v naprostém rozporu s tím, co jsme si myslely*i dříve. Naopak dochází

[37] Je důležité poznamenat, že de Beauvoir popisuje patriarchát převážně z eurocentrických pozic, jak si všímá i Jordanova.

[38] Přeloženo z orig. „prejudice is clearly a *mental* state, composed of – normally negative – attitudes towards social groups and matching stereotypical beliefs.“

[39] Quasthoff poté totiž dochází k závěru, že mezi schematičností a stereotypy není při zpracování informace, která by byla v kontradikci vůči našemu předchozímu poznání, kvalitativní rozdíl, je to spíše otázka míry.

k tomu, že informace nekoherentní se schématem nebo stereotypem, je označena jako deviantní a posiluje se zde role typičnosti. Autorka používá příklad s ptactvem a schopností létat. Pokud vidím ptáky a létání jako dvě neodlučitelné věci, které se navzájem podmiňují, novou informaci, že existují i někteří ptáci, kteří létat neumí, označím jako výjimku nebo minimálně budu lpět na tom, že to jsou nějací *netypičtí* ptáci. Je asi zřejmé, že výsledek a závažnost tohoto uvažování se liší od situací, kdy takto z pozice moci vnímám skupiny lidí,[40] například uprchlíky*ce nebo černé lidi.

Nejsou to totiž jen kognitivní funkce, které naplňují předsudečné myšlení – Quasthoff (1989) poukazuje i na sociální/socializační funkci a vnitřní psychiku (*innerpsychic*) a jejich interdependentní charakter ovlivňování. Vysvětlení vzniku předsudečného myšlení pouze na jedné z těchto funkcí by bylo příliš redukcionistické a nedostačující. V návaznosti na Adornův koncept ‚autoritářské osobnosti' je i u předsudků znatelná role etnocentrismu a fašistických tendencí, kterou autorka popisuje na těchto osobnostních rysech:

- „Stereotypy jsou racionalizací postojů.
- Cokoli cizího je autoritářskou osobností vnímáno jako hrozba.
- Agresivita vůči silným, utlačovatelským osobnostem nebo skupinám je zakázána vnitřní psychickou kontrolou autoritářské osobnosti. Místo toho je agresivita zaměřena na skupiny nebo jednotlivce, kteří jsou ve srovnání s autoritářskou osobností vnímáni jako slabí (scapegoating).[41]
- Zakázané touhy se promítají na vnější skupiny. [...]
- Spojení mezi frustrací a agresí může vysvětlit původ agresivity, která je zaměřena na vnější skupiny a racionalizována projekcí a stereotypy." (Quasthoff 1989, s. 187)[42]

---

[40] Ne proto, že bych hodnotově rozlišovala mezi lidmi a zvířaty, ostatně i mezi zvířaty je toto rozdělování na tzv. užitková zvířata a domácí mazlíčky součástí kulturních vzorců a má na tu první skupiny zásadní dopad. Ideologie speciesismu (druhismu) je v euroamerické společnosti tak silně zakořeněna, že posunutí této hranice (zvířata jedlá a nejedlá), je mnohými vnímáno jako ohrožení celé kultury a lidstva. Zde se pak jedná také o závažné téma, které je součástí legislativy a politického vyjednávání.

[41] Česky ‚obětní beránek' – způsob vyčleňování osob mimo referenční skupinu poukazováním na jejich domnělé provinění.

[42] Přeloženo z orig. „Stereotypes are rationalizations of attitudes. Anything strange is perceived as a threat by the authoritarian personality. Aggression towards powerful, oppressive personalities or groups is forbidden by the innerpsychic control of the authoritarian personality. Instead the aggression is directed towards groups or individuals which are perceived as weak in comparison with the authoritarian individual (scapegoating). Forbidden desires are projected on outgroups. [… The connection between frustration and aggresion can

Stereotypy a předsudky, které jsou projektovány ‚autoritářskou osobností', se mohou internalizovat – vnější skupina si je osvojí a bude tak dohlížitelskou a trestající funkci na sobě vykonávat sama. V tomto případě se mluví pak o tzv. internalizované misogynii nebo homofobii nebo o ztotožnění se se stranou utlačovatele, jak napovídá termín strážkyně patriarchátu. Nebo se může stát, že je tzv. přeznačí, jako se to stalo například v případě slova ‚queer'. Některé teoretičky se domnívají, že proti utlačovatelskému systému nelze bojovat stejnými prostředky, někdo tvrdí, že ona oprese se může transformovat a zahájit změnu. Projekce jako jeden z obranných mechanismů, kdy své vlastní vědomé či nevědomé charakteristiky nebo obavy projektujeme do druhých, a to většinou méně privilegovaných jedinců nebo skupin, je dalším znakem předsudků, kterého fake news zneužívají: „nahrávají již existujícím předsudkům a přesvědčením lidí" (Hanley & Munoriyarwa 2021, s. 171). Zároveň projekci založenou na stereotypech nebudeme uplatňovat, pokud nás bude stavět do vnější pozice, tedy že nás bude vylučovat z přináležející skupiny (Quasthoff 1989). Stereotypy tedy plní i funkci interního posilování komunity a vymezování se vůči druhým, a tedy jsou určitým mocenským aktérem v narativu „my vs. oni", který můžeme řadit mezi diskurz rozdílnosti (*discourse of difference*), jehož součástí je právě diskurz rasistický a předsudečný (*discourse of racism and prejudice*).

Tato strategie ovšem působí i navenek a značnou roli v ní mohou sehrát média ve své snaze informovat o zájmech ‚většiny' z ‚pohledu většiny': „Veřejné mínění ve smyslu publikovaných názorů je jistě jedním z hlavních prostředků, které se v dnešní době používají k vytváření kolektivity názorů. Je to obzvláště důležité, protože – jak všichni víme – masmédia nejen informují o míře kolektivity přesvědčení, ale mohou být také použita k manipulaci v tom smyslu, že je sugerována – a tím ustavována – kolektivita, která původně neexistovala" (Quasthoff 1989, s. 192–193).[43] I to je ovšem podmíněno tím, že ony stereotypy se musí jevit jako samozřejmé a jsou adresovány jako

---

explain the origin of aggresion, which is directed towards outgroups and rationalized by projection and stereotypes."

[43] Přeloženo z orig. „Public opinion in the sense of published opinion is certainly one of the main devices used in our time to establish collectivity of beliefs. It is especially important because – as we all know – the mass media not only inform about the degree of collectivity of beliefs, but can also be used to manipulate in the sense that a collectivity is suggested – and thus established – which was not existent in the first place."

„přirozené“ a „normální“, teprve až poté se ustanovuje kolektivita, která svoji pozici zase zpětně ospravedlňuje onou etablovaností. Jinak řečeno, ‚tradiční rodina‘ bude hrát zásadní roli v politikách státu a církve, pokud se už zde dříve nastolil narativ, že rodina je základ státu, a přisouzením vlastností (predikací) se označila jako ‚tradiční‘, zároveň zde existovaly politiky označující homosexualitu jako nemoc či deviaci. Tudíž pro úspěšné přijetí a udržení stereotypu nebo předsudku je nutné i určité podobné předchozí nastavení společnosti, aby později ona pozice a kolektivní stereotypní myšlení bylo o to více umocněno. Účelem fake news maskovaných za standardní zprávy „je živit se našimi kognitivními předsudky, aby si zajistily svou vlastní další produkci a reprodukci“ (Gelfert 2018, s. 113).[44]

Stejného, ovšem stejně manipulativního, výsledku se mnohá média dopouštějí strategií tzv. pět minut Hitler, pět minut židé – závěr, podporovaný rčeními ‚na každém šprochu pravdy trochu‘ nebo teorií o ‚zlaté střední cestě‘, zní, že pravda je někde mezi. Ani v tomto případě na nic takového nesmíme přistoupit. Nestavíme proti sobě totiž dva extrémy, ale dvě nerovné argumentační skupiny – jednu, která si nárokuje možnost hovořit o všem a všude (a reálně ten prostor má), druhou, jejíž právo promlouvat do diskurzu je velmi omezeno, a to nehledě na to, zda se jí bytostně dotýká či nikoli. A úkolem kritické teorie je tyto praktiky hegemonistické ideologie dekódovat a navracet slovo těm, kterým bylo odebráno, jak ostatně píše i Ruth Wodak (1989).

Pokud v kontextu dezinformačních narativů budu mluvit o rasistické ideologii, chápu ho takto: „Rasismus jako forma vědění připoutává člověka k jeho původu a ztotožňuje ho s jeho tělem, redukuje jeho lidství na otázku určitým způsobem zvýznamněných tělesných odlišností.“ (Šlesingerová et al. 2007, s. 12) Je zde zvýznamněna opět ona „přirozenost“, v tomto případě tělesných znaků, které se při bližším zkoumání ale vždy váží k určitému diskurzivnímu vědění, jehož součástí mohou být vtipy, předsudky, stereotypy nebo nadávky, a tak se třeba zdůrazňuje násilnost, zvířeckost apod. Tělesnost se jeví jako ten nejvhodnější způsob zjinačování, neboť meritem rasistické ideologie je přesvědčení, že fyzickým predispozicím odpovídají lidské charakteristiky, které jsou podobně viditelné,[45] a tak slouží i k další normalizaci či

[44] Přeloženo z orig. „yet whose main purpose it is to feed off our cognitive biases in order to ensure its own continued production and reproduction.“
[45] Podobně mluví Stuart Hall v přednášce *Race: The Floating Signifier*.

naturalizaci rasismu – „konstruují [se] taková vypodobení skutečnosti, která jsou předkládána jako věrohodná, autentická a pravdivá“ (Šlesingerová et al. 2007, s. 13).

„Pojmy jsou vyústěním určitých zkušeností. […] [O]becný pojem rasy pramení ze zakoušení určitých forem fyzických jinakostí lidí, jako je například barva kůže a vlasů. Elementárním příkladem takové zkušenosti je stanovování souvislosti mezi tělesnými a morálními rozdíly existujícími mezi jednotlivci.“ (Šlesingerová et al. 2007, s. 8) Autorstvo jako příklad každodenního rasismu uvádí například větu „všichni černí kradou“, kde je viditelná jak ona tělesná kategorizace, tak i hodnotící přisouzení. Vznik pojmenování ale není pouze subjektivním rozhodnutím a nevychází ani z přímé zkušenosti, „pojmy se vytváří prostřednictvím *výkladu* konkrétních lidských zkušeností“ (Šlesingerová et al. 2007, s. 8), je to tedy interpretační akt. Následným užíváním těchto pojmů pak dojde k jejich osamostatnění od lidské zkušenosti a opomenutí, že onen pojem byl nástrojem k interpretaci konkrétní zkušenosti. Bude se mít tedy za to, že pojem ‚rasa‘ odkazuje k nějaké sociální skupině, která se vykazuje specifickým jednáním a je nezávislá na ostatních entitách sociální reality. Jak ale bylo vysvětleno už mnohokrát, pojmy se netvoří ve vakuu, ale jsou součástí diskurzu a ideologie a „protože sdílíme určitý společný jazyk a pojmový aparát, sdílíme společně i základní nástroje pro uspořádání světa a osmyslňování zkušeností. […] Díky aktu přiřazení určitých pojmů a typifikačních schémat sociální realitě se pak vytvářejí sociální kategorie jinakosti či odlišnosti“ (Šlesingerová et al. 2007, s. 9). Jak píše Stuart Hall (1997, s. 8) o rase jakožto plovoucím signifikantu: „rasa funguje jako jazyk. A signifikanty odkazují na jejich systémy a koncepty klasifikace kultury k jejímu vytváření významových praktik. A tyto věci získávají svůj význam nikoliv díky tomu, co obsahují ve své podstatě, ale v proměnlivých vztazích odlišnosti, které navazují s jinými pojmy a idejemi ve významovém poli. Jejich význam, protože je vztahový, a ne esenciální, nemůže být nikdy definitivně pevně stanoven, ale podléhá neustálému procesu redefinování a přivlastňování.“[46] Mě v tuto chvíli zajímají mocenské vztahy v tomto

[46] Přeloženo z orig. „race works like a language. And signifiers refer to their systems and concepts of the classification of a culture to its making meaning practices. And those things gain their meaning, not because of what they contain in their essence, but in the shifting relations of difference, which they establish with other concepts and ideas in a signifying field. Their meaning, because it is relational, and not essential, can never be finally fixed, but is subject to the constant process of redefinition and appropriation.“

diskurzivním řádu, jejich institucionalizace a reprodukce v různých typech médií a narativní strategie sloužící k případné legitimizaci rasistických nebo sexistických narativů.

3 Média po roce 1989

Mediální transformace po roce 1989 byla vnímána jako posun od nedemokratického systému k tomu demokratickému, jak píše Köpplová a Jirák (2009). Upozorňují na to, jak naší jedinou vizí bylo vyrovnat se západním standardům, protože v rámci černobílého vidění světa tou druhou možností byl ‚východní svět', který reprezentoval ovšem ten ‚starý' režim, který tu byl před rokem 1989. „Transformace médií byla chápána jako nevyhnutelný proces vývoje od totalitního, sovětského systému k liberálně demokratickému, jehož výsledek byl předem definován a který funguje ve všech zemích a kulturách téměř stejně" (Jirák & Köpplová 2009, s. 48). [47] Autorstvo právě tento univerzalismus a binární vidění světa po roce 1989 kritizují, protože ignoruje specifické podmínky v různých společnostech a považuje po-sovětské země za homogenní. Kritizují i úzké vidění změny jako pouze politické, ale ona transformace podle nich je komplexním sociálním, politickým, ekonomickým a kulturním procesem. Například ekonomické změny souvisely s procesem deetatizace (odstátnění), kdy byl započat proces privatizace médií a orientace na reklamní trhu. S proměnou médií souvisí i nárůst ‚senzacechtivých médií', která podle Köpplové a Jiráka před rokem 1989 téměř neexistovala, nebo dominancí zahraniční majitelů, což souvisí s podřízením se neoliberálnímu hegemonickému myšlení. Stejně reflektuje změny i autorstvo Štětka, Mazák a Vochocová v roce 2020, které poukazuje na narativy vycházející z ideologie tehdejší ODS a Václava Klause st. o ‚neviditelné ruce trhu', která zase byla opozicí vůči jakékoli regulaci státu, což symbolizovalo minulý režim.

Důkazem o vymezování se všemi možnými prostředky vůči minulému režimu je i averze se jakkoli organizovat a sdružovat, což posiluje a udržuje kulturu individualismu. Jak píše Štětka, Mazák a Vochocová (2020, s. 6): „Dobře

[47] Přeloženo z orig. „The transformation of media was understood as an unavoidable process of development from totalitarian, Soviet-like system to the liberal democratic one, with a result which had been defined in advance and which works for all countries and cultures almost similarly."

zdokumentovaná nechuť naprosté většiny českého novinářstva k jakékoliv formě kolektivního zastoupení – dědictví protisocialistické atmosféry 90. let a převažující pravicové politické orientace novinářů – výrazně brání rozvoji Syndikátu novinářů jako hlavního profesního sdružení v zemi, které nezastupuje většinu novinářů a nemá autoritu mezi mediálními profesionály, a v České republice rovněž neexistují aktivní odbory zastupující novinářstvo pracující pro komerční média.“ (Štětka et al., 2020, s. 6)[48] Syndikát se může s novou generací novinářstva bezpochyby proměnit, tyto jevy ale poukazují právě ne nedělitelnost, resp. interdependenci sociálních, kulturních, politických a ekonomických změn.

Zmiňovaná senzacechtivost a bulvárnost médií souvisí s komercializací žurnalistických praktik právě po vzoru západního ideálu, kterému podle některých Česko dosáhlo ze všech post-sovětských zemí nejvíce. Štětka, Mazák a Vochocová popisují i negativní aspekty vývoje médií: nízká legislativní ochrana, koncentrace vlastnictví, centralizace národního tisku, která se zaměřuje především na recipienty*ky z metropolí, prekarizace žurnalistické práce, rozdíly mezi metropolitní a regionální žurnalistikou, čímž se zase vracíme k nízkému kolektivnímu zastoupení a Syndikátu novinářů. Zaměření se pouze na růst kapitálu toto klima ještě posiluje a dává vzniknout třeba novým formám mediálních zpráv v podobě fake news a dezinformací, jejichž cílem je na tomto prostředí vydělat. S čímž souvisí i privatizace českých médií domácími podnikateli, jako je například Andrej Babiš, Daniel Křetínský, Marek Dospiva nebo nedávno zesnulý Petr Kellner. Právě Babiš podle autorstva spustil tento řetězec oligarchizace médií, když v roce 2013 koupil největší mediální dům Mafra, zmínění podnikatelé ho ihned následovali. Autorstvo za změnou vlastnictví médií vidí motivaci v podobě ochrany vlastních podnikatelských zájmů, ale i těch politických, nikoli jen finančních. Vzhledem k tomu, že se jedná o české miliardáře, kteří si média koupili, v roce 2020 tak byla dokončena kompletní změna vlastnictví všech velkých médií, která se přesunula z rukou zahraničních majitelů do rukou lokálních oligarchů.

[48] Přeloženo z orig. „The well-documented aversion of the vast majority of Czech journalists towards any form of collective representation – a legacy of the anti-socialist climate in the 1990s and the journalists' prevailing right-wing political orientation – has significantly impeded the development of the Syndicate of Journalists as the main professional association in the country, which does not represent the majority of journalists and is lacking authority among media professionals, and there are also no active unions representing journalists working for commercial media in the Czech Republic.“

Privatizace těchto velkých mediálních domů a nespokojenost novinářstva ovšem také podnítila vznik menších zpravodajských médií a zájem o nezávislou žurnalistiku, převážně tvořenou lidmi, kteří odešli z těch médií nově vlastněných oligarchy. To zároveň nemění nic na negativní stránce těchto změn a taktéž na vzdalování se od (sice příliš idealizovaných) západních modelů, které se Česko snažilo napodobovat: „Jak často poznamenává vědecká obec, tento typ vlastnické struktury nevyhnutelně brání novinářům v jejich kontrolní roli, omezuje jejich redakční nezávislost, zvyšuje autocenzuru a zpochybňuje jejich schopnost hájit veřejný zájem, což patří ke klíčovým normativním pilířům liberálního demokratického mediálního systému“ (Štětka et al. 2020, s. 8).[49]

Situaci nastíní i pár statistik: od desátých let se začíná propadat důvěra v média, která v roce 2020 činila pouhých 33 %, české obyvatelstvo podle společnosti AMI Communications a agentury STEM/MARK stále nejvíce věří zpravodajství v rádiích, poté zpravodajským webům, následuje televize a tištěné noviny. Prvenství si v kategoriích stále udržují veřejnoprávní média. Překvapivým zjištěním může být, že nezablokované dezinformační weby vůbec nesleduje až 70 % lidí a věří jim pouze pět procent lidí. Česká republika se po oligarchizaci médií v rámci Indexu svobody tisku propadla ze 13. místa v roce 2015 na místo 40. (2020), momentálně se podle Reportérů bez hranic Česko polepšilo, a je tak na 20. místě ze 180 sledovaných zemí a teritorií. Organizace zároveň upozorňuje, že byla zavedena nová metodologie, která zohledňuje „při práci novinářů kontext politický, právní, ekonomický, sociokulturní a také bezpečnost“ (Syndikát novinářů 2022).

Celý tento kontext je důležitý pro mapování fenoménu fake news a dezinformací, které nevznikly a nefungují v izolaci. Pokud se rozhodneme fake news považovat za problém, jak to činí většina studií, musíme na něj pohlížet jako na inherentní součást mediálního prostoru, ve kterém funguje a který jeho fungování umožňuje, a stejně tak zkoumat další socio-kulturní jevy, které ovlivňují naše chování a případnou důvěru v tyto narativy či jejich šíření. Vytvoření alternativních informačních prostředí souvisí podle Štětky et al. s nárůstem pravicového populismu a vzestupem

[49] Přeloženo z orig. „As frequently observed by scholars this type of proprietary structure inevitably impedes journalists' watchdog role, restricts their editorial independence and increases self-censorship, and questions their ability to defend public interest, which are all among the key normative pillars of the liberal democratic media system.“

iliberalismu. Autorstvo (2020, s. 1) upozorňuje i na nárůst ‚hate speech', která s dezinformacemi a propagandou brání tomu, aby se digitální platformy podílely na rovnější a participativnější komunikaci v demokratické společnosti. Zároveň poukazují na dominanci narativů o Brexitu a Donaldu Trumpovi a absenci analýz prostoru střední a východní Evropy, které „které relativně nedávno prošly demokratickou transformací a které proto mohou být vzhledem ke křehkosti svých demokratických institucí ještě náchylnější k rizikům spojeným s těmito tendencemi" (Štětka et al., 2020, s. 3).[50]

Hrozbou demokratických médií není samozřejmě jen pravicový populismus, ale i autoritářské vlády (Polsko a Maďarsko), které se vzájemně ovlivňují a reprodukují určitá pravidla a transformují stanovené normy, dále to je zmiňovaná oligarchizace médií a v neposlední řadě právě i online dezinformace, jejichž určitá provázanost či původ je z velké části vysledován v Rusku. Zároveň bych varovala před zjednodušováním, které vidí v pro-kremelských dezinformacích jediného viníka, neboť by to značně ovlivnilo i způsoby řešení, které se ukazují jako mnohem komplexnější. Já argumentuji, že vnitřní reflexe českého mediálního prostoru, jeho vývoje a směřování, je více než nezbytná. Za důležité považuji například i složení jednotlivých redakcí, a to nikoli pouze na základě genderu, ale dalších faktorů, které vyjmenovává například Lenka Vochocová (2009): socioekonomická pozice, věk, etnicita, víra, kulturní pozice či politická perspektiva komunikátorů*ek, komerční zájem média nebo organizační a produkční rutiny, tedy to, co se nazývá intersekcionálním zkoumáním. Ostatně ani gender nemůže fungovat na základě dichotomií mužské a ženské, neboť se dále toto pojetí přetavuje v jiné entity, které se stávají výrazně binárně genderované. Když si vypůjčím slova Ruth Wodak o vlivu diskurzu a tzv. gender mainstreamingu, který bych vztáhla na mediální prostředí: „Na počátku 21. století byla rovná práva a rovné zacházení v mnoha západních zemích zakotvena v zákonech o rovných příležitostech. Postoje, hodnoty, stereotypy a představy o rolích jsou však stále silně zatíženy patriarchálními tradicemi a nerovnost v zacházení v profesním a veřejném životě lze nalézt všude. Muži dominují politickému životu a světu politiky. Navzdory snaze zavést pojem ‚gender' do mnoha oblastí politiky, včetně EU, jsou těmi, kdo vedou a dominují,

[50] Přeloženo z orig. „which have relatively recently undergone democratic transition and which might be therefore even more susceptible to risks associated with such tendencies, given the fragility of their democratic institutions."

stále bílí muži a agenda je stále jasně určována tradičními hodnotami.“ (Wodak 2007, s. 95)[51]

4 Terminologická problematika pojmu fake news

Většina studií se shoduje na tom, že termínu ‚fake news‘ chybí jasné terminologické ukotvení, někdo se proto rozhodl termín vůbec neužívat (Habgood-Coote 2018), někteří*ré tento termín považují i přesto za užitečný a důležitý (Michaelson et al. 2022). Zároveň je znatelná snaha tento termín nějak objasnit a odlišit ho od dalších podobných pojmů, jako je propaganda, dezinformace, misinformace, hoaxy nebo konspirace, které jsou často používány synonymicky. Já se v tomto případě nebudu snažit o žádnou inovativní a uzavřenou definici fake news, ale budu se snažit představit, v čem onen problém (ne)jasného vymezení spočívá.

Mnohé studie se shodují na tom, že tzv. fake news nejsou fenoménem posledních pár let (Tandoc Jr. et al. 2017; Kalsnes 2018; Hanley & Munoriyarwa 2021 ad.). Samotný název je sice neologismem, ovšem vytváření a šíření podobných zpráv má podle mnohých bohatou historii, jen ono pojmenování se většinou liší. Mělká hranice je zřetelná u vztahu fake news a dezinformací, které jsou často používány jako zaměnitelné, zároveň se domnívám, že slovo ‚dezinformace’ některé studie používají právě z onoho důvodu terminologické nestálosti pojmu ‚fake news‘.[52] Podle Kalsnes (2018) má propaganda od počátku 17. století pejorativní význam ve smyslu záměrného ovlivňování za použití manipulativních technik k dosažení určitých výsledků podle představy šiřitele, ale její původní historický význam nesl výrazně neutrálnější náboj, a sice propagace určitých idejí. Ve spojitosti s propagandou se často mluví o státní

[51] Přeloženo z orig. „At the beginning of the twenty-first century, equal rights and equality of treatment were anchored in laws of equal opportunity in many Western countries. Attitudes, values, stereotypes and role-images, however, are still severely encumbered by patriarchal traditions, and inequalities of treatment in professional and public life can be found everywhere. Men dominate political life and the world of politics. Despite the attempt to introduce the concept of ‘gender’ into many areas of politics, including the EU, those who lead and dominate are still white men, and the agenda is still clearly determined by traditional values.“

[52] Mnohokrát jsem se taktéž zaznamenala slovo fake news v uvozovkách, které podle mě plní stejnou funkci jako zmíněný termín ‚dezinformace‘. Já jsem se rozhodla používat oba termíny, i když jsem si vědoma některých diferencí, zároveň ono rozlišení nevidím v celém kontextu jako stěžejní problém nebo překážku k porozumění.

propagandě, nejčastěji té čínské nebo ruské – její odlišení od fake news závisí na zdroji, jímž je u propagandy nějaký výše postavený činitel, jako stát nebo vládnoucí strana.

I nativní reklama je v některých případech pokládána za typ fake news, právě pro svoji nápodobu zpráv a splynutí s dalšími prvky a texty webu a svojí intencí, její funkce je ale čistě ekonomická. Na základě analýzy jsou pro Kalsnes v otázce pravdivosti fake news tedy nejen kompletně nepravdivé, ale i částečně nepravdivé informace. Za FN tedy považuje informace, které mohou být úplně či částečně nepravdivé, typicky ve formě textového, vizuálního nebo grafického zpracování s intencí klamat či mást a většinou nabývají podob zpravodajských zpráv. Podobnou definici nabízí Matthew R. X. Dentith (2017, s. 3): „Jde o tvrzení, že nějaká zpráva, která byla prezentována jako faktická, je falešná. To znamená, že se jedná pouze o domnělou skutečnost. Taková domnělá fakta neboli ‚fake news' jsou buď údajně zcela nepravdivé informace, které zveřejnila média (nebo jiná vlivná instituce), a nejsou to vůbec žádná fakta. Nebo jsou uváděny pouze jako částečné pravdy; údajnému faktu chybí nějaký kontext nebo další informace, které po odhalení podkopávají buď jeho pravdivostní hodnotu, nebo relevanci k nějakému širšímu tvrzení."[53]

Fake news jsou definovány svojí funkcí napodobit standardní žurnalistiku (news), na kterou se v určitých diskurzech vážou pojmenování jako objektivní, nezaujatá, poskytující pravdivé (nebo pravdu hledající) informace komplexní vyvážené povahy. Slovo ‚news' je proto právě ve spojení s ‚fake' kritizováno, neboť se podle některých (Kalsnes 2018; Tandoc Jr. et al. 2017) jedná o oxymóron. Jak Kalsnes (2018, s. 14) píše: „zprávy jsou normativně založeny na pravdě". Problematika objektivnosti, nezaujatosti nebo i pravdivosti je velmi složitá a sama média a žurnalistická obec si toho jsou vědomy: „Očekávání, že zpravodajství je pokusem o nestranné informování o faktech (nebo o nejsprávnějším přesvědčení reportérů), se sociologovi, odborníkovi na

[53] Přeloženo z orig. „Well, it is an allegation that some piece of news, which has been presented as factual, is fake. That is, it is only a purported fact. Such purported facts, or 'fake news' are either reportedly entirely false pieces of information put out by the media (or some other influential institution), and are not facts at all. Or, they are reported to be only partial truths; the purported fact lacks some context or additional piece of information which, when revealed, undermines either its truth-value or saliency to some broader claim."

mediální studia nebo sociálnímu epistemologovi může zdát naivní.“ (Dentith 2017, s. 6).[54]

Tuto problematiku nezjednodušuje ani binární dělení na real vs. fake, jak to činí některé studie (Hanley & Munoriyarwa 2021; Kedar 2020; Demuyakor & Opata 2022). „Stejně jako historici se i novináři a jim podobní mohou snažit takové sklony nebo omezení ve svém zpravodajství mírnit, ale představa novinářské integrity, která znamená, že novináři nepodléhají ideologiím, politice a podobně, se zdá být na první pohled podivná“ (Dentith 2017, s. 6).[55] Zároveň autor poukazuje na nesamozřejmost nároku po hledání objektivity a pravdivosti, kterou od žurnalistiky chceme, a spolu s McNairem se domnívá, že to je spíše prvek modernity a 20. století. „Kromě možná nerealistického a ahistorického očekávání, že by média měla přinášet nezkreslenou pravdu, je další povinností, kterou médiím ukládáme, prezentovat kontroverzní témata vyváženě. Očekáváme, že pokud se diskutuje o sporné otázce, dostanou prostor obě strany.“ (Dentith 2017, s. 13)[56] Problém ale Dentith vidí i v oné kontroverzi, která podle něj není kontroverzí an sich, protože by se na ní diskurzivní činitelé neshodli, ale protože „se *politická* kontroverze prezentuje jako *vědecká*, [tím] vytváří zpravodajství o antropogenní změně klimatu pocit falešné rovnováhy,“ která podle Dentitha umožňuje rozkvět fake news. Podobně tomu je u vyváženosti názorů, kterou Dentith považuje za falešnou. Zároveň se domnívá, že to, co je nazýváno ‚fakty‘, má v politickém diskurzu naprosto jiný význam, protože ‚fakta‘ jsou zde předmětem soutěžení. Tato soutěživost se může přetavit i v chápání faktů jako pouhých názorů, které jsou podle Dentitha brány jako značně subjektivní a osobní, i když si je vědom, že občanský diskurz taktéž nefunguje ve vakuu a je interdependentní na těch ostatních.

Zároveň varuje, že obvinění, které se v určitých diskurzech objevuje, že ‚tohle je fake news‘, a proto se nemusí brát vážně, se může stejně tak týkat i názorů: „Když

[54] Přeloženo z orig. „The expectation that the news is an attempt at an unbiased reporting of the facts (or the most justified beliefs of the reporters) might seem naive to the sociologist, media studies scholar, or social epistemologist.“

[55] Přeloženo z orig. „Now, like historians, journalists and their ilk may try to temper such inclinations or limitations in their reporting, but the idea of journalistic integrity meaning journalists are not subject to ideologies, politics, et cetera, seems odd at face value.“

[56] Přeloženo z orig. „Aside from the possibly unrealistic and ahistorical expectation that the media should produce the unvarnished truth, another duty we place upon the media is that of presenting controversial issues in a balanced way. We expect, if a contentious issue is being discussed, that both sides will get to present their story.“

někdo řekne ‚To je jen tvůj názor!‘, obvykle tvrdí, že bez ohledu na to, jak je tvůj výrok věcný, má právo na nějaké jiné přesvědčení, protože cokoli řekneš, je to jen názor. Myšlenka ‚To je jen tvůj názor!‘ spočívá v tom, že pokud je všechno názor, pak jsou všechny názory stejně oprávněné, neboli každý má právo na svůj názor oproti názorům ostatních.“ (Dentith 2017, s.14–15)[57] Toto přesvědčení je ostatně meritem kulturních válek, kde jejich témata jsou pokládána za ‚pouze názorová‘ a neexistuje zde pravda nebo lež, ani původní zdroj informací. Gender a feminismus, jakožto jedno z těchto témat, se pak může zdát být otázkou, která není založená na faktech a odbornosti, ale převážně na názorech, které může mít každý*á z nás, a proto nemůže být zkoumána v rámci dezinformačního nebo fake news diskurzu, kde fake news jsou definovány svojí lživostí a manipulovatelností, ne pouze názorovou neshodou či přináležitostí k jiné ideologii. A pokud si myslíme, že není možné ověřit pravdivost či lživost daného výroku, nikdo se nemůže mýlit, a tak je všechno v podstatě názor, který je stejně validní a legitimní. To se často týká i zjevné nenávistné komunikace a trestných činů, jako je schvalování teroristického útoku. Genderová tematika ale není věcí osobního názoru, je to vědecké téma, které stejně jako ostatní záležitosti vyžaduje odbornou znalost. Genderová témata se stala věcí veřejnou, když byla vyjmuta ze sociálně-humanitních věd, a změnil se tak onen diskurzivní prostor a význam.

4.1 Proč na diskurzu záleží

Problematika definice a uchopení ‚fake news‘ je založena i na našich ideologiích, zastávaných postojích a prostorech, kde své promluvy pronášíme. Johan Farkas a Jannick Schou rezignují na otázku pravdivosti, která byla často stěžejní pro předchozí studie, ale zaměřují se na roli ‚fake news‘ jakožto diskurzivního označujícího a jaký vliv má na eticko-normativní boje. Pravdivost či lživost podle nich totiž není určujícím prvkem v mocenském boji o význam, vždy závisí na jednotlivém diskurzu a jeho opodstatnění – pojmy mohou mít jiný význam podle svého kontextu. „‘Fake news‘, kterým se vštěpují různé významy, se stávají součástí mnohem širšího hegemonického

[57] Přeloženo z orig. „When someone says ‘That’s just your opinion!’ they are typically claiming that no matter how factual your utterance is, they areentitled to some other belief because whatever you say, it is just an opinion. The idea behind ‘That’s just your opinion!’ is that if everything is an opinion, then all opinions are equally warranted, or everyone is entitled to their opinions over those of others.“

boje o definici podoby, účelu a způsobů současné politiky. Stává se klíčovým momentem politického mocenského boje mezi hegemonickými projekty. Tvrdíme, že ‚fake news' se tak staly hluboce politickým konceptem, který slouží k delegitimizaci politických oponentů a k budování hegemonie." (Farkas & Schou 2018, s. 300)[58]

Farkas a Schou definovali tři hlavní diskurzy, kde se ‚fake news' manifestují, a sice fungují jako kritika digitálního kapitalismu, jako kritika pravicové politiky a médií a jako kritika liberální a mainstreamové žurnalistiky.[59] K prvnímu diskurzu se vztahují argumenty o funkci kontroverzních zpráv, click-baitových titulků a senzacechtivosti, která je s fake news a konspiracemi provázána a generuje onen finanční zisk. Je poukazováno na rychlost šíření fake news a dezinformačních narativů, jejichž výroba je i méně ekonomicky nákladná, tudíž finanční zisk je i díky rychlejšímu šíření vyšší. Součástí kritiky jsou i bulvární média, která jsou obviňována ze snižování žurnalistického standardu. Z této pozice je tedy dezinformační diskurz logickým výsledkem kapitalistického fungování mediálního prostoru. „Hrubě řečeno, pokud webová stránka přiláká hodně návštěvníků, může její majitel potenciálně vydělat na reklamě. Tato ekonomická motivace k produkci digitálního obsahu byla zdůrazněna jako hlavní důvod šíření ‚fake news'." (Farkas & Schou 2018, s. 303)[60] Řešení problematiky fake news tedy podle této logiky musí být spojeno i s řešením celkové povahy médií, která je převážně založena na růstu ekonomického kapitálu.

Druhá zkoumaná diskurzivní pozice, kde ‚fake news' jakožto označující je využíváno ke kritice pravice, je signifikantní spojováním fake news s osobou Donalda Trumpa, americké konzervativní pravice a prezidentskými volbami v roce 2016. To je i datum, které většina mnou zkoumaných studií (Kalsnes 2018; Kedar 2019, Tandoc Jr. et al. 2017 ad.) definuje jako dobu exponenciálního nárůstu fake news a zájmu o ně, i když si jsou vědomi*y, že Trump není jejich středobodem (Dentith 2017). Řešení je

---

[58] Přeloženo z orig. „Instilled with different meanings, "fake news" becomes part of a much larger hegemonic struggle to define the shape, purpose and modalities of contemporary politics. It becomes a key moment in a political power struggle between hegemonic projects. In this way, we argue that "fake news" has become a deeply political concept used to delegitimise political opponents and construct hegemony."

[59] Autoři vydefinovali i čtvrtý mobilizační impuls, kde se ‚fake news' vyskytuje jako technodeterministická kritika digitálních médií.

[60] Přeloženo z orig. „Crudely put, if a website can attract a lot of visitors, the owner can potentially make money on advertisement. This economic incentive for digital content production has been highlighted as the key reason for the proliferation of "'fake news'."

tedy prezentováno jako boj s pravicovými médii a politiky, mj. i Steven Bannonem, který tvořil spojnici mezi prezidentským úřadem Donalda Trumpa a zpravodajským médiem *Breitbart News*, jehož byl výkonným předsedou.

V rámci třetího diskurzu je označení ‚fake news' používáno naopak ke kritice liberálních a mainstream médií, které neartikulují problémy ‚lidu' a šíří liberální agendu. Zde je důležité znovu upozornit, že tyto diskurzy se týkají převážně severoamerického prostoru, kde politická scéna je silně binární, a označení liberální je tedy adresováno Demokratické straně, která je v tomto pojetí v opozici vůči té Republikánské, která tento diskurz ovládá. Označující ‚fake news' zde v rámci politiky označování má tedy obrácený význam oproti diskurzu předchozímu, já proto mluvím o apropriaci a přeznačení, Farkas a Schou (2018, s. 306) tuto situaci komentují takto: „Jinými slovy, Trump se pokusil tento termín reformulovat a re-hegemonizovat tím, že ho zasadil do zásadně protichůdného diskurzu a ‚fake news' úzce spojil s platformami mainstreamových médií."[61] Autoři poukazují na verbální znaky tohoto diskurzu, ale i Trumpovy akty v podobě odmítání odpovědět na otázky novinářstva *CNN*. ‚Fake news' jsou zde tedy prostředkem k označení opozičních názorů a vytvoření hranice mezi ‚námi' a ‚jimi', těmi druhými a v případě Donalda Trumpa i jakoukoli kritickou žurnalistikou, kterou se tímto snaží delegitimizovat. „V tomto boji nejsou ‚pravdivé' a ‚nepravdivé' empiricky podložené kategorie definující správnost informace. Jsou to naopak hluboce politické kategorie, které mobilizují proti sobě stojící aktéři, aby hegemonizovali normativní základy sociální reality. Tímto způsobem se ‚fake news' stávají plovoucím signifikantem – signifikantem ztělesňujícím diskurzivní boj a možná i organickou krizi," píše Farkas a Schou (2018, s. 307).[62] To ovšem neznamená, že by pro ony skupiny anti-kapitalistické nebo pro-trumpovské bylo ‚fake news' plovoucím signifikantem, pro ně to je naopak něco velmi zřetelného a ‚přirozeně' používaného. Jak říkají autoři, signifikant „začne *plout*, až když se na něj podíváme v jeho vztahové

[61] Přeloženo z orig. „Trump, in other words, attempted to rearticulate and re-hegemonise the term by situating it in a fundamentally opposing discourse, linking 'fake news' intimately to mainstream media platforms."

[62] Přeloženo z orig. „In this struggle, "true" and "false" are not empirical-founded categories defining the correctness of information. Instead, they are profoundly political categories mobilised by opposing actors to hegemonise the normative grounds of social reality. In this way, "fake news" becomes a floating signifier—a signifier epitomising a discursive struggle and perhaps even an organic crisis."

dynamice," například když reprezentuje mocenský vztah mezi žurnalistickým a politickým diskurzem.[63]

4.2 Satira, parodie nebo fake news v umění?

Vtip nebo satiru nelze a priori považovat za fake news, byť dané prvky oné falešnosti či záměrné manipulace zahrnuje. Někdo ji ovšem za typ fake news vnímá (Kedar 2020), zároveň činí rozdíl mezi účinky umělecké satiry a politickými fake news, právě s ohledem na to, kdo je šíří. Jejím účelem není lhát, ale pobavit či poukázat určitým způsobem na nějakou situaci. Zprávy šířené na apríla taktéž nejsou fake news, i když jejich záměrem je oklamat a působit věrohodně. Onen záměr je ale brzy odhalen, což se u fake news neděje. Zároveň je důležitý kontext, tedy publikace textu v určitý den. Jedním z rysů fake news je tedy jejich intence, jak ukazuje následující tabulka, která dělí fake news podle typu pravdivosti a záměru klamat.

TABLE 1
A typology of fake news definitions

	Author's immediate intention to deceive	
Level of facticity	**High**	**Low**
High	Native advertising Propaganda Manipulation	News satire
Low	Fabrication	News parody

Tabulka 2 Typologie fake news (zdroj: Tandoc Jr. et al. 2017)

Kredibilita je nedílnou součástí fake news, hoaxů (př. řetězově šířené e-maily), ale i konspiračních teorií a je inherentně spojena s předchozími (meta)narativy a hegemonickou ideologií.

Když se podíváme na facebookové stránky jednotlivých politických představitelů*ek,[64] stereotypními vtipy to nekončí a mnozí politici i političky nejdou daleko pro hrubé osobní urážky. Pokud chceme co nejvíce odolávat propagandě a

[63] Podobně mluví Stuart Hall o kategorii ‚rasy', která je plovoucím signifikantem, jak ukážu níže.
[64] Jsem obeznámena s tím, že politici*čky si své stránky většinou nespravují sami*y, ale dle mého jsou za daná prohlášení odpovědni*y – komentáře jsou publikovány pod jejich jmény a někteří*ré ani nepřiznají, že jim *Facebook* spravuje někdo jiný.

manipulaci, musíme se naučit v nich číst a dešifrovat významy a mýty, která nám různá média nabízejí. Mýtus v Barthesově pojetí a propaganda se setkávají v otázce motivovanosti a přirozenosti. Důležitý je účel a zaměření se na specifické publikum, kterému musíme naši komunikaci přizpůsobit a onen mýtus, v našem případě fake news či dezinformaci, takzvaně naturalizovat. Ukázat, že tato situace je ‚přirozená', ‚normální' a ono označující musí zevšednit a racionalizovat označované. Pokud chceme vyvolat dojem, že tradiční rodina je otec, matka a děti, nejspíše se nebudeme odvolávat na queer partnerské svazky, ale budeme zobrazovat šťastné cisheterosexuální páry s jejich vlastními dětmi. Budeme upozorňovat, že ženě přísluší role matky a je pro ni přirozená, na druhou stranu budeme někdy až dehonestovat ženy, které se rozhodly děti nemít. Možným způsobem, jak diskreditovat alternativní životní postoje nebo menšinovou sexualitu, je například dovést je ad absurdum a prezentovat je jako obecné stanovisko dané skupiny. Dalším možným případem je právě vtip, satira nebo ironie, nad kterými se ovšem nemáme jen pousmát, ale osvojit si to, co nám dané sdělení říká a inkorporovat tento ‚posměšek' do našeho diskurzivního vědění.

Tyto obrázky jsou na sociálních sítích často doprovázeny slovy jako *smutná pravda, toto nás čeká* nebo *tady už končí veškerá sranda, tohle není normální,* která nám mají sugerovat, že svět se mění, přestává být takový, jaký ho známe – a mělo by být zřejmé, že se neubírá správným směrem (viz meme). Pro vytvoření tohoto mýtu zvaného tradiční rodina je potřeba neustále zdůrazňovat, že svazek muže a ženy tu už funguje po tisíciletí, dokonce ho v některých zemích zmiňuje ústava, je na něm vystavěna naše kultura a je tedy nevhodné ho jakkoli bořit či měnit.

Obr. 1 Printscreen, typičtí extrémisté č. 1 (zdroj: Facebook Tomia Okamury)

Obr. 2 Typičtí extrémisté č. 2 (zdroj: Svatoňová 2022)

Mylně bychom tyto koláže a meme považovaly za krizi uměleckého talentu nebo nedostatek inspirace, repetice stejných narativů a obrazů pomáhá ony informace naturalizovat. Napodobováním a šířením jednoho narativu se rozšiřuje pole, kde se s ním můžeme setkat, budeme mít tedy větší důvěru v něj věřit. V rámci této strategie ale musíme vytvořit i situaci, která tu námi preferovanou bude narušovat, bude jí odporovat a bude značně ‚nepřirozená'. Toho lze docílit právě diskurzivními strategiemi pozitivní sebeprezentace a vytvořením nepřítele, který ponese ty charakteristiky, které budou vůči ‚nám' negativní.

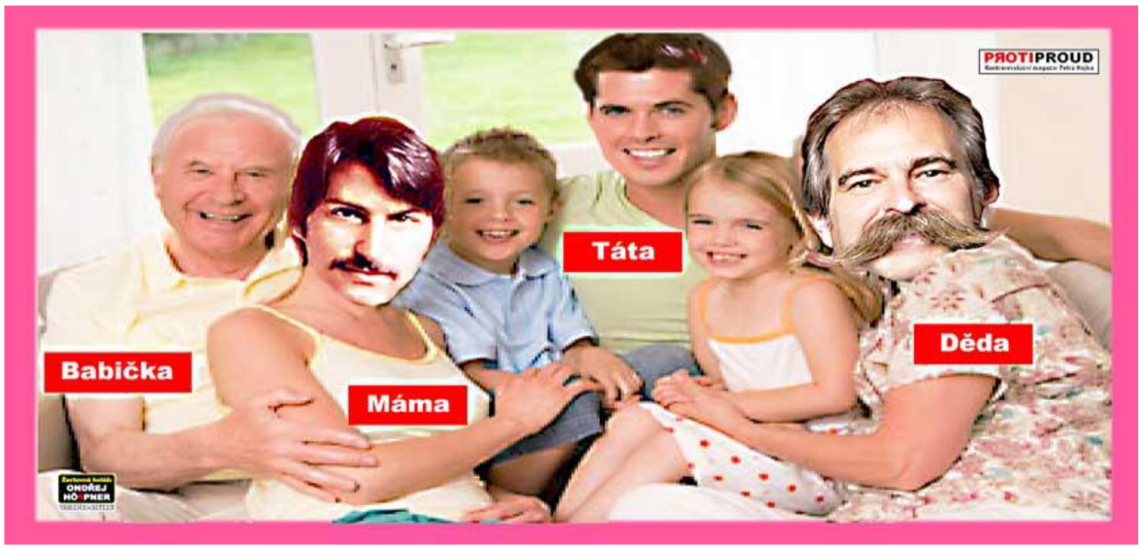

Obr. 3 Rodina (zdroj: protiproud.info)

Koláž, jejíž obdoby můžeme nalézt na různých dezinformačních webech nebo v online skupinách, je ilustrativním obrázkem poměrně rozsáhlého článku na *Protiproudu.* Jedná se vlastně o překlad článku ze serveru *The Federalist*, který komentuje novou studii prokazující nevhodnost homoparentální rodiny a výchovy dětí. Narativ o ‚nenormálnosti' LGBTIQA+ sexuality se nespokojí s pouhou ukázkou fotografií z Prague Pride, ale pomocí apelu na city se zaměřuje na děti. „Záměrně destabilizovat emoční zdraví dítěte je v mnoha zemích považováno za týrání. Přesto se mu v tomto případě nikdo ‚kupodivu' nevěnuje. Přehlížíme ho, protože si více ceníme ‚práv LGBT' menšiny, než dětí." (Panenka 2016) Název textu zní *Pravda o dětech v ‚homorodinách': Nová americká studie s výsledky, které se Dienstbierům celého světa nebudou líbit. Děti jako fetiš pro zvrhlé touhy dospělých* – že homoparentální rodina není rodina je naznačeno uvozovkami, její negativní prezentování je podpořeno narativem o její nevhodnosti pro výchovu dětí, které jsou v těchto svazcích totiž pouhým ‚fetišem', kdežto v ‚tradičních rodinách' láska k nim plyne plozením, které je pro ženu ‚přirozené'. Děti jsou zde vlastně obětí ‚zvrhlých' dospělých, proto potřebují naši ochranu, kterou jim ‚tradiční rodina' může poskytnout. Název článku, ale i obrázek, kde jsou záměrně prezentováni starší lidé, má nepřirozenost a zvrhlost quuer rodin spojit s pedofilií a posílit tak její negativní stránku. ‚Zdravý rozum' nám radí, že tohle není ta ‚správná rodina', ale tuto naši pravdu potvrdí i studie: „Přitom nejen ony ‚dojmy', opírající se o prostým rozumem poznatelné přirozené zákony lidské společnosti, ale i seriózní studie ve svých

velmi opatrně formulovaných (ve skutečnosti však hrozivých) závěrech dokládají pravý opak.“ (Panenka 2016)

Jiný text, který více rozeberu níže, například píše: „Například netroufl bych si dát dvěma homosexuálním mužům do péče malého kluka, aby nevznikla trojka. Jenže dát dvěma mužům do péče dívku, je podobně absurdní. Vždyť nebude mít doma žádný ženský vzor.“ (Iniciativa občanů České republiky 2018, s. 11) Homofobie už není dostatečně silným narativem a možná se právě opakováním vytratila její ‚negativní‘ podoba, proto je třeba ji doplnit nebo spíše maskovat starostí o děti, které zde fungují jako prvek naší ochrany a péče. Ve zmíněné textu jsou citována i slova Marka Regneruse: „Připomíná mi to příklad, jež mi nedávno vyprávěl profesor z jiné univerzity, který bydlí vedle jedné ženy – matky –, jež během několika uplynulých let, kdy jsou sousedy, **prošla třemi homosexuálními vztahy**. Profesor řekl, že vždy, když si hraje na zahradě s dětmi, všimne si sousedčina syna, který na ně hledí přes plot, sleduje je a touží po životě v takové rodině. Chlapcova matka, jež si to uvědomuje, si profesorovi stěžovala: ‚**Dělám vše, co je v mých silách**.‘“ (Iniciativa občanů České republiky 2018, s. 10)

Tyto příběhy, o jejichž pravdivosti můžeme přemýšlet, se vyskytují v celém třicetistránkovém textu hned několikrát v malých obměnách. Mým úkolem momentálně není zkoumat jejich reálný základ, ale poukazovat na diskurzivní rámce a ekvivalenční řetězce, které se zde fixují a utváří tak obraz ‚genderové ideologie‘. V podobném laskavém duchu se nese celý text, který se tím snaží vymezit vůči ‚bojovné genderové idoelogii‘ – „Muž a žena zde nejsou proto, aby proti sobě bojovali (a my tento boj podporou IÚ ještě legitimizovali), ale aby vzájemně spolupracovali a ve své rozdílnosti se doplňovali. Děti se nerodí z nesmiřitelného boje, ale naopak z lásky a vzájemné spolupráce, která má být vrcholem jejich vztahu.“ (s. 5) Vztah je zde důsledně formulován jako soužití muže a ženy, což je typické pro většinu anti-genderových narativů. Jakýkoli jiný vztah mimo heteronormativní rámce je pokládán za signifikantní pro ‚genderovou ideologii‘.

Obr. 4 Filip Dujardin, bez názvu (zdroj: designboom.com)

Umělecká fotografie Filipa Dujardina je příkladem programově upraveného obrazu, který právě kvůli své diskurzivní poloze a kontextu prostoru galerie nemůže být interpretován jako fake news, i když se jedná o záměrnou úpravu. Fikce v umění tedy není typem falešnosti či manipulace, jak je běžně chápána u fake news. Vyšší podobnost s fake news z oblasti umění vykazuje falzum v intenci nabytí ekonomického zisku. Zatímco u falza je zřetelná nápodoba originálu, u fake news žádný originál (většinou) není, jedná se pouze o nápodobu typu média, nikoli obsahu. I zde se fake news a dezinformační weby liší – některé se snaží působit naprosto identicky jako standardní média (*Parlamentní listy*, *Zvědavec* nebo *AC24*), některé z různých důvodů v tomto obstát nemohou (*Mikan*, *Politické listy, AE News* nebo *Raptor TV)*. Podrobnější se tímto tématem budu zabývat v kapitole o vizualitě dezinformačních webů.

Definice fake news velmi často také obsahuje požadavek na prostor, ve kterém by se měly fake news nacházet, a tím je specificky online médium. Jak ale naložit s knihami, které se prezentují jak non-fiction a objevují se v nich stejné dezinformační a konspirační narativy?

Obr. 5 Obálky knih – Henry Makow (zdroj: heureka.cz)

Do českého překladu se dostalo již pět knih Henryho Makowa, kanadského spisovatele, u kterých se kloním k označení konspirační, neboť se dotýkají širších témat, jako jsou ilumináti, nový světový řád (nwo), která nutně nejsou zpravodajství ve smyslu aktuálního informování o světovém dění. Fake news s konspiracemi samozřejmě souvisí a často se prolínají, ale pokud se definice fake news týká média, formátu a možnost na onom diskurzu nějak participovat, tyto knihy tedy nemohou za FN být považovány. Od těch méně proaktivních hoaxů šířených například pomocí e-mailové komunikace přes two-way aktivitu na dezinformačních webech až po tu určité multi-way systémy, jako jsou sociální sítě nebo Telegram, kam se některé stránky přesunuly. Kniha je v rámci nějaké proaktivity médium spíše ‚neaktivní'. Současné definice s ní tedy nepracují, nejspíš se ani neočekávalo, že by autorstvo dezinformací či jejich šiřitelé vkládali peníze do knižní publikace a distribuce a zároveň byli tak závislí na vůli nakladatelství.

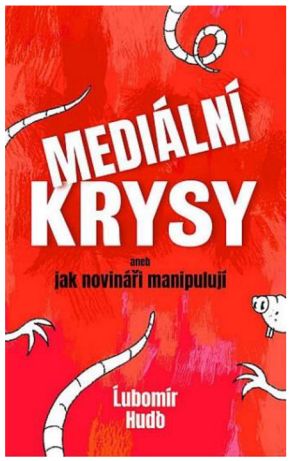

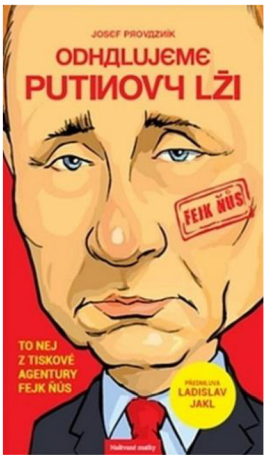

Obr. 6 Obálka knihy – Ľubomír Huďo (zdroj: databazeknih.cz)

Obr. 7 Obálka knihy – Josef Provazník (zdroj: databazeknih.cz)

Kniha *Mediální krysy aneb jak novináři manipulují* vyšla roku 2019, vydalo ji nakladatelství Česká citadela, které se prezentuje jako ‚nakladatelství, které se nebojí'. I Huďo má žurnalistické pozadí, pracoval pro Slovenský rozhlas a ve Slovenské televizi, odkud odešel a začal pracovat pro *Slobodný Vysielač* a *Infovojna.sk*, v Česku funguje *Svobodný vysílač* a *infowars.cz*. Na Slovensku autorovi vyšlo už několik knih s podobnými tématy, tato je ale první, která byla přeložena do češtiny. Ani autor další knihy, Josef Provazník, není knižním debutantem, od roku 2019 vydal tři satiricko-kritické knihy o současném politicko-občanském diskurzu. *Odhalujeme Putinovy lži: To nej z tiskové agentury Fejk Ňůs* je určitou parodií na tiskové agentury a fact-checkingové organizace, které se snaží dezinformační narativy vyvracet. Anotace knihy zní: „Nedílnou součástí každé zprávy je osobitý vklad reportérů tiskové agentury Fejk ňůs Jakuba Undy a Anji Al-Shaabatové. Zmiňovaní reportéři svorně bojují za lepší svět, kde nebudou provádět své ‚špinavé rejdy' euroskeptici, kritici migrace, tvrdošíjní zastánci klasického rodinného uspořádání a v neposlední řadě ‚agenti Putina', kteří jsou podle dvou výše zmíněných reportérů doslova všude." Pomocí vtipu a satirické prezentace příběhů se tak snaží poukázat na ‚absurdnost' dnešní doby, kde jsou ‚nekorektní vtipy a názory' prý nazývány ‚fake news'. Tyto texty plní podobnou funkci jako politická meme sdílená na sociálních sítích například *Naštvaných matek*, Tomia Okamury nebo na webu *Protiproud*. Názvy kapitol vypadají jako názvy titulků, u kterých je uvedeno i datum – a tak čteme například, že *Martin S. žene k soudu své rodiče. Týrali*

jej tím, že ho vychovávali jako chlapce nebo že *Radní malého švédského města nařídili mužům menstruovat* či *Pražané vítají konání Roma pride. Pracující bílí heterosexuální muži musí zůstat doma* a že *Serena Williamsová bude v Rusku bojovat za práva transsexuálních mořských krav se třetím pohlavím.* Je zjevné, na co tyto texty cílí, ostatně rasismus, xenofobie nebo queerfobie nejsou novými fenomény, jen se tyto ideologie někdy šíří pomocí nenávistných útoků, někdy jsou součástí fake news, někdy jsou součástí podobných knih a vtipů.

4.3 Důvody vytváření a šíření

Na začátek by bylo vhodné uvést, že přesnou intenci tvůrců ani participujících na dezinformačním diskurzu nemůžeme vždy znát. Zároveň některé studie (Kalsnes 2018) vidí snahy o zjištění motivace a intence za důležité pro řešení tohoto problému. Za hlavní důvody ale většina studií považuje politickou, finanční a sociální motivaci, které spolu většinou úzce souvisí. Do své práce nezahrnuji příliš aspekt, který šíření fake news bezpochyby usnadňuje, urychluje, je i finančně méně náročný, ale v Česku zatím příliš nezmapovaný a pro moji práci nevypovídající – tím jsou tzv. boti nebo placení trollové.

Mezi politické (někdy nazývané jako ideologické) motivace se pak řadí převážně propaganda, finanční důvody jsou spojovány například se žlutou žurnalistikou, kterou představím více v kapitole o historii. S finančním ziskem, a tedy důvodem k vytváření i šíření FN, je často zmiňován příběh o makedonských teenagerech, kteří pro zisky z reklamy začali publikovat senzacechtivé a kontroverzní zprávy během amerických prezidentských voleb v roce 2016. Sociální sítě tyto možnosti násobně rozšířily, a proto jsou kritizovány za usnadnění diseminace FN a konspirací, i proto že generují zisk svým vlastním společnostem. Nejkritizovanější je ovšem v neoliberální evropské společnosti ovšem síť ruských trollích farem, která je ovšem i prostorem nejméně prozkoumaným, zároveň se příběhy o těchto farmách samy staly předmětem zájmu mnoha novinářů a novinářek, kteří*ré se do nich v přestrojení snaží dostat a publikovat pak informace o jejich fungování, což samo sebou generuje nejen ekonomický kapitál, ale i ten sociální.

Sociální důvody jsou spíše doménou participujících na dezinformačním diskurzu, šiřitelů či konzumujících, jak popíšu v další kapitole. Za sociální potřebu se

považuje dosáhnutí nebo udržení určitého sociálního statusu, budování identity nebo pobavení se. Pro tvůrce (někdy i šiřitele) je možným důvodem proslavení, které následně může vést k ekonomickému zisku. Sláva může být uznána v rámci uzavřené komunity, nebo i mimo onu referenční skupinu, kde je poté snazší čelit i negativní pozornosti. V českém prostoru mohu uvést příklad hlavních aktérů dezinformačního diskurzu, jako je aktivista Ladislav Vrabel, Jana Peterková, David Formánek, Michal Svatoš a další aktivisté z řad občanstva. Mezi dezinformátory se ovšem řadí lidé, které patří mezi celebrity – ty FN nebo dezinformace aktivně nevytvářejí, ale sdílí je na svých sociálních sítích, které mají obrovský dosah. Bezpečnostní centrum *Evropské hodnoty* za rok 2020 identifikovalo jako ty nejaktivnější participující známé osobnosti, jako jsou Janek Ledecký, Daniel Landa, Ilona Csáková, Daniel Hůlka nebo Bára Basiková. Já se převážně orientovala na politický diskurz a fake news na dezinformačních webech, které jsem našla pomocí klíčových slov databáze *Newton Media*. Za politické osobnosti šířící FN označily *Evropské hodnoty* převážně politiky, kteří jsou nebo byli ve straně SPD (Krátka Špalková 2021).

4.4 Typologie šiřitelů podle STEM

Výzkum agentury STEM zveřejněný v červnu 2020 se zaměřoval na šiřitele[65] dezinformací, které rozčlenil do šesti kategorií. Šiřitelé, tedy osoby, které přeposílají dezinformace minimálně jednou měsíčně, tvoří přibližně 5 % české společnosti. Odhadem dvakrát tolik je osob, které STEM pojmenovává jako hledači, kteří dezinformace nepřeposílají, ale konzumují je. Nejméně, a sice 1 %, je těch, kteří dezinformace aktivně vytvářejí a jsou tedy těmi, kdo určují hlavní směr dezinformačního diskurzu. Nedůvěra ve velká média se ovšem týká až 72 % obyvatelstva ČR, to zároveň ale neříká, že by je nekonzumovali*y nebo že by těch zbylých 28 % bylo aktivními dezinformátory*kami. V závěrečné zprávě (2020) se píše, že „[p]ro mnoho občanů je například běžné sledovat důvěryhodné zpravodajství veřejnoprávní TV a zároveň sdílet konspirační teorie, nebo naopak být velice podezřívavý, ale nic z informací nesdílet.“ Žádná ostrá distinkce tu tedy není a je velmi

[65] V tomto případě kopíruji užívání maskulina, kterého je užíváno v citovaném dokumentu.

pravděpodobné, že se mění i míra zapojení do dezinformačního diskurzu s ohledem na to, jaká je situace ve společnosti. Výzkum totiž upozorňuje, že participace na šíření dezinformací se v době krizí, jako je například ta pandemická, zvyšuje. I přes tyto problémy, který nutně každý kvantitativní výzkum nese, jsem se rozhodla ho zmínit, neboť se ukazuje, že sdílené představy o dezinformační scéně jsou značně předsudečné a tento výzkum by je mohl vyvrátit.

Za signifikantní vlastnosti participujících na dezinformačním diskurzu se dříve považovaly vysoký věk, nižší inteligence a nižší sociální třída. Kvalitativními i kvantitativními výzkumy napříč zeměmi se ale zjistilo, že participující na tomto diskurzu nejsou jen straší lidé převážně důchodového věku, kteří mají nízkou mediální gramotnost a posíláním typických řetězových e-mailů si krátí čas.[66] Samozřejmě i takovou kohortu lidí mezi nimi najdeme, ale stále je to jen výsek mnohem diverzifikovanější skupiny lidí, kterou jednoduše nemůžeme takto redukovat.

Výzkum STEM se rozhodl zaměřit na ony šiřitele, tedy ty osoby, které dezinformační texty konzumují a zároveň je šíří dál. Před dobou pandemickou jich bylo přibližně 5 %, současná čísla se mohou trochu lišit, ale to pro diskurzivní analýzu není podstatné. Jsou to lidé, u kterých panuje převážně nedůvěra ke všem typům médiím, domnívají se, že informace jsou vždy ovlivněny určitou agendou toho daného média, a tak pravda je spíše nedosažitelná. V případě nestandardních médií je kritičnost vůči zájmům toho daného média výrazně menší. I když je pro ně pravda důležitým aspektem a vyskytuje se ve většině narativů o lživosti médií, její hodnota se neodvíjí od prozkoumaného množství zdrojů, ale od přináležitosti k osobnímu světonázoru. Pokud je přesvědčení například o LGBTIQA+ lidech takové, že je to ‚nepřirozené' a ‚nenormální', zpráva o tom, že pražský magistrát udělí festivalu Prague Pride 650 tisíc Kč, bude přijata negativně a šířena nehledě na to, zda to sdílí *ČT*, *Blesk* nebo *Parlamentní listy*. Naopak se může i jevit, že onen narativ o ‚shora podporovaném homosexualismu' si byla nucena uvědomit už i veřejnoprávní televize, a tak se dojde opět k závěrečné mantře, že ‚fake news od pravdy dělí jeden měsíc'. Ona nedůvěra v média a rezervovanost v úsudcích je participanty chápána jako znalost mediálního

[66] Tuto tezi potvrzuje i výzkum Štětky, Mazáka a Vochocové z roku 2020.

prostředí, zároveň plní funkci pozitivní role nabití identity a její výlučnosti, jedinečnosti (necítí se být jako důvěřivé ‚ovce ve stádě').

Jak autorstvo tohoto výzkumu STEM uvádí, že jedná se o ideální typy šiřitelů, respektive skupin. Stejně jako jsou částečně kulturně, politicky a geograficky podmíněné fake news, jsou i jejich šiřitelé napříč zeměmi rozdílní. Toto rozdělení je tedy platné pro český prostor pro období krátce před koronavirovou pandemií. V době krizí, válek nebo voleb se čísla a typologie může lišit.

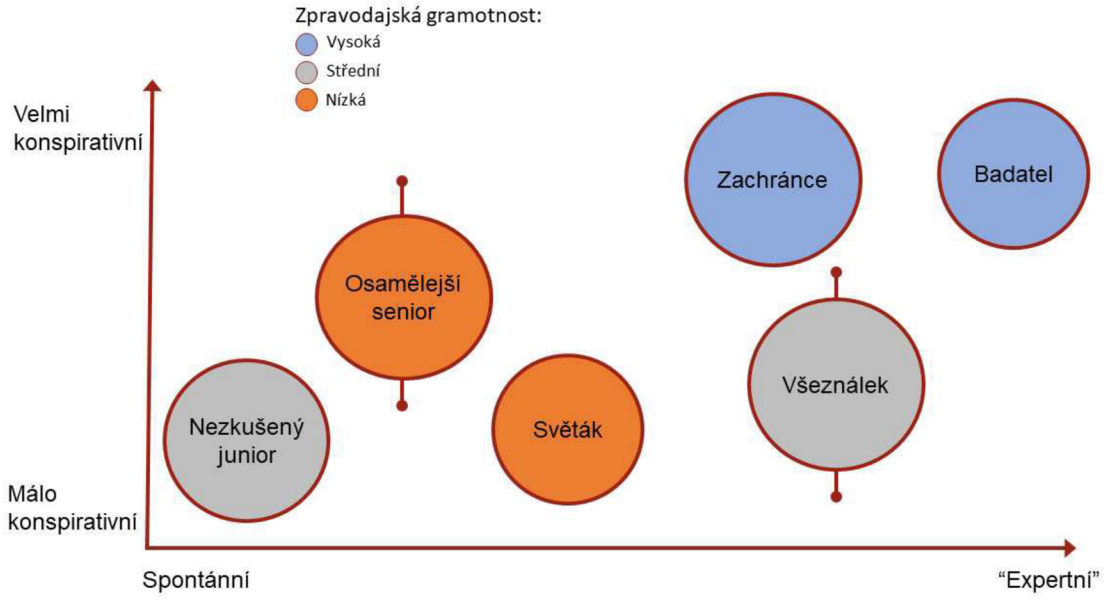

Graf 1 Znázornění typu šiřitelů podle STEM (zdroj: Hořejš et al. 2020)

Na vertikální ose se promítá úroveň důvěry v konspirační teorie, na horizontální ose osobní ohodnocení znalosti médií, čas věnovaný sdílení a míra přesvědčení o svém názoru. Zpravodajskou gramotnost podle testu STEM znázorňují tři typy barev. *Nezkušený junior* je tak typizací člověka, který je nejvíce ovlivněn vnějšími znaky šířených textů a necítí potřebu si informace dále ověřovat. Důvodem, proč zprávy přeposílá, je snaha být v kontaktu s okolím. Podobným typem co do úrovně náročnosti obsahu a potřeby dohledávat si další zdroje, je tzv. *osamělý senior*, jehož název napovídá, že účelem pro šíření dezinformací je taktéž nutnost udržení sociálních vazeb, zároveň se pocit užitečnosti a částečně i jako výplň svého volného času. Jedná se o lidi, kteří primárně čtou a přeposílají texty prostřednictvím e-mailu. *Světák*, další typ šiřitele

částečně expertního typu, je člověk s vyšším ekonomickým, kulturním i sociálním kapitálem, který prostřednictvím šíření informací snaží posílit a potvrdit. I s ohledem na vyšší věk je pro ně typická určitá nostalgie po světě, kde měli*y většinou větší vliv, a ten se podle nich ztrácí a na vině jsou především problémy týkající se migrace, ekologie nebo Evropské unie. Mladšího věku je expertní typ *všeználek*, který taktéž touží po uznání, ale vzhledem k nižšímu kulturnímu a sociálnímu kapitálu využívá síly dezinformací. Oproti *badateli* není všeználek tolik přesvědčen o svém světonázoru. Badatel je naopak velmi chlubivý ohledně svých názorů, od kterých si slibuje vyšší respekt, už méně touží po sociálních kontaktech a médiím napříč všemi spektry nedůvěřuje, ale myslí si, že jim rozumí. Méně sebejistý a extrovertní je tzv. *zachránce světa*, tento typ šiřitele se zaměřuje nejvíce na témata z oblasti zdraví a duchovna, politické otázky pro něj nejsou tak důležité. Jejich důvěra není dána povahou kredibilitou webu, kde informace najdou, ale osobou, která je sdílí – větší důvěryhodnost v nich vzbuzují osoby s titulem a lékařským vzděláním nebo životní zkušeností, která se podobá té šiřitelově (Hořejš et al. 2020).

Pro všechny typy šiřitelů hraje důležitou roli určitá sociální role, pocit sounáležitosti nebo budování silnějších sociálních kontaktů, ať už za účelem nabití sociálního kapitálu, potvrzení si vlastní hodnoty, nebo jen potřebou bytí v kontaktu s podobně smýšlejícími lidmi. Obava o stav světa byla zaznamenána mezi šiřiteli vždy, v době výzkumu to bylo hlavně z důvodu migrace, ale i ekologie nebo technologií. Snahu tyto problémy řešit ale nikde nevidí nebo si myslí, že řešení není možné. U expertních šiřitelů je znatelný hlubší zájem o politiku i mimo prostor internetových diskuzí, ale nepřijde jim, že by jejich světonázor o mocenském souboji velkých mocností (tedy Ruskem a USA, v jejichž vlivu je pak EU) byl dostatečně mediálně zastoupen, a tak se ho právě individuálním sdílením snaží vykompenzovat. Jejich přesvědčení je tedy více politické než u ostatních šiřitelů, kteří o relevanci své ideologie nejsou tak silně přesvědčeni. Ovšem i přes tuto političnost je možné z výzkumu vyčíst, že jejich záměry nejsou a priori negativní a rozhodně je nevnímají jako nebezpečí demokracie, možná spíše naopak. U šiřitelů není zřetelný ani žádný důvod ekonomický, který je nejspíš dělí od těch, kteří*ré fake news přímo vytváří, zde by ale bylo nutno

potřeba ověřit pomocí jiného kvalitativního výzkumu, o kterém já momentálně bohužel netuším.

4.5 Proměny mediálního diskurzu

V kontextu dezinformací, manipulace a fake news je nejvíce zmiňována tzv. žlutá žurnalistika, která se vyznačuje výraznými a zavádějícími titulky. Její počátky jsou datovány do konce 19. století a provázelo je soupeření dvou newyorských deníků. Trh, politika nebo jiné věci veřejné potřebovaly svoji reklamu a zviditelnění v každé době. Samotná informativní funkce médií zde byla často potlačena snahou o zisk, senzaci či pobavení, to se týká i určitých segmentů mediálního prostoru nyní.

Bente Kalsnes (2018, s. 3) například píše, že „termín fake news má kořeny v letech 90. letech 19. století“ a jmenuje noviny, které tento termín používaly k označení falešných informací. Jak zároveň ale píše, že tento fenomén souvisí už se vznikem knihtisku, tedy polovinou 15. století, a upozorňuje na onu ekonomickou stránku falešných senzacechtivých zpráv, které tím pomáhaly prodávat zpravodajský tisk. Objevovaly se zde věci k pobavení, ale i k vzbuzení negativních emocí, zde mapuje anti-semitské narativy o zavraždění křesťanského dítěte. Tyto informace jsou pro Kalsnes důkazem, že fake news nejsou novým fenoménem, ale ani novým pojmem. Důležitými prvky definice fake news jsou pro ni tedy tři elementy: formát, míra falešnosti a intence. Zároveň píše, že způsobů, jak šířit nepravdivé nebo zavádějící informace, je mnoho a formát zpráv je jedním z nich. Spolu s dalšími studiemi se shoduje v tom, že současné definice FN sice staví na důležitosti online média, ale pro ni je hlavním problém kvalita informace, či spíše její nedostatek. Právě akcentace nápodoby zpravodajského formátu je i podle ní důvodem terminologického zmatku a jako vhodnější termín pokládá slovo ‚dezinformace‘.

Zpravodajství se v rozvojem a dominancí sociálních sítí taktéž bylo nuceno transformovat, a tak memy nebo tyto grafiky jsou součástí politických kampaní, standardní žurnalistiky, zájmových kolektivů i osobních profilů – funkce informativní se tak přetavila ze zpravodajských textů do kratší podoby vhodnější pro sociální sítě. V rámci definice fake news jako nápodoby standardní žurnalistiky tak lze říci, že se tomuto trendu fake news přizpůsobily a mohou se vyskytovat i v této podobě i na

sociálních sítích, čímž si rozšířily pole své působnosti. Podobně se o anti-genderovém diskurzu vyjadřuje i Svatoňová (2022, s. 117): „Skutečnost, že aktivistky a aktivisté působily*i na sociálních sítích, změnila styl komunikace: kampaně byly často DIY, založené na memech a esteticky alt-right, často obsahovaly humorné aspekty, jejichž cílem bylo ponížit jak feministické aktivistky, tak příslušníky sexuálních menšin.“[67] Na současné podobě fake news má tedy vliv navýšení možností interaktivity, rychlost reakcí, snadnost šíření, levnější distribuce, anonymita profilů a s tím související pocit nepostihnutelnosti, zároveň důvěřivost vůči tomu, kdo zprávu šíří, jejíž úspěšnost a uvěřitelnost se umocňuje, když tím původcem je někdo z našich facebookových přátel, celebrita nebo jiná uznávaná a vlivná osoba. Svatoňová (2022, s. 118) zároveň poukazuje i na změnu témat a jejich způsobu podávání: „Namísto oslavy Božího stvoření muže a ženy použili aktivisté bulvární styl a důvtipný jazyk, v němž feministky a LGBTIQA+ lidi vykreslili jako ‚dekadentní úchyly‘,“[68] což se shoduje i s mými postřehy.

Obr. 8 Příspěvek na sociálních sítích (zdroj: facebook.com/refreshercz)

Obr. 9 Příspěvek na sociálních sítích (zdroj: facebook.com/stranazelenych)

[67] Přeloženo z orig. „These campaigns took a slightly different turn. The fact that the activists operated on social media changed the communication style: the campaigns were often DIY, meme-based and aesthetically alt-right, frequently containing humorous aspects aimed at humiliating both feminist activists and members of sexual minorities.“

[68] Přeloženo z orig. „Instead of celebrating God’s creation of a man and a woman, the activists used a tabloid style and savvy language in which they portrayed feminists and LGBTIQA+ people as ‘decadent perverts’.“

Obr. 10 Příspěvek na sociálních sítích č. 1 (zdroj: facebook.com/tomio.cz)

Tuto tezi podporuje i autorstvo studie *Defining ‚Fake News‘: A typology of scholarly definitions*: „Novinářstvo také následovalo publikum a zvýšilo svou přítomnost na sociálních sítích. Zpočátku je považovalo jen za další platformu, na které propagovalo své zprávy, ale nakonec je začalo využívat k přenášení zpráv a interakci s publikem. […] Nyní je tweet, který má maximálně 140 znaků, považován za zpravodajství, zejména pokud pochází od autoritativní osoby. Sociální média nejenže změnila distribuci zpráv, ale také zpochybnila tradiční názory na to, jak by se měly zprávy vypadat.“ (Tandoc Jr. et al. 2017, s. 3) To na Facebooku, který je stále nejužívanější sociální sítí, podporuje i možnost vkládání těchto infografik a memů. Reglitz (2022, s. 166) si všímá i dalšího prvku, který má v současném systému snazší pozici: „Novinkou v našem virtuálním věku je však to, že tyto nepravdy lze šířit levně, rychle a globálně prostřednictvím internetu, protože internet snížil náklady na zasílání a přijímání informací a rozšířil potenciální publikum veškerého publikovaného obsahu.“[69]

Svatoňová aktéry anti-genderového diskurzu a způsoby, jak na onom diskurzu participují a jako ho proměňují, dělí do třech skupin: ‚buržoazní katolíky*čky‘, ‚neoliberální konzervativce‘ a ‚ultrakonzervativní dělnickou třídu‘. Každá skupina nějak definuje sebe a ty ‚druhé‘ a využívá i jiných strategií zjinačování. Zároveň se variují i inspirační vzory a komunikační techniky. Kdežto první skupina se snaží působit co

[69] Přeloženo z orig. „However, what is new in our virtual age is that such falsehoods can be disseminated cheaply, quickly, and globally via the internet because the internet has lowered the costs of sending and receiving information and widened the potential audience of all published content.“

nejvíce akademicky a volí neutrální způsob mluvy a psaného projevu, poslední lidová větev je typická velmi emočně nabitím jazykem a multimodálními prvky, které jsou signifikantní i pro médium, které využívá, a sice sociální sítě a dezinformační weby. „Lidová větev byla nejvíce ovlivněna ruskou variantou diskurzu. Hodně se opírala o dělení na ‚morálně čistý Východ' a ‚morálně pokleslý Západ': Západ byl popisován jako místo, kde probíhají nebezpečné sociální experimenty týkající se genderu a sexuality a kde jsou děti vydávány pedofilům a využívány jako dárci orgánů. Přivlastňováním takových příběhů pomáhala lidová větev reprodukovat diskurzivní zdroje, kvůli nimž se feministky začaly vykreslovat jako únosci dětí, šířící falešné zprávy a konspirační teorie, kterým se obě předchozí skupiny vyhýbaly, aby se nezdiskreditovaly." (Svatoňová 2022, s. 147)[70] Práce Evy Svatoňové je důležitou až investigativní sondou do českých anti-genderových illiberálních kruhů, kde se zřetelně ukazuje, že jejich uchopení genderové a LGBTIQA+ tematiky není ani nahodilé, ani misinterpretující, ani ‚pouze názorové', je to systematicky a dlouhodobě budovaná dezinformační a konspirační agenda s jasnými politickými cíli, kterých se za pomoci konzervativních pravicových vlád dosahuje mnohem snáze.

4.6 Kdo věří nebo čte fake news

Autorstvo studie z roku 2020 o českém dezinformačním ekosystému, jmenovitě Václav Štětka, Jaromír Mazák a Lenka Vochocová, se zaměřilo na dezinformace a čtenářstvo v letech 2018–2020 v kontextu vývoje českého mediálního prostoru a oligarchizace médií. Jako největší a nejvlivnější jsou popisovány *Parlamentní listy* (PL), které měly návštěvnost[71] přibližně 6,27 milionu za měsíc, čímž mnohonásobně převyšuje ostatní média podílející se na šíření či vytváření dezinformací a fake news. Pro představu nejnavštěvovanější český zpravodajský web *Novinky* má měsíční návštěvnost 117,5

[70] Přeloženo z orig. „The folksy branch was most influenced by the Russian variation of the discourse. It heavily relied on a division between the "morally pure East" and "morally degraded West": the West was described as a place where dangerous social experiments regarding gender and sexuality took place and where children were given to paedophiles and used as organ donors. By appropriating such stories, the folksy branch helped to reproduce the discursive resources due to which feminists became portrayed as baby snatchers, spreading fake news and conspiracy theories which the two previous groups had avoided in order not to discredit themselves."

[71] Návštěvnost se netýká unikátních uživatelů, ale jedná se o tzv. visits, počty zobrazení.

milionů, *Deník N* okolo 4 milionů, online médium *A2larm* má například 745,7 tisíc, menší dezinformační web jako *Outsider Media* má přibližně 30 tisíc, u středně velkých dezinformační médií *CZ24* nebo *AC24* se návštěvnost pohybuje kolem 800 tisíc až 1 milionu (říjen 2022). *Parlamentní listy* mají měsíční návštěvnost značně kolísavou, pohybující se od 4,9 milionu do 6,3 mil. návštěv (srpen–říjen 2022), nejaktivnější je zde opět čtenářstvo ve věku 25–34 let, nejméně zastoupena je zde kategorie lidí 65+ let, genderově je mezi navštěvujícími 57,4 % mužů. Genderové rozložení je spíše podobné konzervativním pravicovým zpravodajským webům, jako je například *Echo24*, *Konzervativní noviny* nebo *Forum24*. Věkové rozložení návštěv se s mírnou odchylkou, kterou představují *Konzervativní noviny,* neliší od dalších webů.

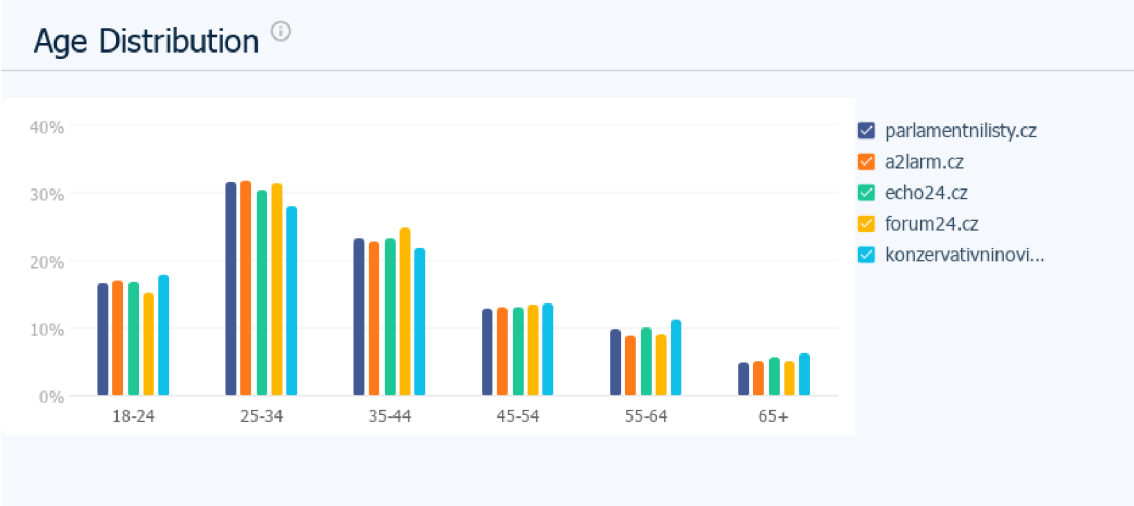

Graf 2 Věkové rozložení č. 1 (zdroj: similarweb.com)

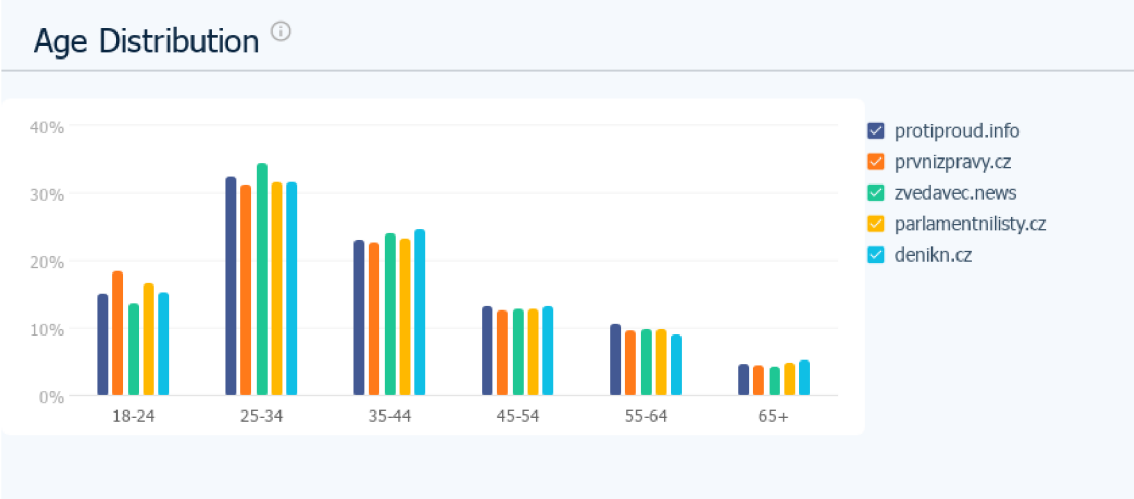

Graf 3 Věkové rozložení č. 2 (zdroj: similarweb.com)

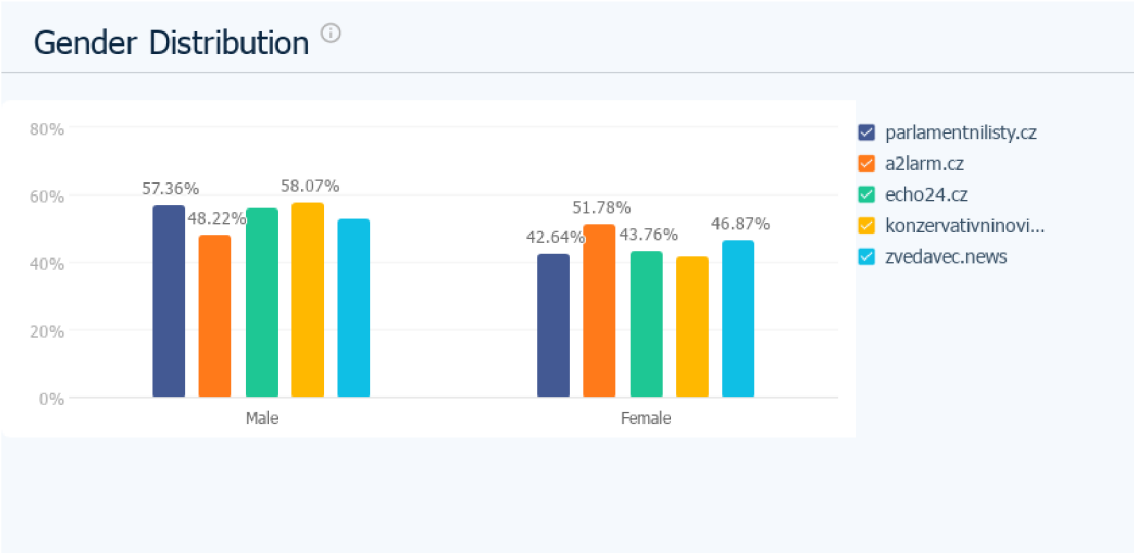

Graf 4 Genderové rozložení napříč médii (zdroj: similarweb.com)

Visitors to	Also visited: protipr...	prvniz...	zveda...	denikn...	parla...
protipr...		12.98%	30.36%	5.35%	43.88%
prvniz...	25.15%		18.81%	11.47%	61.80%
zveda...	36.83%	19.04%		N/A	39.53%
denikn...	1.21%	3.95%	N/A		3.50%
parla...	12.45%	9.88%	4.78%	3.07%	

Graf 5 Sdílená návštěvnost (zdroj: similarweb.com)

Porovnávala jsem návštěvnost pěti webů, z toho tři tzv. dezinformační (*protiproud.info, prvnizpravy.cz, zvedavec.news)*, dále *Parlamentní listy*, které leží někde mezi standardní žurnalistikou a dezinformačními weby, a *Deník N*, který je považován za onu standardní žurnalistiku. Tento graf zobrazuje sdílenou návštěvnost mezi weby, tedy kolik procent uživatelů navštěvuje i jiné weby. Z grafu (obrázek č. 4) je zřejmé, že například ten člověk, který navštíví *První zprávy*, si s více než dvojnásobnou pravděpodobností zobrazí i *Parlamentní listy.* Levý sloupec tedy ukazuje web, který je navštíven jako první a jaká je procentuální shoda s tím, který navštíví člověk poté. Tudíž 43,88 % navštěvujících *Protiproudu* vyhledá ještě *Parlamentní listy*, ale jen 12,45 % návštěvníků *Parlamentních listů* vyhledá *Protiproud*. Z grafu je i tedy zřejmé, že PL jsou nejnavštěvovanějším z těchto webů, zároveň se ukazuje, že jen velmi malé procento lidí, kteří navštíví stránky *Deníku N*, vyhledá ony tři dezinformační weby nebo *PL*.

Nemůžeme ani ale říci, že by ony skupiny byly naprosto izolované. Web *První zprávy* částečně funguje i jako tzv. agregátor, ne všechny texty jsou totiž původní, ale nachází se zde i články převzaté z jiných zpravodajských webů. Grafika níže ukazuje, jaké další weby odkazují na námi zvolené dezinformační stránky, čímž se potvrzuje propojení dezinformační scény.

Graf 6 Weby odkazující na vybrané stránky (zdroj: similarweb.com)

Podle výzkumu společnosti AMI Communications a agentury STEM/MARK dezinformačním webům v České republice věří pouze 5 % lidí, zároveň dodávají, že „[n]ejčastějším čtenářem, který takovým webům důvěřuje, je podle průzkumu muž bez maturity starší 45 let a žijící v menší obci na Moravě.“

Spousta zahraničních studií se zabývala americkým prostředí, kde se snažila přijít na to, zda fake news čtou nebo šíří více lidé volící Republikánskou stranu či Demokratickou. V českém prostoru je těchto studií samozřejmě méně a podle mě není vhodné komparovat americkou pravici a levici s tou českou, ale zaujal mě jeden výzkum v rámci diplomové práce Kateřiny Křivánkové, který zkoumá české prostředí: „Z výsledků tedy vyplývá, že liberální respondenti jsou schopnější rozpoznat pravdivé příspěvky od nepravdivých a zároveň jsou schopni spolehlivěji označit nepravdivé příspěvky jako lživé. Na druhou stranu tito respondenti více inklinují ke sdílení, což vyvrací předpoklad založený na *shared-reality theory*,[72] poněvadž to jsou konzervativní respondenti, kteří byli v otázce sdílení více zdrženliví.“ (Křivánková 2019, s. 74) Podle

[72] Shared-reality theory je podle Geralda Echterhoffa (2012) výsledkem motivovaného procesu prožívání společných vnitřních (mentálních) stavů (např. postojů nebo soudů) s ostatními. K vytváření sdílené reality jsou tedy lepší podmínky (a ochota) ve stejné referenční skupině (in-group) než mimo ni, kde se epistemické chování neshoduje.

samotné autorky ale vzorek není reprezentativní (N=676) a určité části společnosti jsou tam značně nadreprezentovány. Podle výzkumu Křivánkové na percepci fake news má nejsilnější vliv vzdělání, pak socioekonomické vlivy a slabším ukazatelem je zastávaná ideologie. Z výzkumu ovšem není zřejmé, na základě čeho respondentstvo určilo pravdivost daných fake news a zda obecně věří oněm narativům či pouze souhlasí s konkrétním prohlášením a jejich důvěra ve výroky se nikterak neodráží v jejich každodenním jednání. Autorka reflektuje i zvolenou metodu, tedy dotazníkové šetření, které může mít vliv na percepci informací a jejich následné zhodnocení – ať už se jedná o záměrné zkreslení individuálních odpovědí, nebo o fakt, že stejný text uveřejněný mezi dalšími zpravodajskými texty namísto výzkumného dotazníku, může být vnímán (a tím pádem jeho pravdivost a míra naší důvěry) naprosto jinak, třeba s menším podezřením a nižší mírou si danou informaci ověřovat. To jsou ostatně i problémy, které se týkají terminologie fake news.

Reglitz tvrdí, že polarizace není způsobena šířením fake news, ale že právě polarizované prostředí usnadňuje vznik a šíření fake news. Zároveň tvrdí, že na západoevropský prostor – na polarizaci společnosti a nedůvěru v demokratické instituce – měla silný vliv finanční krize v roce 2008. Když si vezmeme sdílenou tezi, že politické dezinformace a propaganda nejsou novým fenoménem, ale existovaly napříč všemi politickými ideologiemi a státními zřízeními, proč by se jich (neo)liberální demokracie měla bát? Reglitz (2022, s. 163) ovšem odpovídá, že „[s]ituace však není tak jednoduchá. Falešné zprávy představují problém, protože to, čemu občané věří, má význam pro jejich názor na demokratické instituce a morální ospravedlnitelnost těchto institucí. A občané skutečně věří, že falešné zprávy mají vliv – bez ohledu na to, zda je toto přesvědčení pravdivé.“ Podmínkou demokracie je pro autora interdependence občanů*ek, která je ohrožena, pokud si nebudou dostatečně věřit. Tudíž autor jako největší hrozbu způsobenou fake news spatřuje ve ztrátě epistemické důvěry v politické názory a soudy druhých – a to i přesto, že obsahu fake news věří malé procento lidí. Ona nedůvěra souvisí s hypotézou nazvanou third-person effect, která předpokládá, že méně věříme ostatním osobám, že jsou schopné kriticky reflektovat masová média a nepodléhat tolik jejich vlivu. „Jakmile je voličstvo přesvědčeno o epistemické nespolehlivosti těch druhých, je pro ně obtížné vést uctivou výměnu

názorů a argumentů. Koneckonců, pokud jsem přesvědčen*a, že můj protějšek není příliš kompetentní v rozlišování faktů od lží, nemám také příliš důvodů věřit, že jeho politické názory jsou obecně rozumné.“ (Reglitz 2022, s. 171)[73] Nárůst počtu médií a informací podle autora taktéž snížil důvěru v soudy ostatních, protože názory každé*ho z nás mohou vycházet z jiných informačních zdrojů, máme tak ‚méně sdílených zkušeností a znalostí‘. I toto je příkladem silně individualizované antropocentrické společnosti.

Co většina studií ale nezmiňuje, je, že demokratický systém umožnil, aby v rámci voleb byla zvolená politická reprezentace, která nemá potřebu dosavadní instituce kultivovat, ale naopak se je snažit destabilizovat zevnitř. Většina si sice všímá politik aplikovaných Donaldem Trumpem, který se stal ústřední osobou těchto studií, ale nevěnuje dostatečnou pozornost tomu, když stát (a vláda) se stane hlavním participantem dezinformačního iliberálního diskurzu, jak se to stalo například v Polsku a Maďarsku. To se může dít právě i za přispění diseminace fake news a dezinformací, které politici*čky sdílí na sociálních sítích nebo podobné dezinformační narativy sdělují jako fakta na půdě poslanecké sněmovny, dokonce se v některých případech je snaží inkorporovat do legislativy. Příkladem je nedávno předložená důvodová zpráva (2022), která chce v rámci návrhu novely Listiny základních práv a svobod „doplnit ochranu rodiny na úrovni ústavního pořádku, zakotvenou článkem 32 hlavy čtvrté Listiny základních práv a svobod, o ochranu jednoho ze základních stavebních prvků úplné rodiny, jímž je manželství muže a ženy“. Zpráva, kterou předložilo 54 poslanců a poslankyň, je založena nejen na zastaralých a nerelevantních studiích, ale manipuluje s jejich výsledky a onou studií vyvrácené teze publikuje jako vědecká zjištění.[74] Předloženou důvodovou zprávu můžeme chápat jako dezinterpretaci založenou na nepochopení předkládaného materiálu nebo jako záměrně manipulativní a lživý text, každopádně obě dvě varianty narušují epistemickou důvěru v samotné demokratické instituce, které se naopak snaží většina studií zkoumající vliv fake news a dezinformací

[73] Přeloženo z orig. „Once voters are convinced of each other’s epistemic unreliability, it becomes difficult for them to have a respectful exchange of views and arguments. After all, if I am convinced that my counterpart is not very competent in distinguishing facts from lies, I also have little reason to believe that their political views are generally reasonable.“

[74] Více viz zde: https://www.centrumlidskaprava.cz/blog/stava-se-manzelstvi-pro-vsechny-soucasti-evropske-identity.

bránit. Zde je tedy narušena epistemická důvěra v demokratické procesy vinou těch, kteří se na jejich vytváření podílí, nikoli nějakými vnějšími silami.[75]

4.7 „Dezoláti“, ‚flastenci‘, „idyoti“

Politika označování a způsoby vizuální reprezentace jsou zde zajímavé i v případě, kdy se satirické weby či jiná média snaží ukázat někoho mimo jejich referenční skupinu. V tomto případě to jsou demonstrující na akcích Česká republika na 1. místě. Nutně nespojuji tuto skupinu se šiřiteli či dokonce tvůrci dezinformací a fake news, ale z diskurzivního hlediska a způsobů reprezentace si jsou tyto metody blízké. Já zde pouze krátce nastíním, jak se tak může činit.

Socioložka Kateřina Nedbálková (2021, s. 54) píše: „Ekonomická nejistota prekariátu je propojena s nejistotou sociální i politickou. Frustrace a nespokojenost, které jsou zmíněnými nejistotami generovány, mohou být mobilizovány nejrůznějšími populistickými hlasy.“ (Nebálková 2021, s. 54) Podobně mluví antropolog Oscar Lewis (1998, s. 7): „Lidé v kultuře chudoby mají silný pocit marginality, bezmocnosti, závislosti a nesounáležitosti. Jsou jako cizinci ve své vlastní zemi a jsou přesvědčeni, že stávající instituce neslouží jejich zájmům a potřebám. Spolu s tímto pocitem bezmoci je rozšířen pocit méněcennosti, osobní nedůstojnosti.“[76] Netvrdím, že participující na dezinformačním diskurzu plně spadají do konceptu kultury chudoby, rozhodně ne všichni právě kvůli své diskurzivní hierarchii a diverzitě politické, věkové i finanční, ale tyto pocity bezmoci, nezajištění, nejistoty nebo nereprezentace jsou společné oběma těmto ‚kulturám‘.[77] Lewis zdůrazňuje roli komunit, sdružování se a sdíleného dědictví nebo historie, které jsou tím, co kultuře chudoby chybí a zároveň je to odděluje od těch, kteří se do chudoby propadají kvůli absenci ekonomického kapitálu, stále ovšem disponují určitými sociálními vazbami a kulturním vědomím. To středním třídám, které se tak definují právě pro svůj socio-kulturní kapitál, umožňuje vidět nižší vrstvy

[75] Tím ovšem neříkám, že se zde určité nepřímé vlivy skrz české politiky*čky nepromítají.

[76] Přeloženo z orig. „The people in the culture of poverty have a strong feeling of marginality, of helplessness, of dependency, of not belonging. They are like aliens in their own country, convinced that the existing institutions do not serve their interests and needs. Along with this feeling of powerlessness is a widespread feeling of inferiority, of personal unworthiness.“

[77] Podobně to jsou i popisované pocity lidí mladší kritické generace, která není spokojená s pravicovou vládou a jejími politickými prioritami.

v negativních termínech, jako je úzké zaměření se na současnost nebo příliš konkretizovaná orientace oproti té abstraktní a holistické (Lewis 1998). Proto řešením této kultury chudoby nemůže být pouze ekonomické narovnání kapitálu, ale obecnější snahy o minimalizování tzv. dědičné chudoby v podobě dostupnosti služeb a péče, přístupu ke kvalitnímu vzdělávání, dostupnému bydlení a budování organizací pomoci apod.[78] Podobně holisticky se musí řešit i problematika fake news a dezinformací. Obecně jsou tito lidé z nižších vrstev rámováni jako homogenní skupiny postrádající mravnost, s vyšší mírou násilí a kriminalitou, volí se slova jako lůza, chuligáni, prostitutky[79] apod. Téma mravnosti je na druhou stranu argumentováno i v pro-kremelských narativech, kde onen nedostatek mravnosti je připisován Západu.

Pro participující na dezinformačním diskurzu z mainstream médií jsou častá označení jako „placení agenti", „kolaboranti", časté je také zdůrazňování jejich ekonomické pozice – „Jsou to lidé, kteří mají pocit selhání, nespravedlnosti, nedostatečnosti. Někteří se v této situaci ocitli vlastní vinou, jiní jen měli v životě smůlu. Často mají dluhy, exekuce…", píše například *Forum24* (2022). Autorka tohoto textu vůbec nepřipouští, že by to mohly být reálné a opodstatněné pocity těch lidí a že se nejedná o žádné individuální pochybení nebo celoživotní smůlu, ale strukturální problém způsobený strukturálním znevýhodněním, soukromými exekutorskými firmami, nízkou podporou státu nebo kapitalistickým systémem, který z toho všeho těží. Dluhy a exekuce jsou tak něčím, co by mělo být důkazem nedůvěryhodnosti, osobní neschopnosti a falešnosti. Je to buď ‚jejich vlastní vina', a proto za to neneseme odpovědnost my ostatní, nebo to je fatalistická ‚smůla', se kterou taktéž nic nezmůžeme, protože ta se přeci čas od času lepí na každého.

Nemalou část komentářů, které tedy nejsou mým stěžejním zkoumaným materiálem, pod těmito zpravodajskými články nebo satirickými stránkami pak tvoří posměšné komentáře o ‚dezolátech' a ‚flastencích' akcentující vzhled demonstrujících, který je pro ně ukazatelem mnohem širších vlastností – nízké inteligence, nemorálního způsobu života, nízkých hodnot apod. Zároveň jsou tito demonstrující považováni právě za konzumenty a šiřitele dezinformačních narativů. Podobně jsou napadány

[78] Více o problematice dědičné chudoby v sociologickém výzkumu Daniela Prokopa.

[79] Slovo prostitutka uvádím z důvodu parafráze Oscara Lewise a zároveň proto, že se zde jedná o určitý významotvorný proces – jinak bude znít sexuálně pracující (které volím já z důvodu důrazu na práci a aspektu genderově inkluzivního jazyka), jinak šlapka nebo lehká děva.

gramatické a pravopisné chyby – lingvistický kapitál je tak symbolem nízké inteligence demonstrujících a šiřitelů dezinformačních narativů – podle mé teze je to jedna z praktik zjinačování, vytváření hranice mezi ‚námi' a ‚druhými'.

Obr. 11 Komentář pod příspěvkem TMBK (zdroj: facebook.com/TMBKOFFICIAL)

Obr. 12 Příspěvek na Ústavu pro studium internetových idyotů (zdroj: https://www.facebook.com/idyotinstitute)

4.8 Řešení

Bente Kalsnes uvádí různé typy řešení týkající se právních úprav, finančních nebo technických aspektů na jedné straně, na straně druhé to je mediální a informační gramotnost, které jsou spíše individuálního rázu, a podpora fungování fact-checkingových webů, která stojí podle mě někdy mezi zásahy státu a odpovědností jednotlivce. „Vzhledem k tomu, že dezinformace jsou mnohostranným a vyvíjejícím se problémem, zpráva navrhuje zaměřit se na pět pilířů: (1) zvýšit transparentnost digitálního informačního ekosystému; (2) podporovat mediální a informační

gramotnost s cílem čelit dezinformacím a pomoci uživatelům orientovat se v prostředí digitálních médií; (3) vyvinout nástroje pro posílení postavení uživatelů a novinářů v boji proti dezinformacím a podporovat pozitivní zapojení do rychle se rozvíjejících informačních technologií; (4) chránit rozmanitost a udržitelnost evropského zpravodajského mediálního ekosystému; (5) podporovat pokračující výzkum dopadu dezinformací v Evropě s cílem vyhodnocovat opatření přijatá různými aktéry a neustále upravovat potřebné reakce." (HELG 2018 in Kalsnes 2018)[80]

Josef Šlerka v dubnu 2022, tedy měsíc a půl po zablokování dezinformačních sítí, zkoumal, jaký dopad tato akce měla. Jednalo se o sdružení CZ.NIC, které ze svého registru vyřadilo osm takových webů.[81] „To v praxi znamená, že pokud zadáte kupříkladu www.aeronet.cz, správce domén nepřeloží název domény na číselnou hodnotu, která je skutečnou adresou serveru, a obsah se nenačte. Na obsah vyřazených webů se tak čtenář nedostal i bez ohledu na to, kdo je jeho poskytovatel internetu a kde se k internetu připojuje." (Šlerka 2022) Další znepřístupnění jiných webů už nebyla celoplošná, protože záviselo na internetovém poskytovateli, ti se tak někdy rozhodli i na základně doporučení státu. Stále je ale možné i toto rozhodnutí obejít pomocí VPN. Jiným způsobem byly znepřístupněny weby, které spadaly do sankčního balíčku Evropské unie, mezi nejznámější patří například *Sputnik News.* Jaké weby jsou právě nedostupné v rámci vašeho internetového připojení, je možné individuálně zjistit na webu iRozhlas.cz.

---

[80] Přeloženo z orig. „As disinformation is a multifaceted and evolving problem, the report suggested focusing the response on five pillars: (1) enhance transparency of the digital information ecosystem; (2) promote media and information literacy to counter disinformation and help users navigate the digital media environment; (3) develop tools for empowering users and journalists to tackle disinformation and foster a positive engagement with fastevolving information technologies; (4) safeguard the diversity and sustainability of the European news media ecosystem; (5) promote continued research on the impact of disinformation in Europe to evaluate the measures taken by different actors and constantly adjust the necessary responses."

[81] Podle Šlerky se jednalo o weby aeronet.cz, protiproud.cz, ceskobezcenzury.cz, voxpopuliblog.cz, exanpro.cz, prvnizpravy.cz, czechfreepress.cz a skrytapravda.cz, poslední tři zmíněné momentálně fungují i s doménou .cz (listopad 2022), *Protiproud* změnil doménu, *Česko bez cenzury* neexistuje vůbec, *Voxpopuliblog* a *Exanpro* fungují jen na Facebooku.

Zároveň se ukázalo podle statistik *Similar Web*, který jsem pro zkoumání webů užívala i já, že po změnění domén je návštěvnost přibližně poloviční.[82] Výjimku tvoří tři weby, kde návštěvnost stoupla (necenzurovanapravda.cz, outsidermedia.cz, cz24.cz) nebo se udržela přibližně stejná (ac24.cz). První dva zmíněné weby v dubnu dosahovaly návštěvnosti přibližně 120 tisíc ‚visits' za měsíc, momentálně (listopad 2022) velký pokles zaznamenal web outsidermedia.cz, naopak necenzurovanapravda.cz stále roste. V porovnání s dalšími dvěma weby je jejich aktivita ale zanedbatelná. Šlerka (2022) na závěr tedy píše, že blokace sice vyvolala debaty o svobodě slova a cenzuře, každopádně se ukázalo, že blokace vedla u většiny webů k zásadnímu poklesu návštěvnosti.

Engagement
Aug 2022 - Oct 2022 Worldwide All traffic

Metric	necenzurovanapravda.cz	outsidermedia.cz	cz24.news	ac24.cz
Monthly visits	165,397	32,530	**1.315M**	853,271
Monthly unique visitors	42,448	13,407	**304,855**	161,663
Visits / Unique visitors	3.90	2.43	4.32	**5.28**
Visit duration	00:02:54	00:01:30	**00:05:08**	00:02:57
Pages per visit	2.36	1.66	**3.34**	2.65
Bounce rate	58.04%	63.36%	48.61%	**47.29%**

Graf 7 Návštěvnost čtyř dezinformačních webů (zdroj: similarweb.com)

Podle výzkumu CVVM z roku 2019 obyvatelstvo ČR za největší hrozbu na škále 0-10 považovalo dlouhodobé výkyvy počasí a stárnutí populace, naopak nejmenší míra vnímaného ohrožení se vztahovala k válečnému konfliktu. Témata informačních hrozeb, mezi něž byla zařazena šíření konspiračních teorií a dezinformací po internetu a manipulace s informacemi v soukromých a veřejných médiích, se objevily v horní polovině tabulky, tedy u nich byla zaznamenána vyšší míra ohrožení vůči vybraným hrozbám.

„Zejména šiřitelé falešných zpráv začali využívat strategie, jak vyvolat přesvědčení a zajistit další šíření svých příběhů (např. prostřednictvím ‚sdílení' na sociálních sítích), a to prostřednictvím manipulace s již existujícími kognitivními předsudky a heuristikami svých spotřebitelů. Snad nejvýznamnějším příkladem je konfirmační zkreslení, téměř všeobecná tendence upřednostňovat nové důkazy, které

[82] Vzorek činil 16 dezinformačních webů.

potvrzují naše stávající přesvědčení nebo teorie.“ (Gelfert 2018, s. 111)[83] Gelfert poukazuje právě na to, že modulace našich kognitivních předsudků není zdaleka jen vedlejším efektem, ale nedílnou součástí soudobých fake news. To poukazuje na nesnadnost řešení této problematiky právě proto, že její proliferace je závislá na míře našich předsudků a stereotypního myšlení. Podle mě je tedy nutné pracovat nejen s výslednou podobou fake news a dezinformací, ale s tím, co je zde udržuje při životě, a to jsou naše kulturní ideologické rámce a představy o ‚druhých‘. Výskyt těchto stereotypních a předsudečných narativů by proto neměl být tolerován nejen, když se vyskytne na dezinformačních webech nebo pokud ho sdílí anti-evropská politická strana, ale i tehdy, když je součástí vtipů, zaznívá ze standardních médií nebo úst našich přátel. Bez apelování na nápravu těchto entit se nemůžeme bavit o nápravě mediálního prostředí, které je reflexí a zároveň reprodukcí veřejného mínění.

Tímto se ovšem znovu vracíme k otázce, komu fake news slouží a jak donutit politiky*čky, kteří*ré participují na dezinformačním diskurzu, aby tato slova nepoužívala, když reálně pracují v jejich prospěch. Podobně to je s otázkou, jak ‚přesvědčit‘ lidi, kteří se tvorbou fake news a spravováním dezinformačních webů živí, dále i lidí, kteří ztratili jakoukoli důvěru v ‚média‘ – demokratické instituce, vládní nařízení a doporučení, neziskové organizace jsou jedněmi z hlavních terčů jejich narativů, snažit se změnit jejich názor se zdá být tedy spíše nedosažitelným úkolem. Jak píše Reglitz (2022, s. 167): „Existují také socioekonomické podmínky pro životaschopnost demokracie, jako je omezená materiální nerovnost. Pokud se bohatství a příjmy rozdělují stále nerovnoměrněji, občané již pravděpodobně nebudou považovat demokracii za fungující pro ně a místo toho se mohou obrátit k nedemokratickým politickým možnostem.“[84] Pokud demokratickým institucím tedy záleží na tom, aby jejich funkčnost nebyla podrývána fenomény, jako je fake news a

[83] Přeloženo z orig. „In particular, purveyors of fake news have begun to employ strategies of bringing about belief and ensuring continued propagation of their stories (e.g., via “sharing” on social media), by manipulating their consumers’ preexisting cognitive biases and heuristics. Perhaps the most prominent example is confirmation bias, the near-universal tendency to favour new evidence that confirms our existing beliefs or theories.“

[84] Přeloženo z orig. „There are also socioeconomic conditions for the viability of democracy, such as limited material inequality. If wealth and income become increasingly unevenly distributed, citizens are no longer likely to consider a democracy as working for them, and instead they may turn toward nondemocratic political options.“

dezinformace, musí se také snažit, aby ony instituce pracovaly ve prospěch všech lidí ve společnosti. Pokud nejsou dlouhodobě vyslyšeny potřeby některých lidí, a systém tak nefunguje v jejich prospěch, nebudou mít potřebu tento systém dál udržovat a participovat na jeho chodu – ať už to je aktivní podílení se na volbách, důvěra ve státní instituce a další občany, důvěra ve veřejnoprávní média a systém vzdělávání, nebo ochota se očkovat či dělat jiná rozhodnutí na doporučení státu.

Reglitz zároveň navrhuje konkrétní řešení pro demokratické instituce, a sice transparentně fungující, na vládě nezávislá, média, v jejichž dozorčí radě budou proporcionálně zastoupeny ‚všechny hlavní skupiny společnosti' a bude veřejně financována povinným licenčním poplatkem. Autor možnou úspěšnost ukazuje na důvěře ve veřejná média v Německu nebo BBC ve Velké Británii. Důvěra u ČT je stále mezi českými médii sice nejsilnější (69 %)[85], ale od roku 2020 výrazně klesla a je momentálně jedním z hlavních terčů české dezinformační scény. Otázkou stále zůstává, zda se citované studie snaží najít řešení pro tu část obyvatelstva, která nepatří mezi hlavní šiřitele fake news, nebo pro ty, kteří na onom dezinformačním diskurzu participují a podpora veřejnoprávních médií je přesným opakem toho, co požadují. Reglitz (2022) dále po demokratických institucích požaduje podporu vzdělávání a mediální gramotnosti v rámci dostupného školského a vzdělávací systému. Třetím návrh zní, že „veřejní činitelé nesmí používat označení ‚fake news' k diskreditaci svých oponentů, a zejména svobodného tisku"[86], což se děje převážně v USA, kde si Donald Trump aproprioval tento termín a označoval tak CNN, v Česku tyto tendence tak výrazné zatím nejsou.[87]

Mediální gramotnost je jedním z nejvíce skloňovaných typů řešení, já argumentuji, že se na ní ale nemůžeme spolehnout v případě, kdy bude součástí pouze školního prostředí, protože opomíjí další výrazné vlivy jiných ideologických aparátů, jako je rodina, církev, kultura. Navíc obhájci mediální výchovy jakožto hlavního

---

[85] Více viz zde: https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/cesi-nejvice-veri-radiim-a-zpravodajskym-webum-uvedl-pruzkum-ami-communications/2217029

[86] Přeloženo z orig. „Public officeholders must not use the label 'fake news' to discredit their opponents or, in particular, the free press".

[87] Dochází zde k silné kritice ČT (a pořadům jimi zpracovanými), ale kritizována jsou např. i ‚Bakalova média' apod., ale podle mého zkoumání diskurzu zde nenastal takovýto významový obrat, který je mapován v USA.

způsobu řešení opomíjí přístup ke vzdělání, který není rovnoměrně rozložen mezi všechny členy*ky společnosti stejně – součástí dědičné chudoby a předávání tohoto kapitálu se váže i na oblast školního vzdělávání. Zároveň tou cílenou skupinou jsou pouze mladí lidé (s přístupem ke kvalitnímu vzdělání), méně se už akcentuje vzdělávání dospělých a lidi v seniorském věku.

5 Vizualita dezinformačních webů

Tuto kapitolu jsem se sem rozhodla zařadit z důvodu nastínění určitých rozdílů mezi standardní žurnalistikou a dezinformačními weby. Zároveň zde nechci budovat kategorie dobrá vs. špatná, protože se nedomnívám, že by zde existovala ostrá linie, která by říkala, že tradiční a mainstream média jsou zaručeně pravdivá, kvalitní či dokonce objektivní, jak jsem nastínila výše, a na druhé straně by stála média dezinformační, která by šířila pouze lži. Jsem si taktéž vědoma, že fake news nejsou snadno uchopitelný fenomén, u kterého by bylo snadné například určit pravdivost či lživost výroku, protože se jeho existence či neexistence doložit vůbec nedá. Tato kapitola budiž určitým zkráceným návodem, jak se snažit rozpoznat alespoň ty nejvíce očividné prvky webů, kde se s fake news můžeme setkat.

Nezisková organizace *Evropské hodnoty* rozdělila weby participující na dezinformačním diskurzu do tří kategorií. Nejpočetnější a zároveň nejaktivnější jsou tzv. **tvůrci dezinformací**, mezi něž řadíme weby, jako je *AC24, Sputnik, Aeronet*. Dále to jsou tzv. **agregátory**, které nevytváří svůj vlastní obsah, ale sdílejí texty jiných sdružených webů, a nakonec weby, jejichž obsah není nutně úplně lživý, ale objevují se zde často manipulativní informace a dezinformační narativy a zároveň není vždy nakládáno korektně se zdroji (Štětka et al. 2020).

Jedním z těchto specifik je například reklama, která je v rámci řešení fake news často zmiňována a pokud se na webech nezobrazovala, snížilo by to financování dezinformačních webů, které by ve výsledku mohlo ohrozit i jejich další fungování. Dalším bodem je finanční podpora daného webu, která má stejnou funkci a je i důkazem toho, že autorům FN jde často pouze o finanční zisk. Ovšem ne každý zpravodajský web, který je závislý na peněžní podpoře svého čtenářstva, je a priori dezinformační. Mnohá nezávislá média mohou fungovat jen za aktivní finanční participace jejich čtenářstva a posluchačstva, to jim dává určité výhody v kontrole obsahu a je výhodou v mnoha dalších oblastech fungování redakce. Rozdíl činím v tom, zda je finanční příspěvek vyžadován pomocí manipulativních a neprůhledných technik, nebo jako podpora pisatele a pisatelky článku. Na dezinformačních webech není zřejmé, kam peníze putují a jak je s nimi zacházeno. Transparentní účty, které jsou běžné pro politické subjekty, nezávislá média nebo spolky osob, jsou na

dezinformačních velmi ojedinělé. Na dezinformačních webech je téměř první informací číslo účtu, kam peníze zaslat, na jiných platformách toto upozornění je na konci daného článku s dodatkem, že se jedná o podporu buď správy celého periodika, či jednotlivého autora*ky.

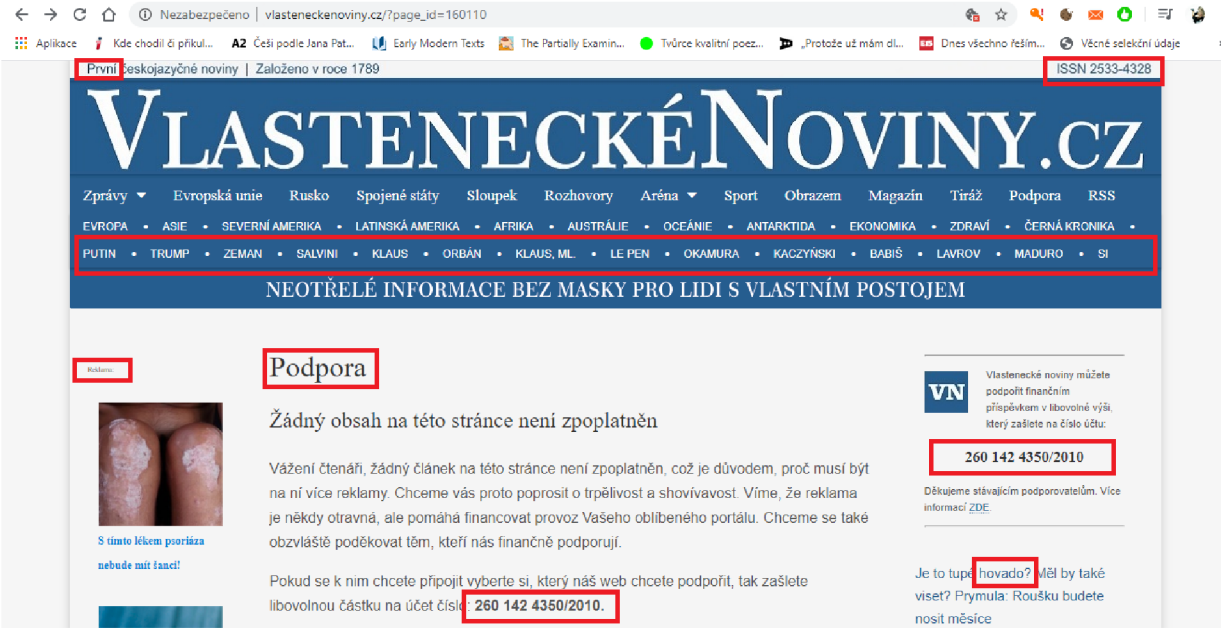

Obr. 13 Printscreen Vlasteneckých novin, červeně vyznačenou autorkou (zdroj: vlasteneckenoviny.cz)

Dalším prvkem, podle něhož lze určit téměř na první pohled dezinformační web, je jeho grafická podoba, se kterou souvisí i uspořádanost jednotlivých informací. I v této oblasti lze ale narazit na weby, které se svým grafickým zpracováním od klasické žurnalistiky téměř neliší – nápodoba a vydávání se za seriózní médium je jejich účelem a taktikou, na kterou se zaměřoval diskurz psaní o fake news v počátcích zkoumání tohoto fenoménu. Příkladem mohou být například jedny z nejznámějších webů, jako jsou *Parlamentní Listy* nebo *CZ24*, na straně druhé *Moravská informační kancelář* a *NWOO* (*New World Order Opposition*), jejichž podoba webu je velmi amatérská a prvoplánová, jak lze vidět na obrázcích níže.

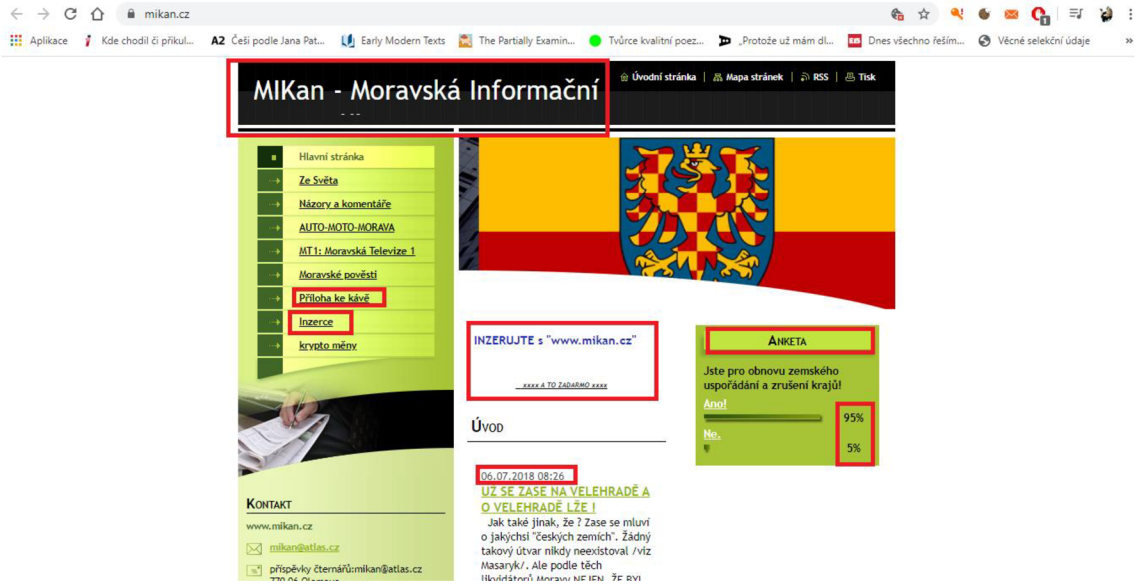

Obr. 14 Printscreen Mikan (zdroj: mikan.cz)

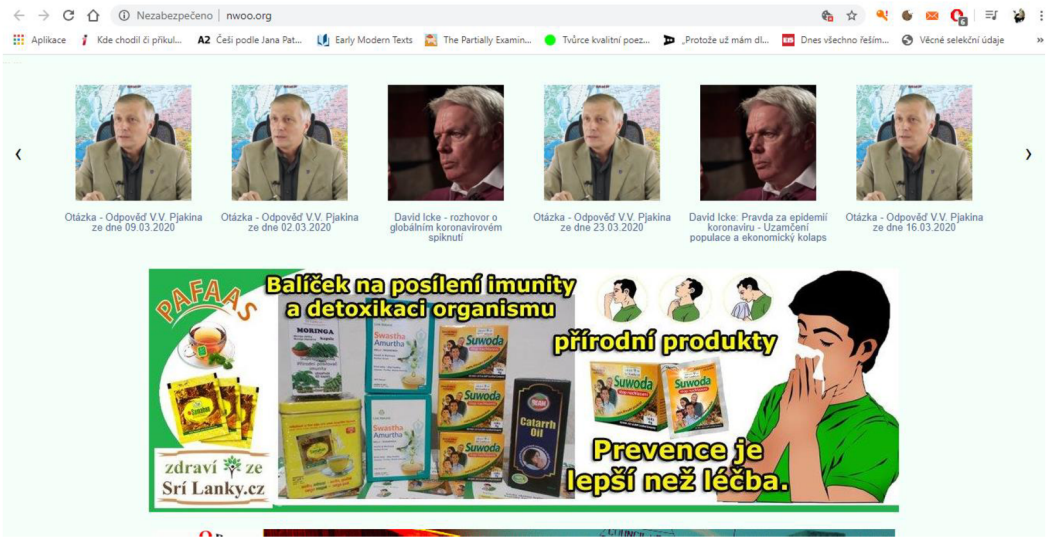

Obr. 15 Printscreen NWOO, web už není aktivní (zdroj: nwoo.org)

Mezi další nepřehlédnutelné prvky lze zařadit úvodní ilustrační fotografie u jednotlivých článků. Některé dezinformační weby se ale rozhodly místo toho publikovat fotografie autorů*ek daných textů (viz printscreen výše), mimo jiné proto, aby předešly nutnosti uvádět zdroje nebo obecně respektovat autorská práva.[88] Tato změna ilustrační fotografie proběhla v posledních pár letech, dříve se převážně jednalo o výrazné fotografie působící na emoce, i když i těch je dnes velké množství, převážně na sociálních sítích. Na dezinformačních webech už není potřeba navozovat atmosféru

[88] Výjimku tvoří *Orgo-net*, který zdroj daného článku uvádí hned jako první informaci.

pomocí dalších obrazů, videí, ale zapamatovat si zjev pisatelů a pisatelek, kteří*ré nám poté jednodušeji mohou nabídnout jakoukoli informaci. Jméno s fotografií si spojíme a zapamatujeme lépe a snáze, a tak později již dané informace nebudeme mít potřebu ověřovat, neboť danou osobu již jednou „otestovanou“ máme.

Je nasnadě zmínit, že dané weby se od sebe liší, soupeří spolu, a tak mají i svá specifika. Některé z nich neuvádějí své autorství vůbec, jedním z důvodů může být fakt, že jimi je konkurenční pisatelstvo, o profesionálních žurnalistech nebo žurnalistkách zde nelze příliš mluvit. Neexistujícím autorstvím lze také vysvětlit těžkou, dokonce téměř nemožnou postihnutelnost daných lidí a následné vypořádání se s nimi v podobě peněžních pokut, zákazu činnosti či vzetím do vazby, jak to funguje u jiných činností, kdy je prokázána vina. Řešením je článek bez podpisu, jednoduše anonymní záležitost, podobně jako celý web. Na stejné bázi a z totožných důvodů funguje i absence data, kdy byl článek publikován a lze jej tedy poté dohledat a zároveň dosadit do kontextu dalších událostí. V posledních letech ale došlo k několika soudním řízením s osobami, které jsou hlavními aktéry české dezinformační scény.[89]

Dezinformace už nejsou jen emočně nabité texty plné gramatických chyb s mnoha vykřičníky a psané kapitálkami. V oblasti jazykové se dané weby postupem času přiblížily klasické žurnalistice, ať už se jedná o gramatickou nebo lexikální rovinu. I zde ovšem najdeme výjimky potvrzující moji tezi o diverzitě těchto webů. Články jsou mnohdy kopírovány bez jakéhokoli zásahu (viz upravené přílohy níže), někdy se jedná o pouhé přepisy komentářů nebo rozhovorů.

[89] Například Janě Peterkové byla uložena pokuta v řádu čtvrt milionu korun za šíření nepravdivých zpráv během pandemie Covidu-19. Na začátku srpna byli obviněni mimo jiné z trestného činu podněcování nenávisti vůči skupině osob a Patrik Tušl a Tomáš Čermák, kteří jsou momentálně ve vazbě. Nejedná se ovšem o lidi, kteří by anonymně působili na dezinformačních webech, na sociálních sítích a veřejných akcích působili pod vlastním jménem.

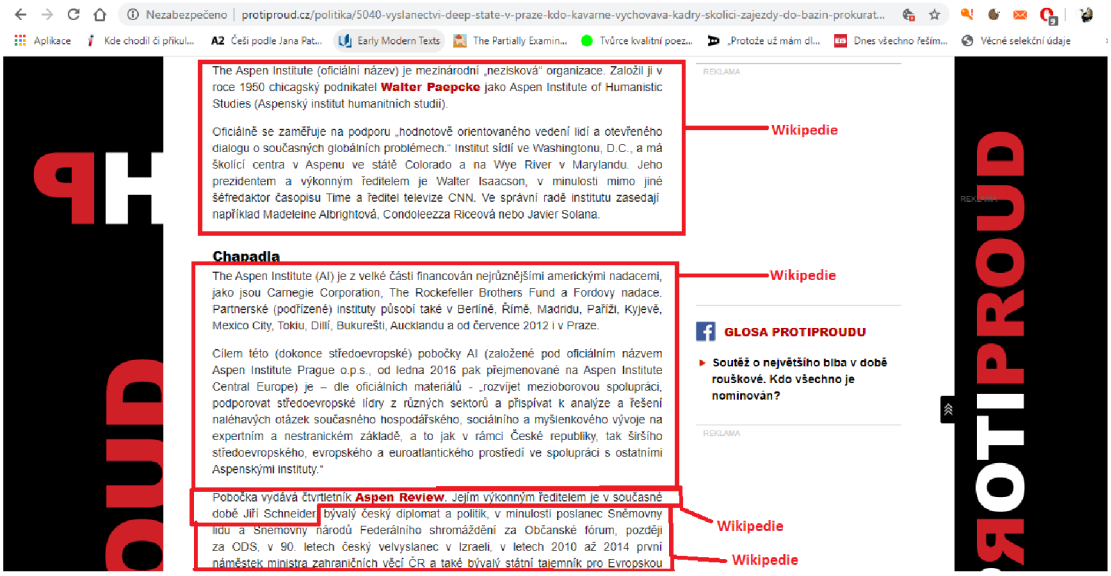

Obr. 16 Printscreen Protiproud (zdroj: protiproud.cz)

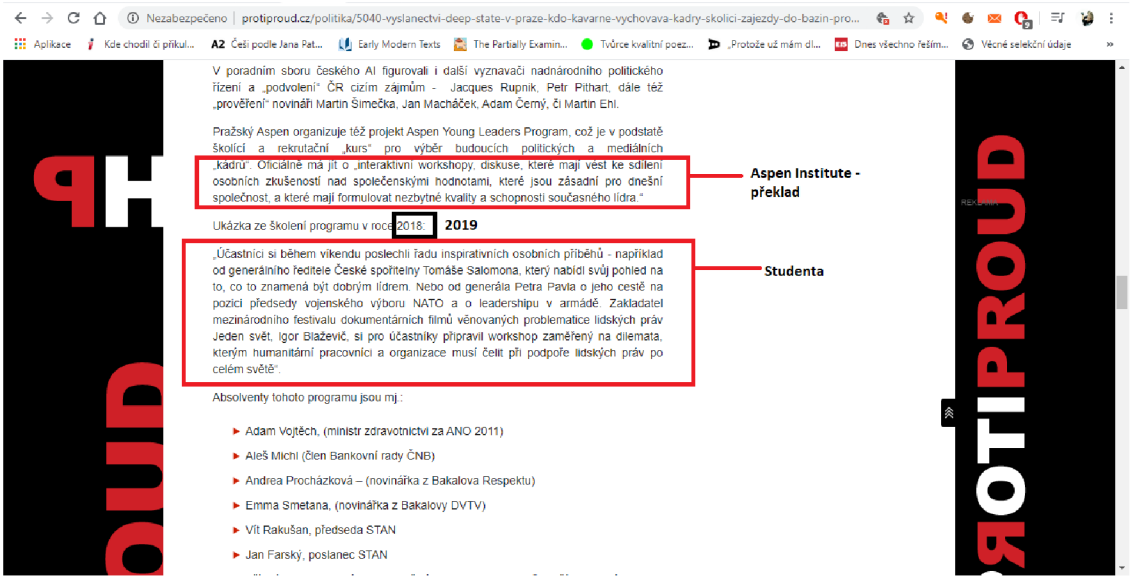

Obr. 17 Printscreen Protiproud (zdroj: protiproud.cz)

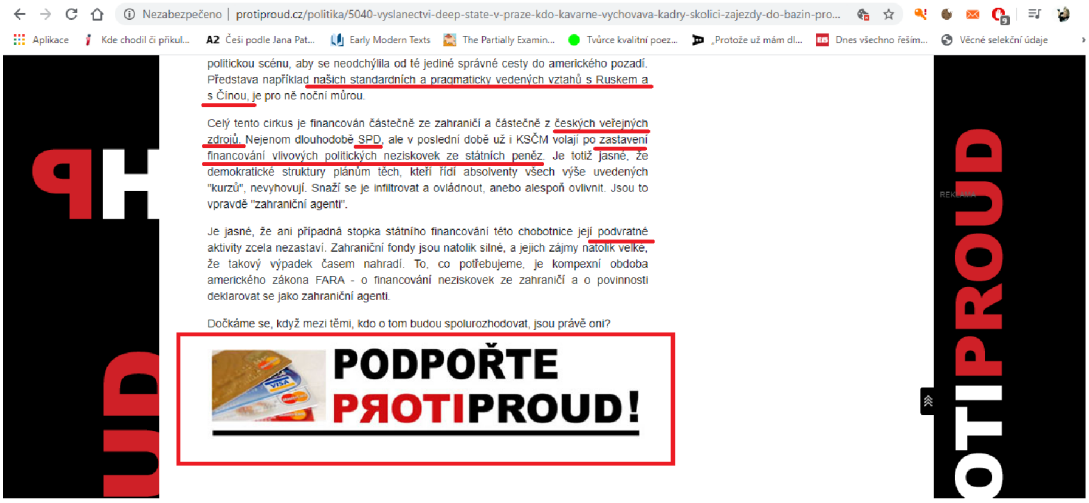

Obr. 18 Printscreen Protiproud (zdroj: protiproud.cz)

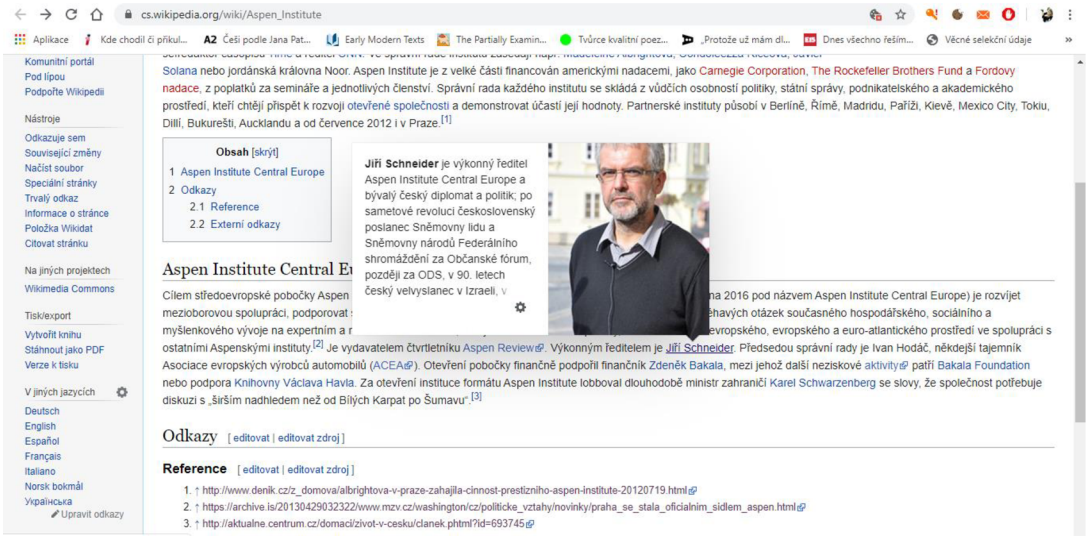

Obr. 19 Printscreen Wikipedia (zdroj: wikipedia.org)

Zmínila jsem, že po stránce lingvistické se určitá periodika vyrovnala těm profesionálním, ovšem ne všechny a ne stoprocentně. Existují slova, která se s určitou periodicitou záměrně opakují, aniž by s tématem jakkoli souvisela – souvisí ovšem s ideologií daného webu a strategií zjinačování. Patří mezi ně například pojmy jako je *neomarxistické, havlovské, pravdoláskařské*, dále slovní spojení *o tom média mlčí, to vám neřekli* apod. Dezinformační weby mají i svá motta a hesla, jejichž lexikum je určitou červenou nití napříč všemi dezinformační weby, a tak zaznívají slova jako *nekorektní, alternativní, nezávislé, nové, pravda, nikdo, diktovat, cenzura, otroctví, my a oni.* U méně známých dezinformačních webů je kvalita článků podstatně nižší, časté jsou gramatické i pravopisné chyby nebo opakování vět, které by byly redakční

kontrolou regulovány, ale malé weby žádné redakce nemají a větší platformy, jako jsou *Parlamentní listy*, texty politiků*ček publikují beze změn a jakýkoli jiných zásahů. Vzhledem k tomu, že se jedná převážně o články názorové, vyskytují se v textu slova výrazně citově zabarvená, která by se v profesionální žurnalistice těžko mohla objevit (*šílená Schillerová, politické prasárny, zchramstli nenažraní důchodci, děsivá krize*). Užití Caps Locku sice není lingvistickou chybou, ale určitým typografickým signifikantním znakem fake news převážně na sociálních sítích.

Obr. 20 Printscreen Argumenty a fakta (zdroj: arfa.cz)

Dlouhé názvy článků, které jsou shrnutím celého textu – tuto funkci v tradičních médiích plní abstrakty (perexy), jsou vidět ale až po rozkliknutí daného článku, tedy další aktivity, kterou člověk musí provést. Na dezinformačních webech se ale v posledních dvou letech staly z těchto úvodních odstavců názvy článků, často i ve formě sugestivních otázek. Už z titulku se dozvíme, co bychom dozvěděly*i na konci. Pro dezinformační weby to je dobrá taktika i z jiného důvodu – vzhledem ke své čtenosti a množství autorů*ek nemají ani dostatek článků k publikování, ale s takto dlouhými titulky působí web plněji, jak na to už dříve weby přišly s vyšším počtem fotografií a výraznou grafikou. Na konci textu jsou vždy doporučení i na další články, které si můžeme v případě zájmu přečíst. V tradičních médiích jsou to texty podobné tématem, datem nebo od stejného autora či autorky – u dezinformačních webů je toto přiřazení naprosto libovolné – například u *Arfy* je za podobný text považován článek o

smrti Petra Kellnera nebo Covidu-19 – tato nahodilost je důkazem buď špatného cílení na čtenářstvo, nebo spíše nedostatku podobných textů, což je pro menší weby typické.

Na české platformě je obrovské množství webů, které píší velmi pozitivně o Ruské federaci a přebírají z ruských webů celé články, a tak se o nich mluví jako o prokremelských. Záměrně je nenazývám proruská, neboť nejednají v zájmu občanů a občanek Ruské federace,[90] ale v zájmu ruské vlády a prezidenta, jehož oficiální sídlo je za hradbami Kremlu.[91] To je i důvodem, proč tyto weby stále fungují a není možné je téměř jakkoli penalizovat za jejich neetické praktiky a manipulování veřejností.[92] Dané weby svoji orientaci taktéž mění,[93] a sice podle panující nálady ve společnosti nebo aby tak zabránila snadnému trasování a možné právní postižitelnosti.[94] Neobvyklý obrat nastal u webu *Vlastní hlavou*, který ještě v roce 2016 podle dostupných dat *Evropských hodnot* publikoval články o dění na Ukrajině nebo v Sýrii, kdežto nyní na něm najdeme pouze rady na vybavení domácnosti. Tyto rady byly ale pouze skryté reklamy na internetový obchod *4home* (2021), dnes už to je pouze obchod s potřebami do domácnosti dokazující na prodejní e-shop *Möbelix, Bonami* a další, tudíž se domnívám, že tato změna povahy vyplývá zejména z finančních důvodů.

---

[90] Dalším důvodem je stále se zvyšující xenofobie vůči všem lidem z Ruské federace, ke které tím nechci přispívat.

[91] S přesností ale nelze nikdy určit, kolik jich je, natož tak označit všechny, neboť u většiny dezinformačních webů nelze odhalit jejich správce, zjistit financování či se dopátrat autorstva článků.

[92] To se změnilo v roce 2022 v souvislosti s válkou na Ukrajině a snaze předejít snadnému šíření prokremelských válečných (propagandistických) zpráv, kdy došlo k blokaci dezinformačních webů internetovým sdružením cz.nic. Například *Vlastenecké noviny* nebo *AE News* tak přesídlily na sociální síť VKontakte (VK), ruskou obdobu Facebooku.

[93] Změna regionálního *Teplického kurýra* na *Info kurýra*, jehož články jsou názorově prokremelské.

[94] Známý dezinformační web *Eurabia*, dříve vlastněný spolkem *Český portál*, změnil svůj název a dnes (1. 11. 2022) ho lze najít pod jménem *Islamizace*.

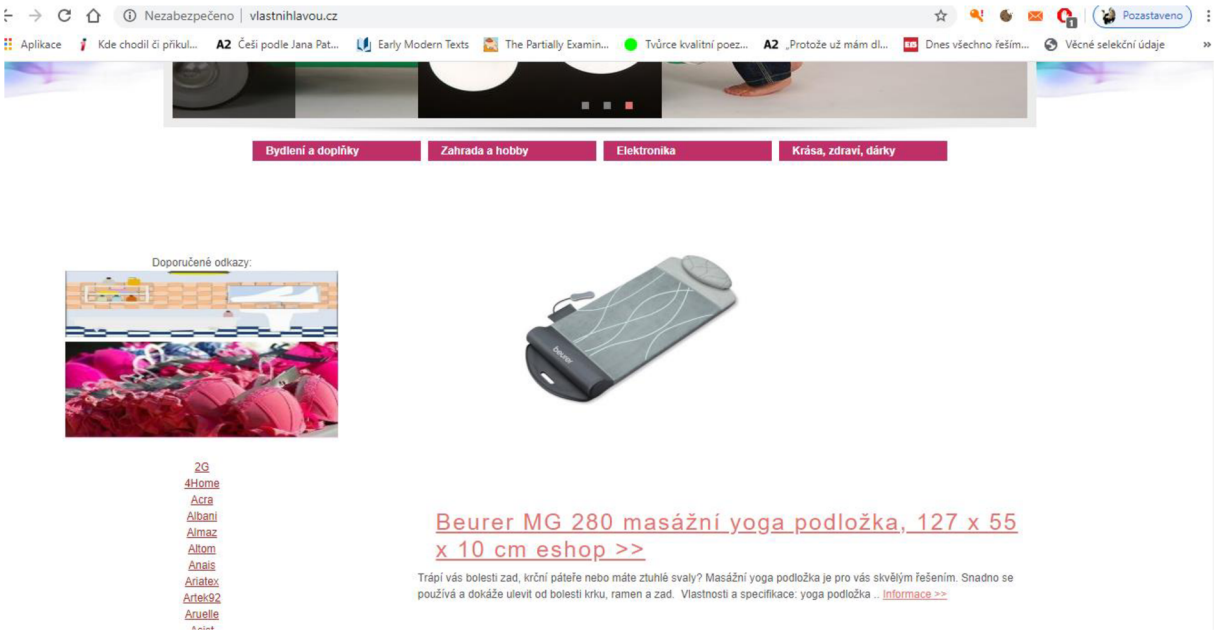

Obr. 21 Printscreen Vlastní hlavou (zdroj: vlastnihlavou.cz)

Od oné společenské nálady se odvíjí i počet publikovaných článků. Je již známo, že samotný počet dezinformačních webů (nebo jejich aktivita) se navýšila před anexí Krymu v roce 2014 nebo těsně po ní, podobně i během migrační krize. Standardní žurnalistika má určitý ‚harmonogram', rozmyšlený a rozvrhnutý přibližný počet textů, aby předešla přehlcení prostoru, ale i nedostatečné informovanosti, o které se píše v žurnalistickém kodexu, a zaručila určitou míru ‚vyváženosti'. Pokud se podíváme například na dezinformační web *Průvodce.info*, v průměru během dvou až čtyř dní vyjde jeden článek. Počet vydaných článků celkově je ale velmi nekonzistentní, v jeden den mohou být publikovány tři články nebo třeba měsíc žádný, jak tomu bylo například v červenci a srpnu roku 2020, kdy byla zmírněna opatření vlády v souvislosti s koronavirem, který se stal jedním z hlavních témat fake news a konspirací. Známější *Parlamentní listy* nebo *Sputnik*[95] jsou na tom s vydáváním textů podstatně lépe. Bezpochyby je to dáno tím, že mají svoji čtenářskou a podporovatelskou základnu. Tento vztah je ale obousměrný, bez čtenářů by nebylo pisatelů*ek a naopak. *Parlamentní listy* jsou právě typem webu, který se snaží co nejvíce napodobit standardní žurnalistiku, což se mu nejspíš poměrně daří. Pro dezinformační weby je ale také důležitý počet interakcí, a to zejména na sociálních sítích, kde se odkazy zobrazují

[95] České a další variace *Sputnik News* v průběhu roku 2022 začaly být v Evropě blokovány. Jejich obsah je ovšem k nalezení na partnerských webech, některá videa s českým komentářem jsou dostupná na ruské platformě *Rutube.ru.*

všem lidem bez ohledu na to, zda jsou či nejsou fanoušky onoho webu. Personalizovaná reklama je zde tak kvůli nízkému rozpočtu nahrazena komentáři uživatelů*ek nebo jednoduchým sdílením. Jak uvádí *Seznam.cz*: „Smyslem personalizace reklam je zobrazovat na internetových stránkách pouze taková reklamní sdělení, která mohou uživatele skutečně zaujmout. Zájmy uživatele vyhodnocujeme pouze podle jeho chování, proto nesbíráme jakékoliv osobní údaje. Pokud například často navštěvujete stránky s automobilovou tematikou, budeme vědět, že vám máme častěji zobrazovat zajímavé nabídky právě z této oblasti.“[96]

Standardní žurnalistika je signifikantní tzv. one-way komunikací, která je v rámci nových médií a nárůstem sociálních sítích postupně rozmělňována participací čtenářstva nebo posluchačstva. Na tuto proměnu mediálního diskurzu se adaptovaly i dezinformační weby a možnost komentovat příspěvky, sdílet je nebo je i tvořit je obecně pokládána za určitý demokratizační proces médií, s čímž někteří*ré teoretici*čky nesouhlasí, jak jsem zmínila v kapitole o médiích po roce 1989.

5.1 Vidím, proto věřím

Kultura je dynamickým procesem a je „vytvářena prostřednictvím složitých systémů hovoru, gestikulace, dívání se a jednání, jejichž pomocí si členové společenství či skupiny vyměňují významy. Obrazy a mediální texty v této výměnné síti nehrají roli statických entit pasivně vystavených výměně nebo spotřebě, ale aktivních činitelů, kteří nás vedou k určitému pohledu nebo způsobu vyjadřování“ (Sturken & Cartwright 2009, s. 13). Když mluvíme o kultuře, když se k ní vyjadřujeme, vztahujeme se tím nejen k ní samotné, ale i k věcem mimo ni, a tak je kultura i prvkem, který utváří nás, nejen my ji. Jak jsem již řekla, kultura je určitý dynamický proces, jenž je schopen vytvářet významy, a tak se rozumí, že každá kultura, každé společenství, ale i každý člověk vnímá svět kolem sebe trochu jinak. Můžeme si představit dva sourozence, kteří vyrostli spolu, byli společně vychováváni, ale přesto sdílejí velmi odlišné názory. Jednoduše řečeno, jejich interpretace věcí se různí. Pokud své pohledy prezentují veřejně, jsou schopni*y ovlivňovat blízké i širší okolí v závislosti na tom, jakým

[96] O metodách a využívání cookies více zde: Anon., Personalizovaná reklama. *Seznam.cz*. Dostupné z: https://o.seznam.cz/personalizovana-reklama/ [cit. 24. 6. 2020].

způsobem tak činí – diskuzí, psaním knih, psaním komentářů, sdílením na sociálních sítích, kampaněmi, stávkami nebo i cestou násilí – všechny tyto situace ale provází obraz. Ať už je obraz v naší mysli, nebo fotografie, koláž či video.

Dalším spojujícím prvkem je manipulovatelnost, ovládnutí a tedy moc. Ani fotografii již nepovažujeme za garanci pravdivosti, fotografie není objektivním zpodobněním reálného světa. Susan Sontag (2011, s. 28) píše: „Fotografie, tvrdí Woolfová, ‚nejsou argument, je to prostě syrové sdělení skutečnosti, apelující na zrak.' Pravdou je, že fotografie nejsou jen tak ‚prostě' ničím a Woolfová ani nikdo jiný na ně rozhodně nenahlíží jako na pouhá fakta, protože, jak okamžitě dodává, ‚oko je však spojeno s mozkem a mozek s nervovou soustavou.'" Obraz může být sebeostřejší, může být pokládán jako jasné svědectví u soudu, jako doklad nevěry, jako způsob vyhrožování, ale vždy jej doprovází slova – náš výklad oné fotografie, který je stěžejní pro její uchopení. A tak se od explicitní úpravy fotografií pomocí různých počítačových programů, jejichž významnou roli nepopírám, dostáváme k významovému poli obrazu, který tvoří každý*á z nás. Podílíme se na tvoření významů, ale sami*y jsme jimi také tvořeni*y, a na základě našeho přesvědčení, sdílené víry (nebo i v jejím rozporu) následně jednáme.

Podívejme se na tuto již ikonickou fotografii:

Obr. 22 Palestinská svatba (zdroj: Facebook skupiny Islám v České republice nechceme, již neexistující); fotka oříznuta pro účely práce

Co vidíme? Muže v obleku stojící vedle mladých dívek v bílých šatech. V euroamerické kultuře toto oblečení máme spojené se svatbou, když opomenu ony šály, které by nám

spíš připomněly propriety fotbalových klubů. Co nám tedy ona fotografie může konotovat?[97] Že tito dospělí muži tmavší pleti si berou takto malé holčičky, a to v obrovském počtu, který v nás vyvolává pocit, že se jedná o nějakou masovou akci, třeba i nedobrovolnou a někým shora podporovanou. Vzhledem k neznalosti jiných tradic, neschopnosti nebo absenci potřeby dohledávat další informace tuto fotografii bereme jako důkaz o existenci „pedofilních svateb“. Na podobné fotografii ze stejné akce (jen focené z jiného úhlu) některé dívky drží vlajku, na které se vyskytují barvy jako černá, červená a zelená. Symboliku barev detailněji rozebírat nebudu, i když i ta hraje důležitou roli v zasazení daného obrazu do nějakého kontextu, místa a období. I kdybychom danou vlajku nepoznali*y, víme, že zmíněné barvy nejsou typické pro evropské území, a tak je musíme zařadit někam jinam, už toto vyobcování mimo evropský prostor otevírá cestu mnohým předsudkům, které by se libovolně daly aplikovat na příslušnou fotografii.

Obr. 23 Palestinská svatba z jiného úhlu (zdroj: snopes.com)

Malé dívky bychom mohli*y jinak považovat například za družičky, kterými zde opravdu jsou, ale rasistické a xenofobní rámování islámu jako deviantního a zločinného náboženství chce ale jakoukoli jinou možnost interpretace vyloučit, proto je třeba situaci na fotografii popsat jako pedofilní svatbu. Z nevinné

[97] Denotát v Morrisově pojetí znamená reálný předmět, k němuž se vztahujeme, konotace je určitá (inter)subjektivní představa o předmětu závislá na dalších kontextuálních komponentech.

fotografie hromadné palestinské svatby[98] se stává nástroj pro politický boj i v Česku a jiných zemí.[99] I tento příklad ukazuje, že fake news nejsou jen falešné zprávy, jejichž jediným a největším problémem je (ne)pravdivost, ale právě i reprodukce rasistických a xenofobních informací.

Obr. 24 Printscreen Facebookové skupiny Islám v České republice nechceme, již neexistující

5.2 Manipulace s fotografiemi

Fake news se mohou stát ale také obrazy, například fotografie, u kterých chybí popis nebo doplňující a vysvětlující text, nebo je fotografie záměrně dekontextualizována, čímž získává jiný význam. Význam takový, jaký si přeje dané médium. Stejně jako fotografie stylizovaná, jejímž cílem je recipienta*ku ovlivnit natolik, aby onu stylizovanost buď nedekódoval*a, nebo ji bral*a jako nutnou k pochopení situace.

[98] Více viz https://www.respekt.cz/politika/jak-se-siri-nenavist-pripad-islam-v-cr-nechceme
[99] K této události více zde: https://www.hatefree.cz/clanky/svatba-holcicky-gaza

Obr. 25 Manipulativní komparace (zdroj: facebook.com/tomio.cz)

Tyto fotografie nejsou upravené, jsou opravdu z daných měst, ale co je uvádí na pole dezinformací, je jejich zasazení do kontextu a následná komparace. Tandoc Jr. (2017, s. 9) to nazývá misapropriací – „Jednalo se o případ nezmanipulované fotografie vytržené z původního kontextu – ať už záměrně, nebo ne –, která měla představovat jiný kontext. Fotografie je sice faktická, ale byla zneužita k podpoře vykonstruovaného příběhu.“[100]

Kontextualizace je důležitá i pro odhadnutí intence šíření fake news: „Stanovení cíle fake news příběhu vyžaduje rekonstrukci relevantních souvislostí, v nichž se zpráva objevila. Takové kontexty tvoří historický okamžik, kulturní prostředí a společensko-politické podmínky.“ (Vamanu 2019, s. 203) Podle autora je proto záměr jiný (a jinak vnímaný), pokud se určité nepravdivé zprávy o zdraví prezidentské*ho kandidáta*ky objeví před volbami či po nich. Jak píše Susan Sontag (2011, s. 30): „Ať už se fotografie

[100] Přeloženo z orig. „This was a case of a non-manipulated photo take out of its original context – intentionally or not – to represent a different context. The photo may be factual, but it was misappropriated to support a concocted narrative.“

chápe jako naivní předmět či jako dílo zkušeného řemeslníka, její význam stejně jako reakce toho, kdo se na ni dívá, závisí na tom, jak se daný snímek (správně či chybně) označí – čili na slovech. […] Pokud máme od zobrazovaného předmětu určitý odstup, lze to, co fotografie ‚říká', běžně číst několika způsoby. Nakonec však fotografii podsouváme to, co by říkat *měla.*" Tyto akce děláme vždy, ať už vědomě či nikoli – nemusí se tedy jednat a priori o manipulativní záměr typický výhradně pro dezinformační weby, ale je součástí každého označování.

Podívejme se na tuto fotografii. Vidíme malé dítě ležící mezi dvěma kopami. S trochou předporozumění rozpoznáme, že se jedná o hroby.

Obr. 26 Spící dítě mezi hroby č. 1 (zdroj: stopfake.org)

Tato fotografie není výrazně graficky upravená v tom smyslu, že by tam daná osoba například vůbec neležela nebo místo nespočtu kamínků by tam byl jeden, ale přesto se dá považovat za fake news. Ona falešnost spočívá v kontextu, který lze lépe vysvětlit, pokud u fotografie uvidíme text.

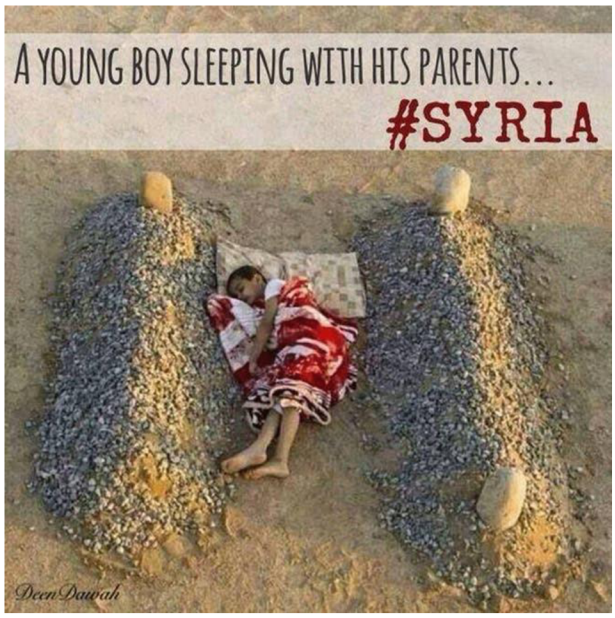

Obr. 27 Spící dítě mezi hroby č. 2 (zdroj: factcheck.afp.com)

Fact-checkingová stránka *Stopfake* (2015) zjistila, jak se fotografie šířila na internetu a kde se poprvé objevila jako nástroj fake news: „Snímek se stal známým ve světě poté, co twitterový účet s 187 000 sledujícími (@americanbadu) zveřejnil tento obrázek a tvrdil, že byl vyfocen v Sýrii a že chlapec ležel mezi hroby svých rodičů, zavražděných přívrženci Assadova režimu.“ Mladý chlapec opravdu existuje, jen se nejedná o sirotka ze Sýrie, ale o synovce fotografa Abdula Aziz al Otaibi, který tyto snímky pořídil. Fotografie není ani ze zmiňované Sýrie, ale ze Saudské Arábie, ony „hroby“ jsou taktéž falešné a jedná se pouze o hromady písku a kamení.

Obr. 28 Spící dítě mezi hroby č. 3 (zdroj: independent.co.uk)

Mohlo by se zdát, že fotograf chtěl upozornit na tragickou situaci v Sýrii, na migraci a život sirotků, ale i v tomto bychom se mýlili*y, neboť podle vyjádření daného umělce se jedná pouze o toto: „Každý umělec má v hlavě nápady. A tak mě napadlo vytvořit projekt, ve kterém bych na obrázcích ukázal, jak je láska dítěte k rodičům nenahraditelná. Tuto lásku nemůže nahradit nic a nikdo jiný, i když rodiče zemřou.“ (Hooton 2014)[101] V Barthesově pojetí je fotografie sdělením bez kódu a malba/kresba je sdělení kódované. Právě ona absence kódu zesiluje mýtus fotografické „přirozenosti“. Fotografie se tak tedy jeví jako skutečnost sama, ale jak víme, každý obraz je taktéž polysémický – existují různé konotace, které jsou závislé na různých okolnostech prezentace, jako je doprovodný text, individuální zkušenosti nebo prostor existence. Jak víme z příkladu výše, text mění náš způsob vidění obrazu, díla. Je třeba si ale uvědomit, že i samotný obraz může v sobě informace obsahovat[102], my jej nějak čteme, dáváme mu významy[103] a cílem dezinformačních webů (a nejen jich) je nám ty významy nabízet v takové podobě, která odpovídá habitu daného webu.

Tento příklad ilustruje kulturu v onom Hallově pojetí, a sice jako aktivního procesu, souhrnu praktik, nikoli jako souboru pasivních aktů – obrazů, televizních pořadů, literatury nebo hudby. Z tohoto vyplývá, že chápání textů nebo obrazů má i silný politický dopad, čehož si jsou tvůrci a tvůrkyně dezinformací dobře vědomi*y. Důležitá je existence těchto předmětů, jejich uspořádání, počet opakování, způsoby umístění, ale i neexistence daných objektů, tedy to, co se nám (záměrně i nezáměrně) neukazuje.

[101] Přeloženo z orig. „Every artist has ideas in his head. So I had the idea to make a project whereby I show in pictures how the love of a child for his parents is irreplaceable. This love cannot be substituted by anything or anybody else, even if the parents are dead.“

[102] Pojmem informace v tomto případě myslím nějaké slovní spojení, komentář, kterému později dáváme význam dle naší potřeby.

[103] Význam nespočívá přímo v obraze, ale v interakci s námi, v okamžiku, kdy obraz konzumujeme, kdy mu nějaký význam přiřkneme.

Obr. 29 Oříznutí fotografie (zdroj: moillusions.com)

Stejně jako Magrittova namalovaná dýmka není dýmkou, kterou můžeme vykouřit, obrazy z války nejsou válkou, ve které můžeme bojovat. Tyto obrazy jsou reprezentací války. Na tomto příkladu lze snadno ukázat, jak je jednotlivá fotografie, i když není nikterak výrazně upravena a není doprovázena žádným slovním komentářem, nese mnoho významů a je schopna manipulovat s viděním světa, za fake news ji ale bez kontextuálního zasazení považovat nelze. Jak Sontag (2011, s. 45) dále píše: „Běžný jazyk stanovuje rozdíl mezi ručně zhotovenými obrazy – kupříkladu těmi Goyovými – a fotografiemi tak, že umělce konvenčně označuje jako někoho, kdo ‚tvoří' kresby a malby, kdežto fotografové jsou ti, kdo ‚snímají' existující obrazy. Fotografický obraz – dokonce i tehdy, je-li skutečně stopou (a nikoli konstrukcí vytvořenou z různých fotografických stop) – však nemůže být jen čirým průhledem na něco, co se stalo. Vždycky jde o výjev, který někdo zvolil, neboť fotografovat znamená ‚orámovat' určitý prostor, a to zase znamená něco vyloučit."

Sontag přichází se dvěma tezemi, které se zdají být principiálně v rozporu, ale v některých situacích mi připadají přiléhavé: „První tvrdí, že zájem veřejnosti je určován zájmem médií – tedy především obrazy. Pokud existují fotografie, válka se stává ‚skutečností'." Druhá teze „tvrdí, že ve světě nasyceném či dokonce přesyceném obrazy mají ty, na nichž by mělo záležet, stále slabší účinek" (Sontag 2011, s. 93). Tyto

obrazy nás poté dělají pasivními konzumujícími, kteří*ré nejsou schopni*y jakékoli empatie. Každá z těchto tezí mi ale připadá odůvodněná a nezdají se mi v tak přísné kontradikci, jak tvrdí sama Sontag. Jedná se o určitý proces, v jednu chvíli na nás média mají dopad větší, poté menší nebo naopak. Někdy je možné, že opakováním stále stejného tématu a slov dosáhneme vyššího účinku, někdy se staneme odolnějšími. Lze to dobře pozorovat na příkladu koronavirové krize – na začátku většina společnosti důkladně sledovala denní čísla nakažených, postupem času nám ale zevšedněla – možná proto, že jsme za nimi neviděli*y reálné osoby, důvodů je ale určitě více. Už hojně nesdílíme videa lidí omdlévajících na ulici, ale nahradily je zprávy o přeplněných nemocnicích a mapy okresů, ve kterých jsme se mohly*i pohybovat. I to se postupem času ale vytratilo a nahradily to informace o barvách států, kam můžeme nebo nemůžeme vycestovat. Naopak s větší intenzitou jsme se začali*y zajímat o fungování vakcín, o správu nemocnic či politiku obecně, a to nakonec může být považováno i za pozitivní věc.

„To, co vypadá jako otupělost, má svůj původ v nestálé pozornosti, již má televize za úkol u diváků vyvolávat a poté ukájet přemírou obrazů. Obrazová přesycenost udržuje pozornost v lehkém, proměnlivém stavu, takže je relativně lhostejná k obsahu.“ (Sontag 2011, s. 94) Co Sontag nazývá otupělostí, bych v určitých případech nazvala přivlastněním si – daná témata nám již nepřijdou nikterak ojedinělá a pomocí médií si je osvojíme. Sontag se v tomto díle zabývá především válkou, jiný účinek bude mít opakování témat například o LGBTIQA+ právech, jejichž cirkulace v médiích může nakonec vést k přijetí požadovaných zákonů nebo destigmatizaci tématu, nebo jak se to stalo u dezinformačního diskurzu, k vyšší míře nenávisti a strategii umlčování v podobě vět ‚nemusí mi to cpát pod nos‘ a ‚nevadí mi to, dokud mi to nenutí‘.

„Moderní život nás vybízí, abychom věnovali pozornost až přílišnému množství věcí, takže je zřejmě zcela normální, že se odvracíme od obrazů, které v nás vyvolávají nepříjemné pocity. Kdyby zpravodajská média měla věnovat podrobnému líčení lidského utrpení, jaké způsobuje válka, ještě více času, programy by přepínalo daleko víc lidí. Pravděpodobně ale neplatí, že lidé dnes na podobné podněty reagují méně“ (Sontag 2011, 102–103). Oním moderním životem Sontag myslí právě život zahlcený obrazy, technologiemi a informacemi, jejichž rychlost distribuce neustále narůstá.

Dodává, že ale tato rychlost či proměna nejde ruku v ruce s nárůstem empatie a upozorňuje, že ani fotografie nás přeci nemá nikterak napravovat, co se historické paměti týče. Má nás ale pobídnout a znovu přimět k tomu, abychom o obrazech přemýšleli*y a snažili*y se ono zobrazované násilí a utrpení nepřecházet se záminkou, že s tím nic nezmůžeme.

„Dokonce i ty slavné fotografie, jejichž závažnost a emocionální síla se zdají být navěky neměnné – snímky koncentračních táborů z roku 1945 –, mají jinou váhu, vidíme-li je v muzeu fotografie […], v galerie současného umění, v muzejním katalogu, v televizi, na stránkách *New York Times*, v časopise *Rolling Stone* nebo v knize“ (Sontag 2011, s. 105). Právě ona kontextualizace vytváří různé konotace a významy, které věci mají, a onen počet kontextů narůstá a je třeba mu věnovat pozornost. Jak bylo zmíněno na začátku, vtip nebo satira nejsou považovány za fake news, ale jejich účinky jsou víceméně podobné – zlehčování tématu, dehonestace určitých osob nebo dokonce vydávání lživých vyjádření za pravdivá pod záštitou vtipnosti a pobavení. Jak naznačuje ale tabulka, jejich záměr se ale liší.

Jak se uzavírají jednotlivé významy pomocí opakování jejich prezentace jako ‚normálních‘ a ‚zdravých‘, je zajímavá a možná snáze pochopitelná i otázka stravování, zejména kontradikce onoho ‚normálního‘ jezení zvířat vs. ‚ideologického‘ vegetariánství či veganství, tedy vypuštění masa a živočišných výrobků z jídelníčku. Ve snaze odůvodnit si svoji potřebu jíst zvířata – což je pro většinu společnosti standard – jsme přišli*y s argumenty o nezdravosti tohoto stravování, o určitém sektářství a zejména o jeho nepřirozenosti. Vegani a veganky jsou často napadáni*y, že protlačují určitou ideologii, čímž tedy implicitně říkají, že jejich vlastní způsob chování je neideologický, nebo specifičtěji, že otázka stravování by přece neměla být otázkou ideologickou. Toto tvrzení je velmi sporné a lze jednoduše prokázat, že jezení zvířat je určitou ideologií, která má své označení – karnismus. Naopak těžko by se ve společnosti hledalo jednání, které není ideologické. Problémem je ona dlouhodobá zakotvenost, která nám brání nahlédnout pod povrch našeho stravování a uvědomění si, že často ani pro tuto volbu, tedy jezení zvířat, jsme se nerozhodli*y, ale je zase kulturně podmíněno. Pro argumenty proti veganství se vžilo pravidlo tzv. 3 N – *normal* (normální), *natural* (přirozené), *necessary* (nezbytné), které lze uplatnit i na konstituování signifikantu ‚tradiční rodiny‘ a ustavování jejího hegemonického statusu.

Čtvrté N, jak ho definuje Tobias Leenaert, značí slovo *nice (*milé), které by u mýtu taktéž mohlo fungovat, a sice mýtus jako prvek, který nás nenutí vzdát se určitých zažitých vzorců, je pro nás pohodlné a bezpečné mu věřit a nevyčnívat. Jezení masa se prezentuje jako „normální“, a tedy i iluzorně neideologické. Veganství velmi úzce souvisí s ekologickým smýšlením,[104] a ani to se nálepkám nevyhne, jak o tom například svědčí narativy dezinformačních webů, ale například i slogan *Pirátské strany* z roku 2017 „Ekologie bez ideologie“ (Pirátská strana 2017). Zkratkovitost nelze heslům vyčítat, je to jejich specifický rys, ale lze se vyhnout těmto manipulativním tvrzením, která situaci rozhodně nezlepšují a neřeší. Jak nastíním dále, ona ‚normálnost‘ a ‚přirozenost‘ se váže i na signifikant ‚genderová ideologie‘ a témata tzv. kulturních válek. Jak píší například autorky studie o anti-potratovém (*anti-choice*) hnutí v Polsku a způsobech označování dané situace a opozičních názorů v návaznosti na teorie Laclau a Mouffe: „Konečným cílem těchto bojů je dosáhnout hegemonie a schopnosti zavést danou definici sociální reality jako samozřejmou, normální a zdravou“[105] (Koralewska & Zielińska 2022, s. 2).[106]

Susan Sontag (2011, s. 106) k distribuci obrazů píše: „Zdá se, že současná skepse ohledně práce jistých fotografů svědomí většinou nevyjadřuje nic jiného než nespokojenost, že se fotografie šíří tak odlišným způsobem a že není nijak možné zaručit existenci posvátného prostoru, v němž bychom si je prohlíželi a dokázali plně vnímat. Lze dokonce konstatovat, že kromě prostředí, kde projevuje vlastenecká úcta politickým vůdcům, zřejmě už není možné poskytnout takový kontemplativní či omezující prostor čemukoli.“ Sontag tady jasně dešifruje onu snahu konzervovat určité významy, snahu vytvořit jedno neměnné čtení onoho díla nebo i člověka tak, abychom s ním nemohli*y jakkoli manipulovat a kontextualizovat ho. Ad absurdum je toto nakládání s obrazy a významy dosaženo v různých totalitárních režimech, kde je to vepsáno do zákonů – vidíme to v uctívání soch některých vůdců (vůdkyň příliš ne), nemožnosti pořizovat fotografie z určitého úhlu pohledu, v nemožnosti upozorňování

[104] Ovšem důvody k veganství jsou různé, primárně se uvádí etický charakter, ale nelze opomenout ani i ten ekologický či zdravotní, ostatně jsou dosti propojené.
[105] Zdravou ve smyslu ‚zdravého selského rozumu‘, jak se to v českém prostředí používá.
[106] Přeloženo z orig. „The ultimate aim of such struggles is to achieve hegemony and the ability to establish a given definition of social reality as taken for granted, normal and common sense.“

na negativní činy oněch osobností nebo vytváření satirických koláží s jejich portréty. V roce 2016 někteří čeští političtí představitelé toužili po navrácení zákona o obnově trestů za urážku hlavy státu. A je to ještě kratší dobu (březen 2021), kdy fotografovi *Deníku Sport*, který zachytil vysoce postavené osobnosti na fotbalovém stadionu během pandemické situace a kdy běžným lidem tento přístup na sportovní utkání byl odepřen, byla zamítnuta akreditace na další zápas, což následně bylo dementováno, a odůvodnění (ne)výběru onoho fotografa bylo zdůvodněno omezením počtu lidí na stadionu (Beňo 2021).

Nemusíme chodit ale tak daleko a můžeme se zaměřit třeba na klasická kanonická výtvarná díla a zeptat se sami*y sebe, jak jejich reprezentaci vnímáme na základě jejich umístění v jednotlivých prostorech. Na prvním obrázku vidíme Monu Lisu v Louvru, kde právě visí. Tato situace nám přijde standardní a její přemístění by nejspíš bylo považováno za radikální čin. S kulturním průmyslem ale přichází i zohlednění ekonomického kapitálu, který vyprodukoval miliony kopií těchto obrazů, a tak se rozšířilo pole, kde se s nimi můžeme setkat – na stěnách našich pokojů, na tričkách z obchodů se suvenýry nebo obalech mobilních telefonů. Tato ztvárnění nám mohou připadat dehonestující, někdy vtipná, někdy je už ani nevnímáme a někdy je považujeme za obohacující, protože se umění dostává do prostoru mimo galerie a muzea.

Obr. 30 Mona Lisa (zdroj: thejakartapost.com)

A s touto stále se rozšiřující tendencí reprodukce je možné vnímat, jak se pozměňují i díla sama – Mona Lisa s iPhonem v ruce, s vyšpulenou pusou, s rouškou na ústech, bez oblečení. Každá tato proměna s sebou nese určité limity, neboť je silně vázána na konkrétní události a kulturní kontext. Ona aktuálnost je dvojsečná – v jeden moment je dílo díky ní úspěšné, na druhou stranu se ale kvůli tomu později ztrácí, neboť onen kontext není známý a vyžaduje mnohem větší historickou, kulturní i sociální znalost. Zároveň se objevují novější fenomény, které nahrazují ty předešlé. Je možné, že za pár let už společnost nebude vzpomínat na roušky jako na symbol pandemie Covidu-19 a možná bude ještě náročnější si vůbec vybavit, proč se otiskly i do pop-kultury a kanonických uměleckých děl. Proto považuji i za důležité mapovat dezinformační diskurz a jeho proměnlivost v oblasti témat, která pokrývá, ale i prostorů, kde se vyskytuje.

6 ‚Genderová ideologie‘ jako problém katolických konzervativních intelektuálů, akademické obce, politických osobností i konspiračních šiřitelů

Eva Svatoňová ve své dizertační práce *nazvané How Feminists Became Baby Snatchers: The Making of the Czech Anti-gender Discourse* (Jak se z feministek staly unašečky dětí: Vývoj českého anti-genderového diskurzu) popisuje, jakým způsobem se označení ‚genderová ideologie‘ dostalo z extrémistických hnutí, sekt a konzervativních křesťanských spolků do mainstreamových médií, politiky nebo do akademického prostředí, jak ukazuji na níže uvedených příkladech já. Jako důležité osobnosti, které se podílely na šíření anti-genderového diskurzu v druhé fázi přibližně od r. 2014, Svatoňová jmenuje Alexandra Tomského, Petra Bílka nebo Danielu Kovářovou, která poprvé ze své pozice právničky se začala zasazovat proti přijetí Istanbulské úmluvy. Jak Svatoňová poznamenává, fakt, že Kovářová se prezentuje jako žena, tedy reprezentuje onu referenční skupinu zmíněnou v IÚ, vůči níž se zároveň často vymezuje, dodává jejímu argumentu určitou sílu, právě proto, že je součástí oné in-group. Tím se zároveň říká, že IÚ je ‚nebezpečná‘ nejen pro muže, ale i pro ženy, které o ni možná ani zájem nemají. Mezi další politické osobnosti, které si osvojily užívání sousloví ‚genderová ideologie‘, patří Nina Nováková (za KDU-ČSL), Tomáš Zdechovský (KDU-ČSL),[107] Jitka Chalánková (TOP 09) nebo Tomio Okamura (SPD). Já se budu zaměřovat na dezinformační narativy převážně na webech šířící fake news, dezinformace a konspirace, ale považuji za důležité nastínit i to, jak se tyto narativy dostaly i mimo prostředí oněch webů a uzavřených skupin do standardních médií, politiky a akademických obcí.

„Zatímco první období představovaly neokonzervativní elity, které sofistikovaným stylem vystupovaly proti feministkám, druhé období bylo významné

[107] Zdechovský se v květnu 2022 ohradil proti názorům Hnutí pro život, která na sociální média napsala, že jsou proti posílání nouzové antikoncepce na Ukrajinu znásilněným ženám, ale mají se místo toho podporovat nákupy ‚houkadel‘ a pepřových sprejů. Radomír Malý, mj. bývalý vyučující Zdechovského na TF JČU, na webu *Protiproud* poté Zdechovského označil za ‚kreténa‘ a vyžadoval vrácení diplomu.

díky zvýšenému zviditelnění zastrašování.“ (Svatoňová 2022, s. 104)[108] Tuto dobu autorka označuje jako začátek diskurzivního rozlišování na ‚nás‘ a ‚je‘, Česko proti ‚Západu‘ a ‚USA‘, což je podle ní základní pilíř anti-genderového diskurzu. Postupem času se začala zvětšovat a diverzifikovat i skupina těchto lidí šířící anti-genderové narativy, které byly publikovány společně s různými typy konspirací: „V průběhu let spojili své síly anti-islámští aktivisté a militantní katolíci i oficiální katolická církev, pro-life aktivisté spolu s neoliberálními intelektuály a členy KDU-ČSL a začali přispívat k rozšiřování ekvivalenčního řetězce v českém proti-genderovém diskurzu.“ (Svatoňová 2022, s. 109)[109]

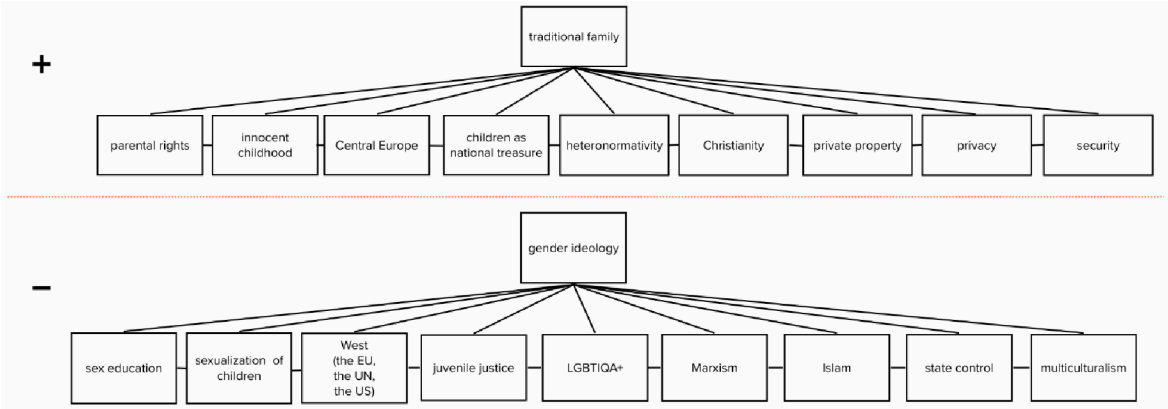

Graf 8 Ekvivalenční řetězec – ‚tradiční rodina‘ a ‚genderová ideologie‘ (zdroj: Svatoňová 2022)

Jak graf uzlových bodů a ekvivalenčních řetězců v podobě prázdných signifikantů (*empty signifier*) ukazuje, tradiční rodina se v tomto diskurzu stala výhradně pozitivní entitou v opozici k ‚ďábelské‘ genderové ideologii, která na sebe váže propojené narativy o sexuální výchově, islámu, marxismu, LGBTIQA+ lidech, Západu a EU nebo multikulturalismu. Svatoňová proto ‚genderovou ideologii‘ a ‚tradiční rodinu‘ považuje za prázdné signifikanty, neboť ztratily svůj původní význam a jsou schopné na sebe navázat cokoli, co bude v politickém boji o význam působit jako antagonistické. Na jedné straně tu máme tedy plovoucí signifikant, za který já považuji právě ‚fake news‘, a prázdný signifikant, za který Svatoňová považuje ‚genderovou ideologii‘ a ‚tradiční

[108] Přeloženo z orig. „Whereas the first period was represented by neoconservative elites who used a sophisticated style to oppose feminists, the second period was significant due to the increased visibility of scaremongering.“

[109] Přeloženo z orig. „Over the years, anti-Islam activists and militant Catholics as well as the official Catholic Church, pro-life activists, together with neo-liberal intellectuals and members of KDU-ČSL joined forces and began to contribute to the extension of the equivalential chain in the Czech anti-gender discourse.“

rodinu‘. „Zatímco funkce uzlových bodů spočívala v částečné fixaci významu praktik a institucionálních konfigurací, prázdné signifikanty poskytují symbolické prostředky k reprezentaci těchto v podstatě neúplných řádů,“ píše Svatoňová (2022, s. 19).[110] Plovoucí označující není pouhou polysémií, ale „[m]ísto toho se tento pojem používá k popisu přesné historické konjunkce, v níž je konkrétní signifikant (zasazený mezi několik protichůdných, antagonistických, hegemonických projektů) používán jako součást boje za prosazení ‚správného‘ pohledu na svět“ (Farkas & Schou 2018, s. 302).[111] Podle Laclaua se tyto plovoucí označující objevují především v době krizí, kde jsou předchozí ideologické vzorce zpochybňovány a nahrazovány.

Počet textů[112] o ‚genderové ideologii‘ se podle databáze *Newton Media* od roku 2016 do roku 2017 ztrojnásobil. Stejně tak počet článků napříč médii narostl v roce 2018, kdy činil už 108 zmínek za rok (Svatoňová 2022). Tento rok je důležitý právě proto, že se spojení ‚genderová ideologie‘ dostalo do standardních médií, kde začalo cirkulovat a postupně naturalizovat, podobně podle výzkumů Svatoňové exponenciálně narostl zájem o téma Istanbulské úmluvy, kde taktéž došlo k výraznému posunutí od více méně pozitivního či neutrálního přijetí a podepsání, k devalvaci a vysloveně negativnímu pojetí IÚ a odmítnutí její ratifikace.[113] Za zásadní moment autorka ovšem považuje duben 2018, kdy po konferenci českých a slovenských biskupů, kde se IÚ taktéž tematizovala, začala masivní kampaň vedená katolickou církví, která je považována (s přidruženými organizacemi) za hlavního hybatele anti-genderového diskurzu. Síla a udržení statusu tohoto diskurzu ale spočívá v diverzitě jeho šiřitelů a propagátorů – politici*čky, náboženské organizace, aktivistické skupiny, žurnalisté*ky, celebrity nebo hlavní aktéři dezinformační a konspirační scény.

---

[110] Přeloženo z orig. „Whereas the function of nodal points was to partially fix the meaning of practices and institutional configurations, empty signifiers provide the symbolic means to represent these essentially incomplete orders.“

[111] Přeloženo z orig. „Instead, the concept is used to describe a precise historical conjuncture in which a particular signifier (lodged in-between several opposing, antagonistic, hegemonic projects) is used as part of a battle to impose the ‘right’ viewpoint onto the world.“

[112] Jedná se o číslo zmínek, nemusí nutně znamenat počet originálních textů. Jak je známo, dezinformační weby mezi sebou tyto texty kopírují a bez úprav publikují.

[113] IÚ doposud (prosinec 2022) nebyla v ČR ratifikována.

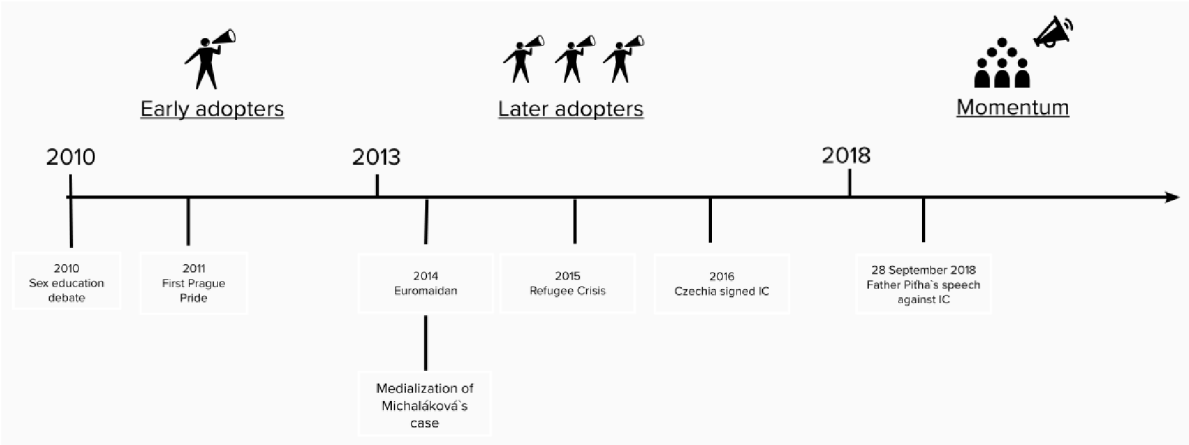

Graf 9 Časová osa – nabití hegemonie anti-genderové diskurzu (zdroj: Svatoňová 2022, s. 119)

Anti-genderový diskurz podle Svatoňové (2022, s. 156) „má dva cíle: Za prvé, slouží určitým jednotlivcům a politickým organizacím jako prostředek, který jim a jejich ideologiím zajišťuje mocenské postavení. A za druhé slouží některým lidem jako způsob, jak vyjádřit své zklamání z porevolučního vývoje.“ Mocenské postavení se u mého zkoumání dezinformačních webů a fake news narativů týká i nabití ekonomického kapitálu. Zároveň s přihlédnutím k dělení do oněch tří diskurzivních skupin (viz s. 62), participace na dezinformačním diskurzu je pro onu třetí dělnickou skupinu důležitá i kvůli sociálnímu kapitálu a identifikaci vlastní identity.

Svatoňová (2022, s. 102) popisuje, jak se „kolem roku 2015 ruská varianta dostala do popředí českého anti-genderového diskurzu, který se přestal soustředit pouze na neoliberální ideologii. Místo toho se Rusko etablovalo jako prvek v ‚prorodinném‘ ekvivalenčním řetězci a někteří autoři, publikující většinou v dezinformačních médiích, začali tuto zemi vykreslovat jako zachránce konzervativních hodnot.“[114] V roce 2015, tedy rok po anexi Krymu,[115] bylo také spojení ‚genderová ideologie‘ poprvé použito v českém politickém prostředí Marianem Jurečkou a Pavlem Bělobrádkem (oba dva z KDU-ČSL), a to znovu ve spojení s IÚ. Později se podle Svatoňové jedním z nejhlasitějších odpůrců IÚ stal Tomáš Zdechovský (KDU-ČSL). „Jeho

[114] Přeloženo z orig. „around 2015, the Russian variation gained salience in the Czech anti-gender discourse, which ceased to be centred solely around neoliberal ideology. Instead, Russia was established as an element in the “pro-family” equivalential chain, and certain authors, mostly publishing in disinformation media, started portraying the country as the saviour of conservative values.“

[115] ‚Genderová ideologie‘ byla zmiňována ve stejných textech jako referendum o ruská anexi Krymu a boj proti Západu.

[Zdechovského] angažmá v této problematice je důležité: kvůli spojení jeho osoby s případem Evy Michalákové, které byly v Norsku odebrány děti, pomohl posílit vazbu mezi IÚ a únosy dětí, a to jak doslova, tak symbolicky prostřednictvím indoktrinace.“ (Svatoňová 2022, s. 105)[116] Zdechovský, mj. doktorand na Zdravotně-sociální fakultě JČU a bývalý student Teologické fakulty JČU, je aktivní i v obecné problematice genderu, stejně tak jeho bývalá mluvčí a PR manažerka Jitka Fialová,[117] taktéž doktorandka pátého ročníku na stejné fakultě.

Zdravotně sociální fakulta
Faculty of Health and Social Sciences

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
University of South Bohemia in České Budějovice

ODBORNÝ WORKSHOP
„Co je tzv. genderová ideologie a kde ji lze najít“ 14.10. 2021

V budově Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích se koná odborný workshop na téma „Co je tzv. genderová ideologie a kde ji lze najít“

Přednášející a jejich témata k diskusi:

- Mgr. et Mgr. et Mgr. Tomáš Zdechovský: Pojem gender
- Mgr. Jitka Fialová: Paradox genderové rovnosti (Gender equality paradox)
- Mgr. Nina Nováková: Genderová ideologie a její pronikání do sexuální výchovy v pojetí WHO; Dopad genderově citlivé výchovy na vzdělávací systém
- doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.: Gender – biologie
- prof. MUDr. Jozef Mikloško, PhD.
  prof. MUDr. Miloš Velemínský, CSc., dr. h. c.: Gender – pediatrie – rodina

Termín konání:
čtvrtek 14. 10. 2021 ve 13:00 hodin

Místo konání:
ZSF JU, budova Vltava (Uran), J. Boreckého 27, České Budějovice
2. patro, sál E

Workshop je určen studentům a zaměstnancům ZSF JU. Vstup volný.
Předpokládaný konec workshopu v 17:00 h.

www.zsf.jcu.cz

[116] Přeloženo z orig. „His involvement in the issue is important: due to the association of his figure with the case of Eva Michaláková, whose children were taken away in Norway, he helped to strengthen the link between the IC and the kidnapping of children, both literally and symbolically through indoctrination.“

[117] Fialová k případu Michalákové a dalších rodin v roce 2016 hojně psala na svém blogu na *idnes.cz*. Na studentské konferenci pořádanou ZSF JČU pronesla příspěvek o sexuálním násilí v souvislosti s rozvodovým řízením, jeho závěrem je, že nedoporučuje ratifikování Istanbulské úmluvy. Zároveň Fialová společně se Zdechovským publikovala text o IÚ ve stejném čísle časopisu jako je tento rozebíraný text Velemínského.

Obr. 31 Pozvánka na workshop, ZSF JČU (zdroj: zsf.jcu.cz)

ZSF JČU je příkladem, jak se ‚genderová ideologie' dostala na akademickou půdu za spolupráce vlivných osobností z oblasti politiky (Zdechovský, Nováková), lékařství (Mikloško, Zvěřina), kde všichni zmínění*é mají konzervativní náboženské pozadí, a rozšířila tak své působiště o odborné státní instituce, které posílí onen diskurz o určitou ‚vědeckost'. Jak píše Eva Svatoňová (2022, s. 123–124): „Katoličtí aktivisté a kněží zapojení do boje proti ‚genderové ideologii' se snažili vytvářet texty, které působily akademickým dojmem: používali akademický žargon, neutrální tón, vhodné odkazy na jiné zdroje a pouze psaný text bez výrazných vizuálních prvků." [118] Zároveň se tyto narativy, které byly dříve úzce spojeny pouze s ortodoxním náboženským a konspiračním pro-kremelským prostředím, dostaly mezi vysokoškolsky vzdělané lidi z vyšších sociálních tříd. To je právě zárukou úspěšnosti hegemonického projektu, který spočívá v propojování dříve nesourodých skupin, které mohou mít i různorodé cíle a důvody, ale dokáží se spojit právě v antagonistickém označení nepřítele, v tomto případě ‚genderové ideologie' a Istanbulské úmluvy.

Jozef Mikloško, slovenský lékař a vyučující, na přednášce ‚Zastavme zlo z Istanbulu' v roce 2019, které se mj. účastnil Marián Kuffa,[119] pověděl, že ‚gender zabíjí děti'. Je zřejmé, co tím genderem myslí, a není to jeho odborná definice a význam, který v onom vědeckém diskurzu nese, ale je to význam ‚genderové ideologie' z konspiračního a náboženského diskurzu. Mikloško je řazen i mezi odborníky v textu *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta,* o kterém se detailněji zmíním níže. S Milošem Velemínským, známým jihočeským pediatrem, organizátorem onoho ‚odborného workshopu', je v časopise Jihočeské univerzity *Journal* uveřejněný rozhovor s názvem *Genderová ideologie ničí tradiční rodinu*.

Tento rozhovor vychází z třístránkového článku Miloše Velemínského A Few Remarks on the Content of the *European Convention on Preventing and Combating*

---

[118] Přeloženo z orig. „Catholic activists and priests involved in the battle against "gender ideology" aimed to create texts that made an academic impression: they used academic jargon, a neutral tone, proper references to other sources and only written text without expressive visuals"

[119] Kuffa je na Slovensku známým římskokatolickým knězem, který se genderovým a LGBTIQA+ tématům nebo rasismu věnuje už několik let a jeho kázání jsou na jejich kritice postavena.

Violence Against Women[120] otištěného v časopise *Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation*, který vydává Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity a jehož šéfredaktorem je sám autor článku. Tento článek a spolu s ním i mnoho vět doslova převzatých do rozhovoru pro *Journal* vykazují pozoruhodnou podobnost s textem *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta*,[121] který lze nalézt na stránkách Římskokatolické farnosti – Český Krumlov a jehož autorstvem je anonymní kolektiv. Tento text, nenápadně uvedený v závěrečném soupisu zdrojů, je Velemínským jen jednou zmíněn a ani jednou z něj není citováno. Ve skutečnosti však z něj Velemínský přebírá celé věty. Také struktura Velemínského článku už na první pohled odpovídá struktuře tohoto textu: nejprve jsou uvedeny obecné informace o Istanbulské úmluvě, stejné otázky ohledně pojmů pohlaví, gender a genderová ideologie, následně „citace" Judith Butler, informace o chromozomech a stereotypech mezi muži a ženami a na konci textu zmínky o výchově dětí.

Velmi nekonzistentní a pochybnosti budící je seznam zdrojů, z nichž Velemínský čerpá a které rovněž vykazují pozoruhodnou podobnost s textem *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta* (stejných je 15 z 25 zdrojů, které jsou nadto uvedeny v identické posloupnosti): vedle sebe zde najdeme Friedricha Engelse, texty z *Katolického týdeníku*, knihy katolické autorky vymezující se proti genderu (Gabriele Kuby), televizní záznamy z náboženského magazínu *Orientácie* vysílaný slovenskou televizí *RTVS*, pětkrát je čerpáno z *Youtube* kanálu s anonymním jménem Steve Gonzales, kde jsou publikována videa Mariána Kuffy, papeže Františka a záznamy z různých náboženských kázání, ale i Mariana Kotleby, Václava Klause ml., Viktora Orbána, Anny Záborské, Andrew Breitbarta[122] nebo zmiňovaného Tomáše Zdechovského, Jaroslava Zvěřiny a Niny Novákové. Tento kanál je celkově velmi dobrým vhledem do inspiračních zdrojů a hlavních aktérů anti-genderového diskurzu,

---

[120] Přeloženo jako Několik poznámek k obsahu Evropské úmluvy o prevenci a potírání násilí na ženách.

[121] Téměř totožný text, jen zkrácený, byl sdílen i na stránkách římskokatolické farnosti Volyně nebo Velký Ořechov, dále je dokument publikovaný na konspiračním webu Aquanet (viz zde: https://aquanet.me.uk/wp-content/uploads/2019/01/ISTANBULSKA_UMLUVA_-_USKALI_A_FAKTA.pdf) Varianta textu, ze kterého čerpá Velemínský, je k nahlédnutí zde: https://www.farnostck.bcb.cz/wp-content/uploads/Istanbulsk%C3%A1-%C3%BAmluva-a-teorie-genderu-%C3%BAskal%C3%AD-a-fakta.pdf.

[122] Breitbart byl konzervativní žurnalista a zakladatel webu *Breitbart News*, na nějž jsem upozornila v úvodu k terminologické problematice fake news.

jak ho popisuje například Eva Svatoňová, ale využívání videozáznamu kázání v kostele a dvouminutových televizních záznamů z anonymního profilu jako zdroj vědecké práce, které mají sloužit odborné argumentaci, mi přijde velmi neprofesionální.[123] Ve zdrojích textu Miloše Velemínského ve zmiňovaném časopise se objevují i texty genderových teoretiček Judith Butler nebo R. W. Connell, které jsou ovšem jen vágně a zkratkovitě parafrázované. Některá jména dokonce uvádí chybně či zaměňuje jejich gender, a tak se například ze spisovatelky Doris Doblhofer stává muž. Jméno Zuzany Brixové, slovenské právničky vystupující ve reportáži zmiňovaného magazínu *Orientácie* na kanále Steve Gonzales, je ve Velemínského textu uvedeno jako Brix, k čemuž došlo asi při nepečlivém překladu do anglického jazyka. Podobně automatický překlad přeložil jméno katolické autorky Gabriele Kuby na jméno Cuba podle státu Kuba. Kuby v roce 2014 se svojí knihou *Globální sexuální revoluce* s podporou Hnutí pro život ČR měla turné po České republice, které zaštitoval Pavel Bělobrádek.

Obr. 32 IÚ a gender ideologie (zdroj: aquanet.me.uk)

Obr. 33 IÚ a teorie genderu (zdroj: farnostck.bcb.cz)

Velemínského klíčový inspirační zdroj *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta*, na jehož první straně je přetištěn „List biskupů Českých a Moravských diecézí ke schvalování ISTANBULSKÉ ÚMLUVY“, vykazuje naprosto učebnicové prvky tzv. hoaxů a fake news, které se šíří na internetu – jeho vizuální podoba, mnohé doprovodné obrázky, změna typu písma a jeho velikost, barevné zvýraznění textu, práce se zdroji,

[123] Aktéři se ve videích navíc opakují. Např. ve videu, kde mluví právnička Brixová, po ní následuji Anton Chromík. Chromík je pak dvakrát citován – jedná se o dvě videa, kde Chromík káže v kostele o škodlivosti Istanbulské úmluvy, obě dvě videa nesou loga *Slovenského dohovoru za rodinu* a byla opět sdílena na onom anonymním kanále Steve Gonzales. Chromík se vyskytuje i v textu *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta*.

apel na „zdravý selský rozum“, „přirozenost“ a „normálnost“ a zřetelná touha vzbudit morální paniku. V tomto textu je uvedena i Jitka Fialová, která zde píše: „Chlapci jsou od mala nuceni hrát si s panenkami, holčičkám jsou předkládány speciální pohádky jen s ženskými hrdinkami, které porážejí zlé sexistické muže. Pokud pak nějaký chlapec ‚příliš často‘ přebaluje miminka, je prohlášeno, že je vlastně dívkou a hned mu úředně změní pohlaví. V pubertě mu hormony blokují růst apod., aby iluze fungovala dále.“ (Iniciativa občanů České republiky 2018, s. 33)[124] Tento narativ o zablokování puberty a růstu je velmi běžný na pro-kremelských dezinformačních webech, jak lze vyčíst z printscreenu textu na stránkách *Aquanetu* (viz obrázek níže). Děti a hračky jsou také velmi častým neustále se reprodukujícím se narativem, v roce 2019 Tomio Okamura například píše: „A já na to za sebe říkám – správná rodina je ale táta a máma, a ne rodič A a rodič B, jak vnucují neomarxisti. A s panenkami si hrají holčičky, ne kluci. Nápady neomarxistické ČSSD, které bez svolení rodičů aplikuje na našich dětech jako na pokusných králících, jsou šílené.“

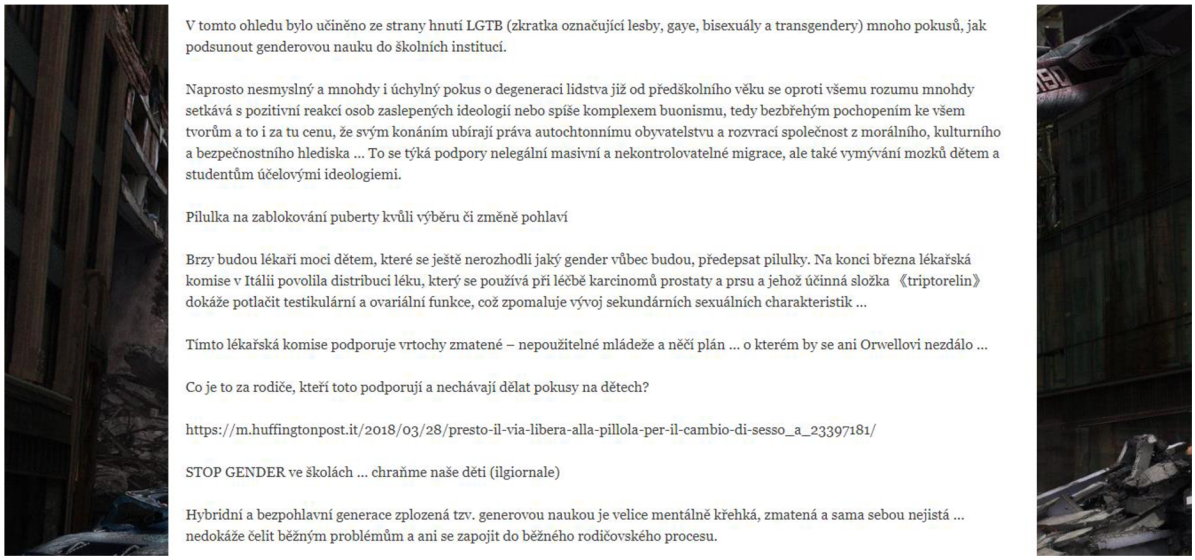

V tomto ohledu bylo učiněno ze strany hnutí LGTB (zkratka označující lesby, gaye, bisexuály a transgendery) mnoho pokusů, jak podsunout genderovou nauku do školních institucí.

Naprosto nesmyslný a mnohdy i úchylný pokus o degeneraci lidstva již od předškolního věku se oproti všemu rozumu mnohdy setkává s pozitivní reakcí osob zaslepených ideologií nebo spíše komplexem buonismu, tedy bezbřehým pochopením ke všem tvorům a to i za tu cenu, že svým konáním ubírají práva autochtonnímu obyvatelstvu a rozvrací společnost z morálního, kulturního a bezpečnostního hlediska ... To se týká podpory nelegální masivní a nekontrolovatelné migrace, ale také vymývání mozků dětem a studentům účelovými ideologiemi.

Pilulka na zablokování puberty kvůli výběru či změně pohlaví

Brzy budou lékaři moci dětem, které se ještě nerozhodli jaký gender vůbec budou, předepsat pilulky. Na konci března lékařská komise v Itálii povolila distribuci léku, který se používá při léčbě karcinomů prostaty a prsu a jehož účinná složka 《triptorelin》 dokáže potlačit testikulární a ovariální funkce, což zpomaluje vývoj sekundárních sexuálních charakteristik ...

Tímto lékařská komise podporuje vrtochy zmatené – nepoužitelné mládeže a něčí plán ... o kterém by se ani Orwellovi nezdálo ...

Co je to za rodiče, kteří toto podporují a nechávají dělat pokusy na dětech?

https://m.huffingtonpost.it/2018/03/28/presto-il-via-libera-alla-pillola-per-il-cambio-di-sesso_a_23397181/

STOP GENDER ve školách ... chraňme naše děti (ilgiornale)

Hybridní a bezpohlavní generace zplozená tzv. generovou naukou je velice mentálně křehká, zmatená a sama sebou nejistá ... nedokáže čelit běžným problémům a ani se zapojit do běžného rodičovského procesu.

Obr. 34 Printscreen textu Degenerace nové generace v Itálii na Aquanetu (zdroj: aquanet.me.uk)

Aquanet je celkově zajímavé médium, kde je snadné vyčíst ony ekvivalenční řetězce už podle nastavení webu – mezi totalitní ‚systémy‘ je řazena ‚gender ideologie‘, ‚neomarxismus‘ a ‚NWO‘ (nový světový řád). Na signifikant ‚genderová ideologie se pak

[124] Text údajně vypracovala Iniciativa občanů České republiky, žádnou takovou organizaci nebo uskupení jsem nenašla. U tisku je uveden Michal Jiříček, který je uveden i u knihy Slyšte slovo a zpívejte píseň Petra Piťhy.

váží víceméně narativy, které popisuji v této práci, a sice onen dokument o Istanbulské úmluvě, kázání Petra Piťhy, které stálo u začátků příběhu o ‚škodlivé genderové ideologii'.

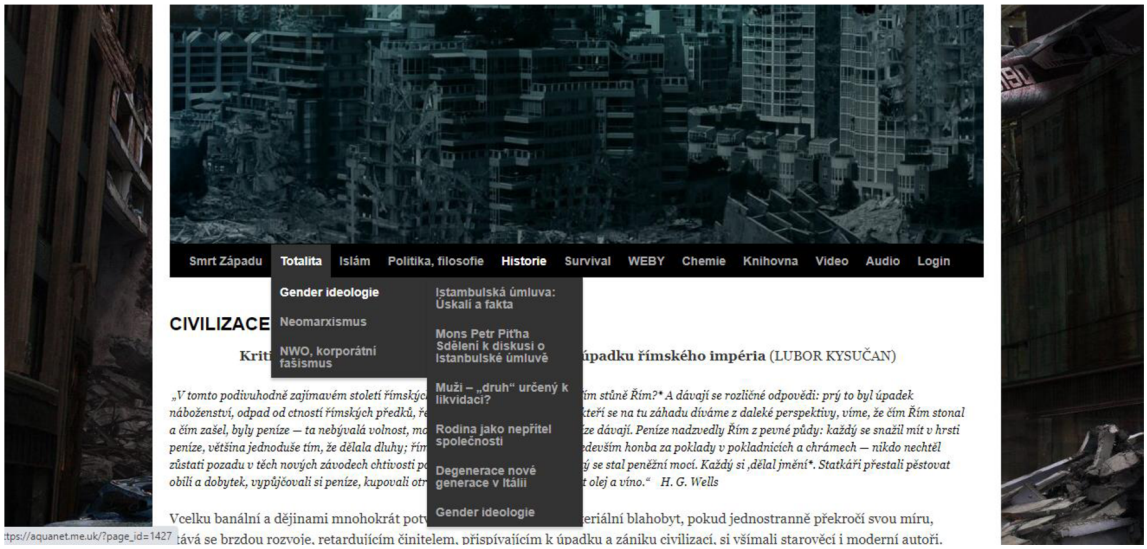

Obr. 35 Printscreen konspirační stránky Aquanet (zdroj: aquanet.me.uk)

Velemínského článek, byť názorově zcela identický (nabízí se i otázka, zda je Velemínský spoluautorem *Istanbulské úmluvy a teorie genderu* – pokud nikoli, jeho článek vykazuje zřetelné rysy plagiátorství) se naproti tomu prezentuje jako názor váženého profesora, bojujícího na stránkách vědeckého periodika proti pavědeckým ideologiím. Jeho metodou však není kritické a otevřené tázání, pečlivá rešerše a studium relevantních zdrojů, empirický výzkum, důkladná argumentace a otevřenost různým závěrům, tedy to, co by se od vědeckého přístupu očekávalo. Velemínský nekritizuje Istanbulskou úmluvu, resp. genderovou ideologii „z profesního pohledu", jak je uvedeno v *Journalu*, ale z pohledu konzervativní křesťanské ideologie bez jasné autorské pozicionality.

Velemínský (2021, s. 18) neuvádí, proč by „odstraňování označování ‚matka, otec, dítě, syn a dcera'" mělo narušit rodinné vztahy, proč je špatné neutrální pojmenování rodič 1 nebo rodič 2, nebo co je zvláštního na tom, že rodiče neuvedou do křestních listů pohlaví dítěte – nedokládá to žádnými relevantními výzkumy, pouze předpokládá, že tato stanoviska jsou obecně sdílená a že by se všichni nad těmito ‚fakty' měli pozastavit. Není však spíše hodno zamyšlení tvrzení, že by „pokojíček" měl být vymalován tak, aby odpovídal biologickému pohlaví? Jaká barva by tomu vlastně

odpovídala? Proč si dívka nemůže hrát s vláčky? Proč by neutrální oblečení dětí mělo rozvracet rodinu, kterou Velemínský zase apriorně pokládá za základní jednotku společnosti? Nebo co je špatného na tom, že člověk má jinou sexuální orientaci než tu heterosexuální? Není to pouze volání po „starých dobrých časech“, hodnotách a tradicích, které jsou stejně kulturně a časově podmíněné a nesamozřejmé jako genderová ideologie, kterou Velemínský napadá? Celková povaha textu i rozhovoru pak skutečně odpovídá tezi, kterou nabízí Svatoňová, že anti-genderový diskurz slouží i jako nástroj kritiky a zklamání nad vývojem společnosti po roce 1989, jak uvádím detailněji níže.

Tomio Okamura (SPD) na svém facebookovém profilu píše: „Šílená neomarxistická genderová ideologie tvrdí, že pohlaví je sociální konstrukt (a je libovolně volitelné a měnitelné), nikoli biologická danost. Sociální inženýři pak chtějí, aby si chlapci hráli s panenkami, nosili šatičky a v dospělém věku, aby snad kojili či rodili děti. To je proti přírodě i proti zdravému rozumu. Nemyslíte? A nyní genderisté dokonce tvrdí, že existuje 100 pohlavních identit…“ Tento text pak převzaly *Parlamentní listy*, které do textů politiků*ček nezasahují, ale zároveň říkají, že názory politicky činných osob nelze ztotožňovat s názory redakce. Co v tomto případě chci ale ukázat, je propojenost narativů, zde konkrétně u Tomia Okamura a Miloše Velemínského. Velemínský v rozhovoru v *Journalu* říká: „Genderová ideologie tudíž vychází z předpokladu, že se vlastně jako muži či ženy nerodíme, nýbrž pohlaví si během života vybíráme, tedy eventuálně i měníme. Je patrné, že tato koncepce je v rozporu s přírodními zákony, neboť každá buňka v těle je definovaná jako mužská či ženská pomocí chromozomů XX a XY. […] Rovněž pokojíček není vymalován tak, aby odpovídal biologickému pohlaví. Stejný přístup je spojený s výběrem hraček. Dívce se nabízí, kromě panenek, vláčky nebo kladívko.“ (Vlasák & Velemínský 2021, s. 19) Oba dva se shodují, že ‚rodina‘ je muž, žena a děti, a tento institut je ‚genderovou ideologií‘ ohrožen. „Největším nebezpečím pro homosexuály jako osoby je v současnosti nenávistný islám, který prosazuje trest smrti za homosexualitu. Podle hnutí SPD je základem státu ale tradiční rodina, ve které táta s mámou vychovávají děti. Tradiční rodina si od státu zasluhuje všestrannou podporu a ochranu.“ (Okamura 2021) Narativem o islámu se text snaží toho ‚reálného nepřítele‘ identifikovat jinde – mimo český národní prostor. Velemínský (2021) v rozhovoru na otázku, jak Istanbulská

úmluva prosazuje ‚genderovou ideologii' jako společenskou normu, odpovídá: „Dochází k odstraňování označování ‚matka, otec, dítě, syn a dcera'. Ve svých důsledcích je ohrožena rodina jako základní jednotka společnosti." Z toho vyplývá, že pokud se ‚genderová ideologie' stane normou, neohrozí to jen rodinu, tedy tu ‚tradiční', ale celou společnost. Tyto narativy jsou velmi podobné těm konspiračním, které upozorňují na tzv. nový světový řád. Podobná úvaha je vedena i v textu *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta* (2018, s. 8): „Co v tomto případě budeme chápat jako rodinu? Dovolíme, aby se rodina stala neomezeným a blíže nespecifikovaným útvarem několika osob? Pokud půjdeme tímto směrem, tak vytvoříme společenský chaos, rozpad hodnot a především destrukci institutu (heterosexuální) rodiny, která je základním pilířem každé společnosti."

Tento obrázek, fotografie z údajné příručky pro sexuální výchovu v mateřských školách, která byla vydána na Slovensku, se vyskytuje v textu *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta.* Název knihy není uveden, lze tedy těžko určit, zda taková kniha existuje, což například nebyl problém u německé knihy o sexualitě u dětí *Körper, Liebe, Doktorspiele*, která je v textu také zmíněna. Vizuální podobnost a typ písma by mohl odpovídat knize *Holka nebo kluk?* vydané v roce 2013 nakladatelstvím Svojtka, což samozřejmě není žádná příručka pro výuku v mateřských školkách, čímž se autorstvo snaží vzbudit dojem určitého systematické ovlivňování během procesu vzdělávání a výchovy, která je zároveň podporována státem a platí pro všechny školy/školky. Podobné konspirační příběhy jsou typické pro celou oblast školství napojeného na stát, někdy se týkají nuceného genderově inkluzivního jazyka, někdy obav z cancel culture, která ‚vymazává' kanonická díla ze školních osnov.

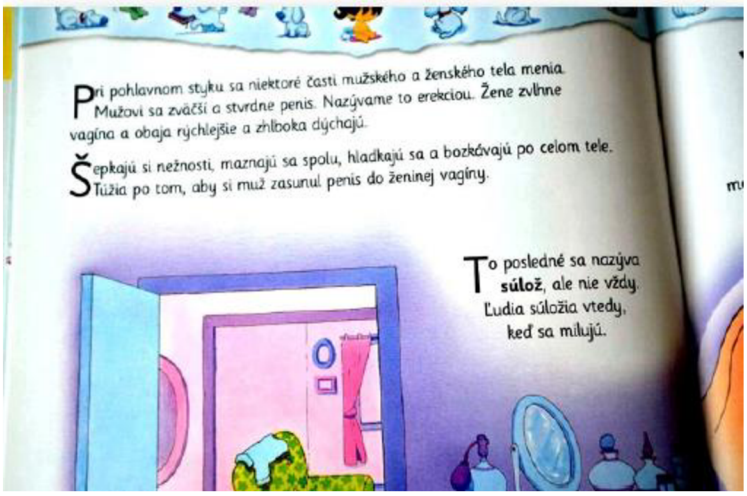

Obr. 36 Slovenská kniha sexuální výchovy pro MŠ (zdroj: farnostck.bcb.cz)

Šířením textu se nejspíš zhoršila kvalita i této fotografie, jak je běžné, a tak si autorstvo poradilo tak, že tam text vložilo následně. Na *Aquanetu* a stránkách farnosti Českého Krumlova je text fotografie čitelnější. Příručka tento výňatek z knihy interpretuje jako snahu o legalizaci pedofilie. Spojující linií v celé této příručce a jejích verzích je ochrana dítěte před zhoubnou genderovou ideologií, zároveň je tento výňatek z knihy interpretován takto: „Odstrašující příklad, kam směřuje sexuální výchova. Cílem je postupné odbourání studu u dětí a nenápadné otevírání cesty k tomu, aby bylo možné legalizovat pedofilii.“ (Iniciativa občanů České republiky 2018, s. 25)

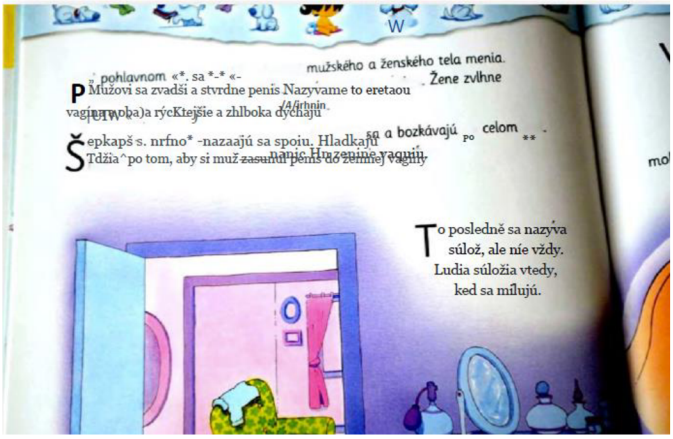

Obr. 37 Slovenská kniha sexuální výchovy pro MŠ (zdroj: farnost-volyne.unas.cz)

Na konci roku 2022 jsem ovšem obdržela fotografii[125] z knihy *Moje první knížka o sexu*, kde je totožný obrázek, obklopující text se mírně liší, což může být dáno překladem a

[125] Za zaslání děkuji Y. D.

kulturní variací. Každopádně ani tato kniha není příručkou pro mateřské školky, jak se text o IÚ snaží prezentovat.

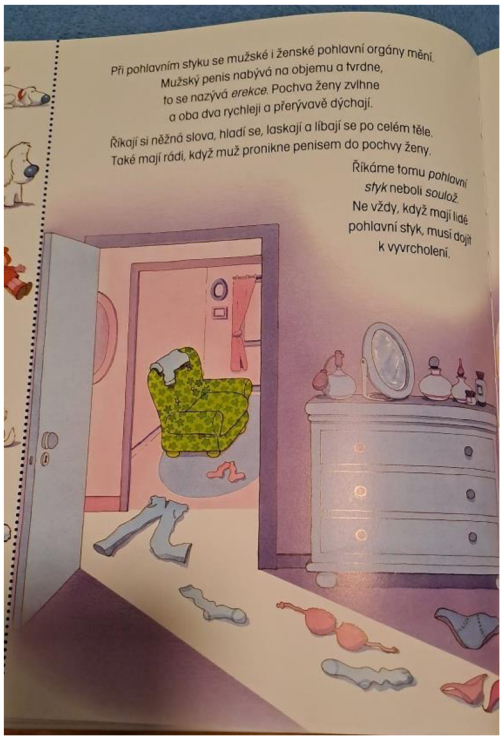

Obr. 38 Fotografie z knihy Moje první knížka o sexu (zdroj: anonymně zasláno na Facebooku)

Velemínský ve shodě s autorstvem textu *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta* záměrně dezinterpretuje určité pojmy a situace, o čemž svědčí zaměňování pojmu gender a pohlaví,[126] ale i klasický narativ o diskriminaci mužů v případě, když se jedná o dokument pojednávající o násilí na ženách. O genderově neutrální výchově mluví jako o bezpohlavní a zastáncům genderové rovnosti podsouvá tvrzení, že se snaží „stírat rozdíly mezi mužským a ženským pohlavím“ (s. 18). Tento již klasický narativ zaměňující stejnost za rovnost je doménou mnoha kritických hlasů vůči ‚genderové ideologii‘ nebo feminismu (jako je například Jana Jochová z *Aliance pro rodinu* nebo ombudsman Stanislav Křeček).[127] Dalším mýtem je absolutní binarita pohlaví a genderů, který je zakořeněn v eurocentrickém genderovém diskurzu, jehož konstruovanost se snadno ukáže při analýze antropologických studií. V Istanbulské

[126] Jedině, že by si Velemínský byl vědom právě teorií Judith Butler, které by inkorporoval do svého textu, čímž by ovšem narušil jednotící linii narativů o ‚ničivé genderové ideologii‘.
[127] Proneseno na debatě *Potřebujeme dnes feminismus?* v roce 2017, kterou lze zhlédnout zde: https://www.vaclavhavel.cz/cs/index/videa/798/potrebujeme-dnes-feminismus-3-5-2017.

úmluvě se taktéž nepíše o skutečnostech, které Velemínský předkládá jako fakta, například Istanbulská úmluva vůbec nemluví o nějakém překonaném stereotypu heterosexuálních manželství nebo o neužívání slov otec a matka, a to ani ve zmiňovaném Článku 12. Tato zmínka se naopak nachází v onom textu *Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta*, pod citovaným odstavcem je znovu odkázáno na video zmiňovaného Antona Chromíka. „Tyto ideologické snahy se budou vnucovat dětem a studentům na všech úrovních vzdělávání. Jedna aktivistka a propagátorka IÚ potvrdila, že stereotypní rolí je jednoznačně i tradiční heterosexuální manželství (manželství jednoho muže a jedné ženy) a podle ní je třeba tento zastaralý model nahradit novými nevšedními variacemi. Zmínila též, že počet členů v těchto variacích nehraje roli.“ (s. 6) Zároveň se zde konstruuje antagonistický nepřítel pomocí jasného vymezení my vs. oni (věřící vs. aktivistky; tradiční vs. nové nevšední; nevinnost dětí vs. ideologičnost aktivistek). I z těchto důvodů se domnívám, že Velemínský nepracoval s původními texty, a bez kritického a odborného zkoumání převzal anti-genderové, dezinformační i konspirační narativy vycházející z katolického prostředí. Zasazení tohoto textu v odborném časopise, jehož odbornost je zároveň podpořena akademickými tituly a angličtinou jako mezinárodním jazykem, je zároveň příznačné pro budování image vědeckosti, která je diskurzivní strategií nabývání moci, naturalizace tohoto narativu a jeho případné hegemonie.

6.1 Diskurzivní rámce

Za diskurzivní rámce označuji opakující se určité soubory narativů, které fungují v rámci metanarativů, jako je patriarchát, neoliberalismus, postkapitalismus a rasismus – nějakým způsobem zde fungují a své fungování a pravdivost svých narativů kruhově opodstatňují svojí existencí. Jedná se často o lingvisticky velmi podobné tvoření příběhů, které zastřešují drobnější a specifičtější mikropříběhy.

Mezi nejčastější autorstvo textů o ‚genderové ideologii‘ patří podle databáze Newton Media tito lidé. Počet uvedených zpráv nemusí nutně odpovídat originálním textům, protože dezinformační weby často naprosto stejné texty bez změn sdílí na svém webu (viz obrázek níže). Někdy se stane, že počet naroste u autorstva v rámci standardní žurnalistiky, protože je například sdílen ve všech regionálních online

denících. Pod zkratkou PV se skrývá Markéta Vančová z *Parlamentních listů*, která dělá monitoring, není tedy nutně autorkou textů, ale spíše je na *PL* sdílí například ze sociálních sítích různých politiků*ček. Hans Štembera je fotograf pro *Parlamentní listy*, nikoli autor textů.

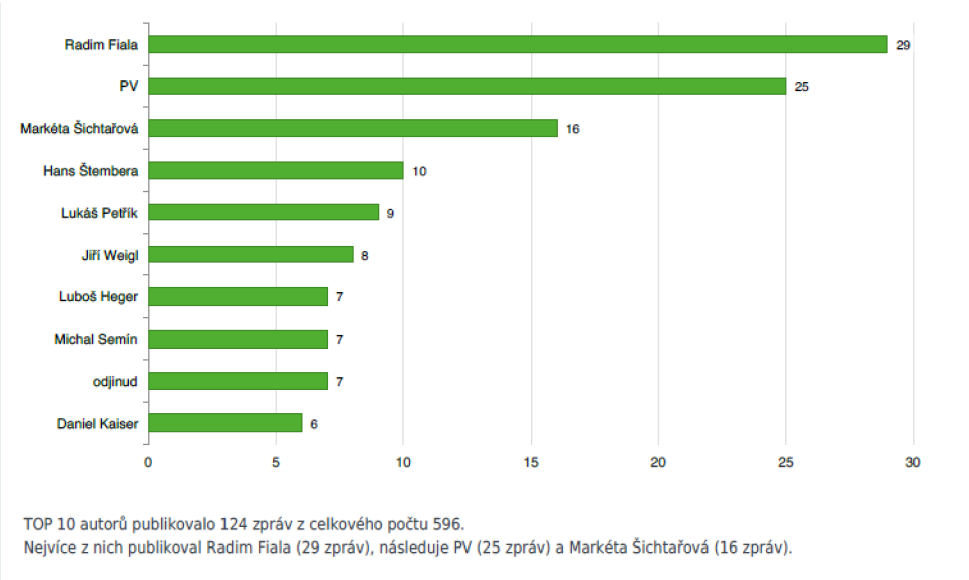

Graf 10 Autorstvo textů o ‚genderové ideologii' za posledních 10 let (zdroj: newtonmedia.eu)

Na otázku, zda kopírují fake news témata, která se vyskytnou v tradiční médiích, by bylo potřeba provést kvantitativní výzkum, moje práce na to tedy nedokáže plně odpovědět. Je ale zřejmé, že fake news se například od konspirací rozlišují svojí aktuálností a detailnějším záběrem, stejně tak silnější kulturní a časovou podmíněností, proto se nejspíše nejvíce ony budou snažit vytvářet paralelní způsoby reprezentace k těm tradičním médiím.

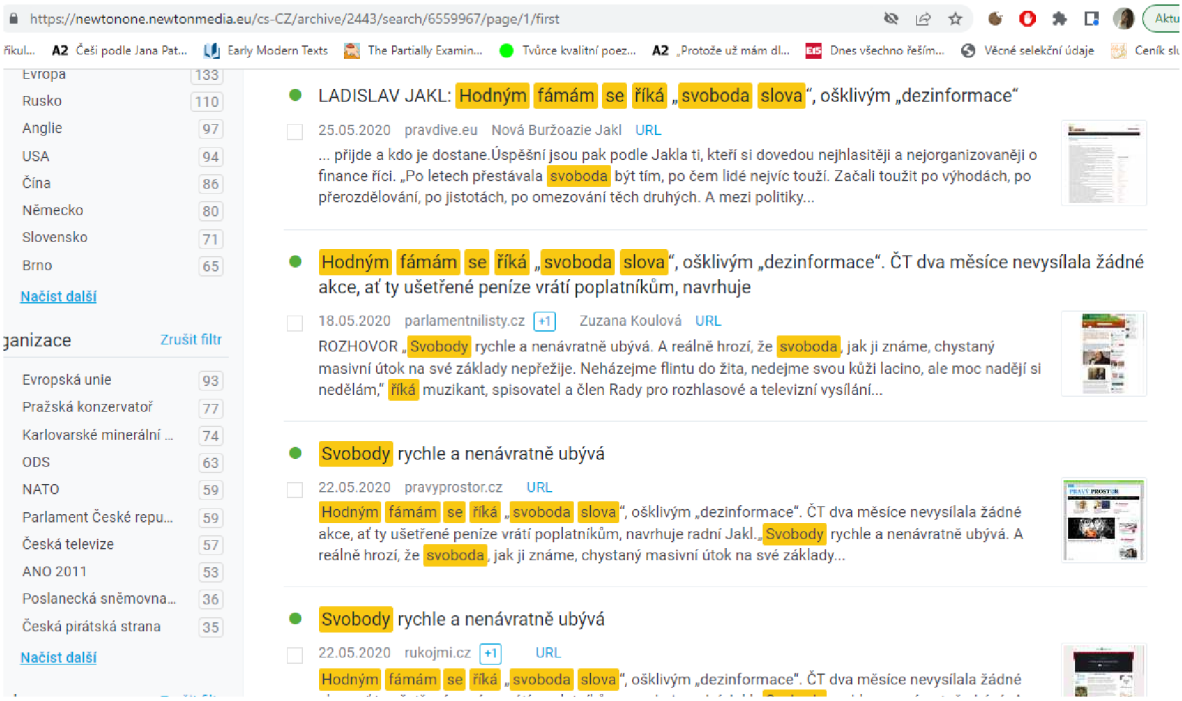

Obr. 39 Printscreen, kopírování textů napříč weby (zdroj: newtonmedia.eu)

Gender se může zdát marginální téma vůči těm ostatním fake news tématům, jako je například Západ, česká politika, Rusko, elity apod., ale podle mého výzkumu je s nimi úzce spjato. Pozornost se spíše věnuje antisemitismu, což je vzhledem k československé historii logické, ale ‚židé' jako téma je podle databáze řetězových e-mailů procentuálně velmi podobně zastoupeno jako ‚gender' nebo ‚LGBTIQA+'. Zmiňovaný výzkum STEM ho uvádí i jako jedno z klíčových slov například vedle migrace, EU nebo neziskovek. O propojenosti těchto antisemitských a queerfobních narativů svědčí nejen tento graf, ale například i teroristický útok v Bratislavě z 12. října tohoto roku.

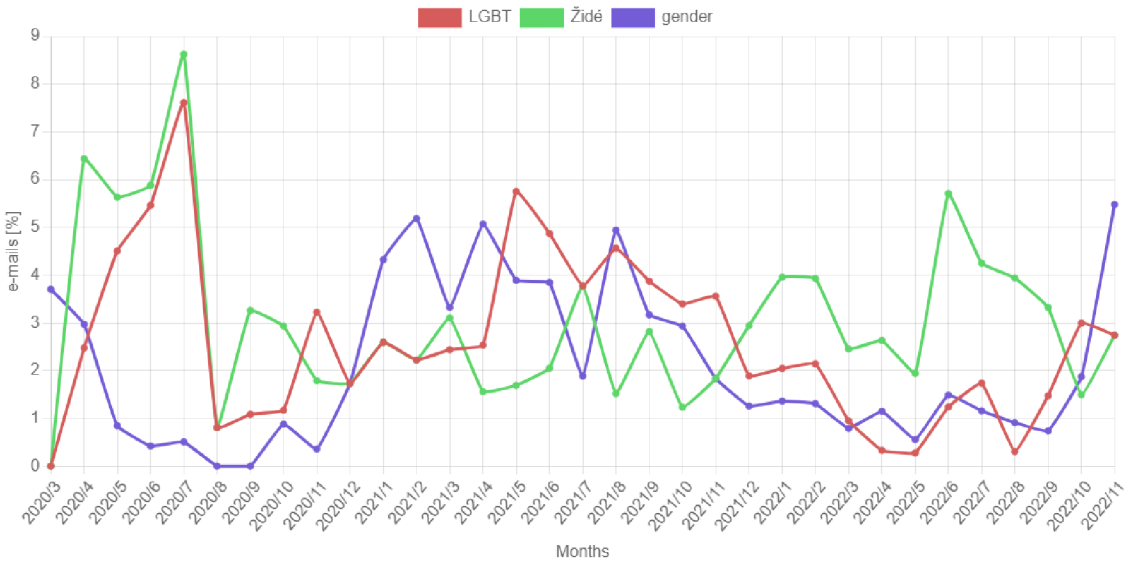

Graf 11 Graf četnosti řetězových e-mailů podle databáze Eldariel (zdroj: eldariel.cesti-elfove.cz)

S ohledem i na nastupující ‚migrační krizi' v roce 2015 Svatoňová píše, že anti-genderová ideologie je v médiích jako téma spíše méně viditelné, zároveň se rozšiřuje o anti-islámské narativy. Posílení populistického způsobu politického boje se podepsalo i na boji ‚elit' proti ‚lidu'.

Šichtařová (2018) například přirovnává IÚ k Lisabonské smlouvě, která podle ní naprosto změnila EU a nutí členským státům věci, které samy nechtějí: „Podobný skrytý potenciál má Istanbulská úmluva. Ona totiž sice je o boji proti násilí, ale vedle toho je také o boji proti stávajícímu světu, který se dělí na muže a ženy. Policajta rovných podmínek mají přitom dělat státem placené neziskovky. Je to vlastně skvělý byznys pro genderové fanatiky. Nic víc, nic míň." Dohlížitelská funkce neziskového sektoru je klasickým dezinformačním narativem, jednou se týká migrace, někdy LGBTIQA+ práv, poté ekologie nebo ‚genderové ideologie'. Všem těmto ‚minoritám' a ‚minoritním problémům' neziskovky slouží, přitom se nejedná o žádné reálné a důležité problémy, se kterými se svět nevyrovná ‚přirozeně' po svém. „Nepotřebujeme zákon na vycházení a zapadání Slunce. A taky nepotřebujeme nové zákony, které by bojovaly proti domácímu násilí, "píše Šichtařová (2018). Metaforická přirovnávání přírodních jevů k těm společenským, které jsou podle autorky stejně přirozené, proto nepotřebují žádné regulace a úpravy v podobě legislativy a smluv. Ekonomiku vyřeší ‚neviditelná ruka trhu', domácí násilí vyřeší ‚biologie'.

Autorstvo často předznamenává, že ‚řada věcí je z dokumentu správná', kdo by totiž souhlasil s násilím na ženách, vždy následuje ‚ale', kde se celá iniciativa vyvrátí. Úmluva tedy není jen o násilí, podle Šichtařové je kladivem na muže, kterým vezme práci, protože se budou všude uměle protežovat ženy: „Je totiž skrytým útokem na muže. Bude všude protlačovat ženy, a to silou. Úmluva leze na nervy i mnohým ženám." (Šichtařová 2018) Reprezentantkou ‚mnohých žen' je Daniela Kovářová, která opět varuje před 50% kvótami, ty se nemají týkat je pracovního prostředí, ale sportovních nebo kulturních klubů. Úmluva totiž podle ní vede k nižšímu počtu sezdaných a muže zavírá do vězení. Strategii přitakání a následovéného uvedení ‚ale' a praktiku tzv. whataboutismu ukazuje i Velemínský (2021, s. 18): „Pochopitelně prvotní myšlenku předcházení násilí na ženách nelze v zásadě zpochybňovat, i když není zdůrazňována existující možnost násilí na mužích z řad žen. Z textu Úmluvy vyplývá, že vlastně diskriminuje pouze muže jako násilníka. Rovněž násilí na dětech není příliš zdůrazňováno." Strategie paušalizace a argumentace šikmou plochou je v těchto narativech velmi běžná. Radomír Malý (2022) tak například za posláním nouzových antikoncepčních pilulek na Ukrajinu znásilněným ženám během války viděl upadající sexuální morálku a ‚babycaust', kterým se tu rozvíjí „gender-babycaustovská totalita postavená na neomarxistickém ideologickém základě" – „Distribuce postkoitálních pilulek na Ukrajinu nebezpečně otevírá Pandořinu skříňku. Bude to příležitostí pro kdekterou ženu s pochybnou sexuální morálkou, aby se o ni hlásila s tím, že se bojí případného „znásilnění" od ruských vojáků. Ve skutečnosti bude tak moci vesele s kýmkoliv smilnit bez obav z těhotenství, neboť tableta ji ihned zbaví počatého dítěte," píše Malý pro *Protiproud.*

„Rozdělení na ‚feministky' a ‚obyčejné' ženy má za cíl vytvořit antagonismus a vykreslit ‚deviantní' ženu jako ‚jinou', která ‚odmítá ženství a mateřství', nenávidí rodinu, podporuje potraty, a proto představuje hrozbu a nebezpečí pro národ a jeho kulturu." (Koralewska & Zielińska 2022, s. 9)[128] Zase i zde funguje černobílé rozlišení na ty zlé levicové radikální feministky, které chtějí manipulovat naše spokojené ženy-

[128] Přeloženo z orig. „Establishing a division between 'feminists' and 'ordinary' women aims to create an antagonism and frame the 'deviant' woman as the 'other' who 'rejects femininity and motherhood', hates the family, supports abortion, and therefore constitutes a threat and a danger to the nation and its culture."

matky, které jsou ideálem kulturní feminity právě proto, že nejen plodí děti biologicky, ale reprodukují i tuto ‚čistou' kulturu – oproštěnou od zahraničních nánosů, bílou, tradiční, pravicovou. To odpovídá rétorice feminacionalistické ideologie.

‚Skrytý potenciál', skrytý útok' nebo ‚pod rouškou' – spojení, která naznačují nejen to, že jsou zde dokumenty psány tak, aby jim rozuměli*y jen ti zasvěcení*é, ale že je tito lidé jako Šichtařová nebo Kovářová dokáží odhalit: „Kritici jen vidí za roh. Například u nás jsme zatím nezažili tak absurdní případy #metoo jako v Americe. U nás se to jako většina věcí zvrhla do jakési švejkovské parodie. […] Každý racionální člověk dojde k závěru, že tyto americké kauzy vztahy mužů a žen nezlepšují, ale zhoršují." (Šichtařová 2018) Klasická strategie my vs. oni – poblázněné USA vs. racionální Česko, kde se svět ještě nezbláznil, a je třeba ho proto ochránit před těmito cizími vlivy. Pokud se ale přece něco mění, tak jen v podobě nacionálního hrdiny Švejka, ať už zpodobňuje cokoli. Proto je IÚ rámována jako ‚zahraniční jobovka', něco vysloveně cizího, co se nám snaží ‚Západ' vnutit. Podobné tendence ‚prozření' se objevují u většiny těchto témat – vyléčený homosexuál Tomáš Bílek, odklonění se od levice, feminismu a sionismu k tomu ‚správnému pravicovému šovinismu', jak popisuje ve svých knihách Henry Makow. Všechny tyto příběhy, u nichž je pravdivost spíše otázkou víry, naznačují určitou předchozí naivitu, nedospělost a nesprávnost našeho jednání a myšlení, které se nutně musí racionalizovat, uvědomit si minulostní omyl a najít ten ‚správný způsob života'.

Na IÚ se navázaly mýty o ‚písemném souhlasu před každým sexem', který zase budí pocit určitého diktátu, nedobrovolnosti, ztráty našich svobod a řádu, který je nejen tradiční, ale je přirozený. Malý mluví například o ‚privilegiích homosexuálů a leseb', proti nimž již nelze nic říkat, a tak každý slušný novinář tradiční média opouští, protože se nechce ‚propůjčit těmto špinavým praktikám'. „Ratifikace Úmluvy je jen další skládačkou do puzzle nového světa, v němž smyslem je zbořit vše, co stojí na evolucí vytvořených základech," píše dále Šichtařová (2018). Antagonistický nepřítel je tedy nebezpečný, ale hlavně uměle vytvořený. V těchto narativech je vždy přítomné určité varování, obava z budoucnosti, ale i poučení z minulosti, která nás má přesvědčit o škodlivosti nově nastolovaných pravidel – ‚to už tu jednou bylo a podívejte, jak to dopadlo' – „Článek 66 Úmluvy zase mluví o vzniku Expertní skupiny pro potírání násilí

vůči ženám a domácího násilí. To až moc připomíná inkvizice a pálení čarodějnic naruby. Zkrátka budeme mít zákonem zřízený orgán, který z býčků udělá voly.“ (Šichtařová 2018) Všechny tyto ‚novosti‘ se pak jeví jako naprosté bizarnosti, které dříve měly smysl, ale současná ideologie je postavila na hlavu a dochází ‚k rasismu nebo sexismu naruby‘: „V Jižní Africe mají zákony, které tlačí do všech funkcí černochy, bělochům hrozí vyvlastňování půdy a už se otevřeně hovoří o rasismu vůči bílým. Rasismus se tak otočil o 180 stupňů z jednoho zla do jiného, a přece stejného zla.“ Sugestivně se nás na závěr Šichtařová (2018) ptá: „Zdá se vám přitažené za vlasy, že vám jednou přijde ložnici zkontrolovat pouliční výbor aktivistek? Brzo nebude! Orwell jim napsal návod.“

V maďarském politickém týdeníku z devadesátých let, který Barát (2007) analyzovala, se objevují podobné narativy a způsoby označování jako dnes v českých dezinformačních médiích – jedná se o totalitární ideologii podobnou marxismu, která je ovšem momentálně importována ze Severní Ameriky; feminismus je ihned ztotožněn s feminismem radikálním a existence další feministických přístupů není reflektována. Je zde varováno před „hraniční identitou“, která se šíří děsivou rychlostí a zahrnuje lesbickou lásku a zneužívání dětí. Feministky jsou nazývány maskulinními amazonkami, které terorizují další ženy a muže nutí do pederastie. Autorky Koralewska a Zielińska, zabývající se polským anti-genderovým diskurzem, píší: „Základem těchto argumentů je hierarchický řád, podle něhož je polská (katolická) kultura morálně nadřazena hodnotám západní kultury, která je naopak považována za zaměřenou na peníze, promiskuitní a bez morálních zásad.“ (2022, s. 11)[129] Polský diskurz má mnohé podobnosti s tím českým, i když u nás zatím ten antipotratový není tak silný právě jako v Polsku nebo na Maltě. O anti-genderovém diskurzu[130] v Česku píše například Eva Svatoňová, Agnieszka Graff a Elżbieta Korolczuk mapují zejména Polsko, maďarskému prostoru se věnuje Erzsébet Barát nebo Andrea Petö, na Slovensku to je například Zuzana Maďarová, Pavol Hadroš nebo Ľubomír Zvada, jejichž práce, byť zde přímo

[129] Přeloženo z orig. „At the base of such arguments lies a hierarchical order placing the Polish (Catholic) culture as morally superior to the values of Western culture, which, in contrast, is seen as money-oriented, promiscuous and lacking in moral fibre.“

[130] V říjnu 2022 vyšlo celé číslo časopisu *Politics and Governance* nazvané Gender and Illiberalism in Post-Communist Europe.

necitovaná nebo neparafrázovaná měla vliv na moje přemýšlení o současné podobě mediálního prostoru a tematice genderu obecně.

Příručka o IÚ tvrdí, že „příčinou násilí není rozdílnost v pohlaví, jak nepravdivě tvrdí IÚ, ale jiné aspekty a vlivy jako jsou například drogy, alkohol, problematická finanční situace, psychické poruchy, depresivní stavy a mnohé jiné záležitosti“ (s. 5). S tím by se dalo i souhlasit, protože koncept pohlaví není zodpovědný za násilí, ale současné genderový řád ano, jak jsem vysvětlovala v kapitole o konstruovanosti a přirozenosti. Proto je v určitých případech vhodné rozdělovat mezi genderem a pohlavím, což je základní chybou anti-genderového diskurzu, který tak nečiní, někdy z nevědomosti, někdy záměrně. Řešení genderově podmíněného násilí je tedy podle příručky mazání rozdílů mezi muži a ženami, čímž se podle nich ruší celá mužskost a ženskost, kterou v tomto případě pojmenovávají jako ‚rod‘. Problém genderově podmíněného násilí, jak název napovídá, není pohlaví, ale gender, respektive genderově stereotypní role, nerovné nastavení moci a konstrukce mužské nadřazenosti.

„Na tomto příkladě je jasně vidět, že hlavním cílem IÚ není pomoc týraným ženám, ale prosadit GENDER jako společenskou normu.“ (s. 5) Signifikantem už není ‚genderová ideologie‘, ale ‚gender‘, psán velkými písmeny, někdy jako gender-ový se spojovníkem, aby došlo ke zvýraznění. Signifikant ‚gender‘ má v textu ale stejný význam jako ‚genderová ideologie‘, někdy i jako ‚genderismus‘. Kdyby bylo slovo ‚gender‘ naplněno svým odborným významem, tedy se objevilo v jiném diskurzivním prostoru, věta by nedávala smysl. V textu (s. 7) se dále například píše, že „[h]lavní myšlenka této GENDER-ové teorie je tvrzení, že **sexualita a pohlaví nejsou dány biologicky**, ale naopak si **pohlaví můžeme zvolit podle toho, jak se momentálně cítíme**.“[131] Zde dochází právě k záměně genderu a pohlaví, aby byla zesílena chaotičnost a předpokládaná absurdita ‚genderové ideologie‘. Pojem pohlaví a biologie konotuje nejen fyzičnost a tělesnost, ale i určitý stav neměnnosti a stálosti, zároveň je to něco snadno představitelného a hmatatelného. ‚Změna pohlaví podle momentálního pocitu‘ pak debatu posouvá ad absurdum pomocí vět typu ‚kam tohle spěje‘ a vyvolává pocitu znechucení nad ‚tělesnými změnami‘ a hodnotami společnosti. Ony změny souvisejí i s tělesnou a reprodukční autonomií, která je církevními

[131] Zvýrazněno v původním textu.

autoritami a dezinformačními weby podobně devalvována a člověku (převážně lidem s dělohami) odpírána. Citované souvětí je i zmatečné v otázce zmiňované sexuality, která je právě dezinformačními weby často považována za věc naučenou, nikoli vrozenou.

„**Moldavsko v r. 2014 schválilo** návrh zákona na **zrušení slov ‚otec‘** a **‚matka**‘," píše se v textu (s. 8). Tato zpráva se taktéž objevila na ruském pravoslavném webu *Pravoslavie*[132] v roce 2014, odkud je podle shodných slov pravděpodobně převzata. O ‚rušení‘ slov se taktéž mluvilo v případě Francie v roce 2019, kde se ve školních dokumentech měly nahradit pojmy otec a matka. Nejen, že k tomuto kroku nedošlo, ale podle dezinformačních webů to vypadá, že se tato slova mají vymazat ze slovníku nebo že se dokonce vůbec nemohou používat, čímž se znovu nastoluje pocit, že ‚nám zde někdo něco nutí‘. V USA je například pojem ‚rodič‘ používán v oficiálních dokumentech už více než deset let. Podle textu o IÚ toto ‚nařízení‘ nebude bránit tomu, „aby se počet osob tvořících takzvanou ‚rodinu‘ rozšířil i na další členy – ‚rodič 3, 4, 5‘ atd." (Iniciativa občanů České republiky 2018, s. 9). Rodina je pouze otec, matka a děti, žádné jiné varianty si slovo ‚rodina‘ nemohou nárokovat. Tato argumentace šikmou plochou nás chce varovat před případnou polygamií, která je úzce vázána na anti-islámský diskurz[133] či zvrhlost LGBTIQA+ lidí. Chránit rodinu tedy v anti-genderovém diskurzu znamená chránit bílou heterosexuální rodinu, aby dál bylo možno v nacionálním eugenickém duchu reprodukovat pouze ty správné členy společnosti.

Rasistické nejsou jen měření lebky, jak připomíná Šlesingerová a spol., ale jakákoli esencializace charakteristik sociálních skupin, používání typu jazyka, disciplinace těl v podobě různého typu kritiky nošení oblečení, make-upu nebo vágní diskurzivní reprezentace – to je kulturní rasismus, který nevymizel. K těmto teoriím lingvistického rámování ‚druhých‘ jakožto ‚nenormálních‘ bylo napsáno postkoloniálními (feministickými) teoretičkami a teoretiky mnohé, některé teze jsem uvedla v teoretické části. Toto je jeden z obrázků, který je zařazen mezi tzv. propagační

---

[132] Více zde: http://pravoslavie.ru/72440.html.

[133] O propojenosti sexismu a rasismu ve vztahu k migrační krizi psala například Lenka Vochocová v textu ‚*Frustrated women invite the immigrants to Europe‘: Intersection of (xeno-) racism and sexism in online discussions on gender aspects of immigration.*

materiály na stránkách *Petice adopce*, které se zaměřují na Istanbulskou úmluvu, ‚adopci dětí pro homosexuály', ‚genderovou ideologii' nebo sexuální výchovu. V této koláži je zřejmá strategie my vs. oni – pozitivní sebeprezentací ‚rodiny' v pravé části koláže tak dochází k vytváření rozdílů mezi tou částí levou. Budoucnost národa je tedy možné zachovat, pokud těm ‚druhým' napravo zabráníme. Naše ideální budoucnost tedy nebude ‚narušována' těmito vlivy – LGBTIQA+ lidmi, polyamorií, surogátním rodičovstvím, BIPOC lidmi, pochody Prague Pride a politickou reprezentací, která podporuje manželství pro všechny – tedy ‚genderovou ideologií'. Pokud se těchto lidí, prvků a ideologií zbavíme, máme ještě šanci ochránit tu rodinu, kterou chceme – bílou, heterosexuální a maximálně se dvěma dětmi – prostě tu ‚tradiční', ‚přirozenou'.

Obr. 40 Budoucnost národa a rodiny (zdroj: petice-adopce.cz)

Podle Jaroslava Bašty, momentálně se ucházejícího o prezidentskou funkci, má údajné ‚rušení' slov ‚otec a matka' za cíl zničit rodinu: „Kulturní revoluce na západních univerzitách předchází Velkému Zelenému skoku. Hlavní cíle maoistické ideologie však jsou postupně dosahovány. K likvidaci rodiny slouží celá řada nástrojů, které jsou již součástí studijních oborů. Feminismus, genderismus, teorie fluidních pohlaví, nahrazení slov otec a matka označením rodič 1 a rodič 2." Ekvivalenční řetězec ‚genderismu' se tak rozšířil o další prvky, a sice ‚velký zelený skok' či ‚maoistickou ideologii'. O zeleném velkém skoku mluví i Jiří Weigl (2021), výkonný ředitel Institutu Václava Klause, v komentáři pro server *Novinky.cz.* Weigl píše o nátlaku Bruselu, který ovládla „fantasmagorická progresivistická ideologie" a „progresivistická antihumánní pseudozáchrana planety". Mao zde symbolizuje levici, velký zelený skok je samozřejmě Green Deal, oba narativy se tak protnou s anti-genderovým diskurzem, jehož součástí se tak stává i onen anti-levicový.

V rámci své analýzy jsem vysledovala několik rámců vážících se k oné ‚genderové ideologii' – ‚genderová ideologie zabíjí děti', ‚genderová ideologie ničí rodinu', ‚genderová ideologie propaguje homosexualitu' ‚genderovou ideologii šíří neziskové organizace', ‚genderová ideologie je nástroj Západu na zničení naší civilizace' nebo ‚genderová ideologie je neomarxistická agenda na nastolení nového řádu'. Tyto rámce a rámování určitých jevů právě nejsou nikterak specifická, od roku 2014 oním antagonistickým prvkem byla například Istanbulská úmluva, po roce 2015 se začaly weby orientovat převážně byla migraci, v roce 2019 to byl Green Deal a ekologie, poté Covid-19 a očkování, v současné době se k těmto narativům přidala válka na Ukrajině. To jsou i jedny z hlavních témat dezinformačních webů, které já proto nazývám jako dezinformační diskurz, jehož meritum zájmu je odvislé od momentální společenské situace.

7 Závěr

Fake news sice nejsou novodobým fenoménem, ale jejich šíření a vytváření se vlivem sociálních sítí a obecného fungování médií zjednodušilo. Spousta dezinformačních webů během mého výzkumu změnila jméno, doménu, politickou a ideologickou orientaci, přesunula se na sociální sítě či jiné aplikace, svoji působnost utlumila či dokonce přerušila. Některé dezinformační weby byly na začátku roku 2022 zablokovány a některé texty jsou zpětně dohledatelné pouze přes *Webarchiv Národní knihovny ČR*, publikovat nové texty ale pod svou původní doménou již nemohou, což změnilo nejen povahu článků samotných, ale i tuto moji práci. Texty, které jsem si dříve totiž vybrala pro svoji analýzu, už nejsou k zobrazení, ale díky databázi *Newton Media* víme, že tehdy existovaly, jen neznáme jejich celkovou podobu. To budiž možná poučením pro budoucí výzkumnice*íky, aby si celé články ukládali*y nejen ve webovém prohlížeči, což jsem udělala já, ale mimo něj, i kdyby si je měli*y vytisknout a skladovat v papírové podobě.

V textech se objevují sugestivní slova působící převážně na naši samostatnost v rozvažování, přemýšlení, ale také na negativní emoce a vzbuzování strachu a pocitu ohroženosti. Dalším specifickým rysem je binární dělení, které pomocí diskurzivních strategií pozitivní sebeprezentace vytváří antagonistického nepřítele v podobě ‚genderové ideologie', LGBTIQA+ lidí, uprchlíků a uprchlic, pro-choice aktivistů*ek, levicově smýšlejících lidí, různých typů neziskových organizací a různě neprivilegovaných skupin obyvatelstva na základě jejich nižšího sociálního, ekonomického či kulturního kapitálu. Na základě analýzy a dlouhodobého sledování vývoje těchto webů argumentuji, že fake news, dezinformace nebo konspirace nejsou nebezpečím pro demokratické systémy jen z hlediska nedůvěry v jejich demokratické instituce, ale v celkovou nedůvěru v úsudky druhých a posilování kultury individualismu. Tyto narativy dále reprodukují stávající rasistické, sexistické, xenofobní, queerfobní a jiné nenávistné postoje, které v prostředí dezinformačních webů rámují ‚ty druhé' jako celistvou propojenou a homogenní skupinu, která je nebezpečím pro ‚tradiční rodinu', ‚národ' a ‚zdravý selský rozum'. Tato iluzorní představa světového spiknutí a pocitu ztráty svobod může vést k mobilizaci doposud neaktivních částí

obyvatelstva pravicovými populistickými hlasy či k radikalizaci a iliberálnímu směřování současného politického diskurzu.

Fungování sociálních sítí lze bezpochyby kritizovat, staly se určitým katalyzátorem fake news a dezinformačních nenávistných narativů. Podle mé teze ale nemůžou být jediným viníkem, nefungují totiž v izolaci a jsou závislé na dalších společenských jevech, které je třeba při řešení tohoto fenoménu brát v potaz. Fake news by podle mé teze tedy nebyly tak hojně sdílené, kdyby nepotvrzovaly naše předchozí názory a pocity a pokud by nestavěly své narativy na předsudcích a stereotypech. Jejich proliferace je dále posilována současnou podobou médií, zaměřených na kvantitu a růst ekonomického kapitálu. Je to tudíž i výtka masovým médiím, které se často podílejí na reprodukci určitých stereotypů a jazyka, který ve své extrémní podobě a jednostrannosti používá autorstvo fake news. Zároveň by bylo třeba dál podporovat výzkumy, které se zaměřují na radikalizaci názorů v době před konzumací dezinformačních narativů a po nich, aby bylo možno říci, zda fake news a dezinformace radikalizují naše myšlení či nikoli. U exponovaných osob z oblasti politiky nebo církve ale víme, že pouze využily tohoto prostoru pro diseminaci svých dlouho zastávaných postojů. To ve výsledku platí i pro tvůrce dezinformačních webů, jejichž důvody pro zakládání těchto platforem jsou převážně ekonomického či politického rázu. U participujících na dezinformačním diskurzu, tedy u šiřitelů a konzumujících, je tato situace v mnoha ohledech složitější, neboť se jedná o proměňující se nehomogenní skupiny obyvatelstva.

Přístup do diskurzu a podílení se na jeho podobě charakterizují jak nastíněná témata a jejich prezentace a lidé z různých typů minorit, ale i lidé, kteří dezinformační diskurz vytvářejí. Označování jejich nově nabitého kapitálu v podobě utváření médií a budování sociálních kontaktů v rámci dezinformační scény jako ‚fake news' pro ně znovu může být znakem nejen přehlížení jejich životů, ale i povýšeneckého chování, které má za cíl je umlčet, o čemž je přesvědčují současné blokace jejich platforem. Zároveň přehlížení těchto narativů se záminkou, že se jedná o minimum lidí, kteří těmto příběhům věří, nezlepšuje situaci těch nejvíce marginalizovaných, kteří jsou cílem nenávisti dezinformačních webů, ale i méně radikálních narativů standardních médií. Zapotřebí by byla určitě další rozsáhlejší a detailnější obsahová analýza zaměřující se na jiné typy fake news a jejich možnou provázanost s anti-genderovým

diskurzem. Tuto práci pojímám jako začátek zkoumání těchto fenoménů v českém mediální prostředí, ale zároveň pokračování zájmu o genderová témata.

Zdroje

Odborné

Adorno, T.W. & Horkheimer, M., 2009. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*, Praha: OIKOYMENH. Překlad M. Hauser a M. Váňa.

Barát, E., 2007. The 'Terrorist Feminist': Strategies of Gate-Keeping in the Hungarian Printed Media. In *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*. New York: PALGRAVE MACMILLAN, s. 205–228.

Baxter, J., 2003. *Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology*, New York: PALGRAVE MACMILLAN.

Beauvoir, S. de, 1966. *Druhé pohlaví*, Praha: Orbis. Překlad J. Kostohryz.

Covey, R.A., 2017. Inca gender relations, from household to empire. In *Gender in Cross-Cultural Perspective*. New York: Routledge, s. 81–90.

Coward, R., 2007. Jsou ženské romány feministické romány?. In *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie.* Praha: Sociologické nakladatelství, pp. 51–74. Překlad D. Krejzová.

CVVM, 2019. Celospolečenské hrozby podle veřejnosti. Tisková zpráva. *CVVM.* Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5077/f9/po191223.pdf [cit. 15. 9. 2022].

CVVM, 2019. Výzkum veřejného mínění k problematice dezinformací. Závěrečná zpráva z výzkumu. *CVVM*. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/chh/clanek/vyzkum-verejneho-mineni-k-problematice-dezinformaci.aspx [cit. 12. 9. 2022].

Demuyakor, J. & Opata, E., 2022. Fake News on Social Media: Predicting Which Media Format Influences Fake News Most on Facebook. *Journal of Intelligent Communication* (2), s. 19–29.

Dentith, M.R.X., 2017. *What makes 'fake news' 'fake' news*. Dostupné na: https://www.academia.edu/32699239/What_makes_fake_news_fake_news.

Echterhoff, G., 2012. Shared-reality theory. In *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 2*, London: SAGE Publications Ltd. s. 180–199. Dostupné na: <https://dx.doi.org/10.4135/9781446249222> [cit. 19. 10. 2022].

Fairclough, N., 2015. *Language and Power*, 3rd edition., London and New York: Routledge.

Farkas, J. & Schou, J., 2018. Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood. *Javnost – The Public*, 25(3), s. 298–314.

Gelfert, A., 2018. Fake news: A definition. *Informal Logic*, 38(1), s. 84–117.

Habgood-Coote, J., 2019. Stop talking about fake news!. *Inquiry*, 62(9-10), s. 1033–1065.

Hall, S., 1997. *Race: The Floating Signifier*, MEDIA EDUCATION FOUNDATION.

Hanley, M. & Munoriyarwa, A., 2021. Fake News: Tracing the Genesis of a New Term and Old Practices. In *Digital Roots: Historicizing Media and Communication Concepts of the Digital Age*. Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg, s. 157–176.

Hořejš, N. et al., 2020. *Šiřitelé dezinformací: Závěrečná veřejná zpráva z výzkumu STEM*.

Jirák, J. & Köpplová, B., 2009. Mass media and Czech society: interpreting media transformation after 1989. *In Média dvacet let poté: Media Twenty Years After.* Praha: Portál, s. 46–55.

Jirák, J. & Köpplová, B., 2015. *Masová média* 2., přepracované vydání., Praha: Portál.

Jordanova, L.J., 1980. Natural facts: a historical perspective on science and sexuality. In *Nature, culture, and gender*. New York: Cambridge University Press, s. 42–70.

Kalsnes, B., 2018. Fake News. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Dostupné na:

https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-809 [cit. 10. 10. 2022].

Kedar, H.E., 2020. Fake News in Media Art: Fake News as a Media Art Practice Vs. Fake News in Politics. In *Postdigit Sci Educ* (2), s. 132–146.

Koralewska, I. & Zielińska, K., 2022. 'Defending the unborn', 'protecting women' and 'preserving culture and nation': anti-abortion discourse in the Polish right-wing press. *Culture, Health & Sexuality*, 24(5), s. 673–687.

Křivánková, K., 2019. *Kdo věří fake news?: Vliv postojových predispozic na vnímání fake news*. Magisterská diplomová práce. Brno.

Lazar, M.M., 2007. Politicizing Gender in Discourse: Feminist Critical Discourse Analysis as Political Perspective and Praxis. In *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*. New York: PALGRAVE MACMILLAN, s. 1–28.

Lehečková, E. & Hořejší, M.L., 2015. Ruth Wodaková. *Studie z aplikované lingvistiky*, 1, s. 125–142.

Lewis, O., 1963. The culture of poverty. *Trans-action* (1), s. 17–19.

MacCormack, C.P., 1980. Nature, culture and gender: a critique. In *Nature, culture and gender*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–25.

Maggio, J., 2007. "Can the Subaltern Be Heard?": Political Theory, Translation, Representation, and Gayatri Chakravorty Spivak. *Alternatives*, 32(4), s. 419–443.

McClintock, A., 1995. *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Contest*, London: Routledge.

McNair, B., 2004. *Sociologie žurnalistiky*, Praha: Portál. Překlad J. Loupová.

Menz, F., 1989. Manipulation strategies in newspapers: a program for critical linguistics. In *Language, Power, and Ideology: Studies in Political Discourse.* Amsterdam/Philadephia: John Benjamins Company, s. 227–249.

Mills, S., 2007. Feministická teorie a teorie diskurzu. In *Ženská literární tradice a hledání identit: antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 275–308. Překlad L. Kočandrlová.

Nedbálková, K., 2021. *Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa*, Praha: Display.

Oates-Indruchová, L., 1998. *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*, Praha: Sociologické nakladatelství.

Oates-Indruchová, L., 2007. Feministická literární teorie a procesy hledání. In *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie.* Praha: Sociologické nakladatelství, s. 15–30.

Pepp, J., Michaelson, E. & Sterken, R., 2022. Why we should keep talking about fake news. *Inquiry*, 65(4), s. 471–487.

Quasthoff, U.M., 1989. Social prejudice as a resource of power: towards the functional ambivalence of stereotypes. In *Language, Power, and Ideology: Studies in Political Discourse.* Amsterdam/Philadephia: John Benjamins Company, s. 181–196.

Reglitz, M., 2022. Fake News and Democracy. *Journal of Ethics and Social Philosophy*, 22(2), s. 162–187.

Skalický, D., 2019. Politika označování: Umění v boji o význam. In *Umenie, estetika, politika*. Bratislava: Slovenská asociácia pre estetiku, s. 20–27.

Smith, V., 2014. Černošská feministická teorie a zobrazení „druhé(ho)“. In *Černošská feministická literární kritika: Výbor z teoretických statí afroamerických kritiček*. Praha a Ostrava: Sociologické nakladatelství, s. 281–312. Překlad M. Šinková.

Sontag, S., 2011. *S bolestí druhých před očima*, Praha: Paseka. Překlad P. Vančát.

Spender, D., 2007. Ženy a literární historie. In *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 31–50. Překlad P. Zelenková.

Spivak, G.C., 1988. Can the Subaltern Speak?. In *Marxism and the Interpretation of Culture.* London: University of Illinois Press, s. 271–313.

Sturken, M. & Cartwright, L., 2009. *Studia vizuální kultury*, Praha: Portál. Překlad L. Vidmar a M. Kreuzzieger.

Svatoňová, E., 2022. *How Feminists Became Baby Snatchers: The Making of the Czech Anti-gender Discourse.* PhD Dissertation. Aarhus.

Šlerka, J., 2022. Dopad blokování na konspirační a dezinformační weby. *Investigace.cz*. Dostupné na: https://www.investigace.cz/blokovani-konspiracni-weby/ [cit. 15. 11. 2022].

Šlesingerová, E., Hamar, E. & Szaló, C., 2007. Konceptualizace pojmů rasa a rasismus: Sociologický pohled. *Sociální studia*, 4, s. 7–21.

Štětka, V., Mazák, J. & Vochocová, L., 2020. "Nobody Tells us what to Write about": The Disinformation Media Ecosystem and its Consumers in the Czech Republic. *Javnost – The Public: Journal of the European Institute for Communication and Culture*, 28(1), s. 90–109.

Tandoc Jr., E.C., Lim, Z.W. & Ling, R., 2017. Defining "Fake News": A typology of scholarly definitions. *Digital Journalism*, 6, s. 1–17.

Vamanu, I., 2019. Fake News and Propaganda: A Critical Discourse Research Perspective. *Open Information Science*, 3(1), s. 197–208.

Vochocová, L., 2009. Genderové složení zpravodajských redakci v ČR: Metodologické komplikace a pokus o teoretické řešení. *In Média dvacet let poté: Media Twenty Years After.* Praha: Portál, s. 159–168.

Vochocová, L., 2020. 'Frustrated women invite the immigrants to Europe': Intersection of (xeno-) racism and sexism in online discussions on gender aspects of immigration. *European Journal of Cultural Studies*. 24.

Wodak, R., 1989. Introduction. In *Language, Power, and Ideology: Studies in Political Discourse.* Amsterdam/Philadephia: John Benjamins Company, s. xiii–xx.

Wodak, R., 2007. Gender Mainstreaming and the European Union: Interdisciplinarity, Gender Studies and CDA. In *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse.* New York: PALGRAVE MACMILLAN, s. 90–113.

Neodborné

Anon., 2001. Aspen Institute. *Wikipedia: the free encyclopedia*. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Aspen_Institute [cit. 18. 4. 2020].

Anon., 2019. Mladí lídři se sjeli do Tater. Jaký byl letošní Aspen Young Leaders Program?. *Studenta*. Dostupné z: https://www.studenta.cz/work/kariera/mladi-lidri-se-sjeli-do-tater-jaky-byl-letosni-aspen-young-l/r~baefb68866d811e98aa4ac1f6b220ee8/ [cit. 18. 4. 2020].

Anon., 2019. Report: Aspen Young Leaders Program 2019 II. *Aspen Institute Central Europe*. Dostupné z: https://www.aspeninstitutece.org/news-article/report-aspen-young-leaders-program-2019-ii/ [cit. 18. 4. 2020].

Anon., Personalizovaná reklama. *Seznam.cz.* Dostupné z: https://o.seznam.cz/personalizovana-reklama/ [cit. 24. 6. 2020].

Beňo, D., 2021. Slavia k případu fotograf: zákaz vstupu jsme neudělili. Nevidíme důvod zvýhodňovat Deník Sport před ostatními. *RUIK*. Dostupné z: https://www.ruik.cz/slavia-k-pripadu-fotograf-zakaz-vstupu-jsme-neudelili-nevidime-duvod-zvyhodnovat-denik-sport-pred-ostatnimi/ [cit. 9. 3. 2021].

ČTK, 2022. Češi nejvíce věří rádiím a zpravodajským webům, uvedl průzkum Ami Communications. *České noviny*. Dostupné na: https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/cesi-nejvice-veri-radiim-a-zpravodajskym-webum-uvedl-pruzkum-ami-communications/2217029 [cit. 27. 20. 2022].

de la Vaissiere, J.-L. & Gibbons, F., 2019. 'Mona Lisa' is on the move in great Louvre makeover. *The Jakarta Post*. Dostupné z: vhttps://www.thejakartapost.com/life/2019/06/28/mona-lisa-is-on-the-move-in-great-louvre-makeover.html [cit. 9. 3. 2021].

de la Vaissiere, J.-L. & Gibbons, F., 2019. 'Mona Lisa' is on the move in great Louvre makeover. *The Jakarta Post*. Dostupné z: vhttps://www.thejakartapost.com/life/2019/06/28/mona-lisa-is-on-the-move-in-great-louvre-makeover.html [cit. 9. 3. 2021].

Dean, J., 2010. Media Manipulation Illusion Example. *Mighty Optical Illusions*. Dostupné z: https://www.moillusions.com/media-manipulation-illusion-example/ [cit. 1. 9. 2020].

Dean, J., 2010. Media Manipulation Illusion Example. *Mighty Optical Illusions*. Dostupné z: https://www.moillusions.com/media-manipulation-illusion-example/ [cit. 1. 9. 2020].

hooks, B., 2013. *Feminizmus do vrecka: O zanietených politikách*. Bratislava: Aspekt. Překlad J. Juráňová.

Hooton, C., 2014. 'Heartbreaking' Syria orphan photo wasn't taken in Syria and not of orphan. *Independent*. Dostupné z: https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/heartbreaking-syria-orphan-photo-wasnt-taken-in-syria-and-not-of-orphan-9067956.html [cit. 2. 9. 2020].

Horner, B., 2020. This image was staged by a photography student in Saudi Arabia. *Fact Check*. Dostupné na: https://factcheck.afp.com/image-was-staged-photography-student-saudi-arabia [cit. 20. 10. 2021].

Karásková Skoupá, A., 2022. Infiltroval se do mocného ultrakonzervativního spolku: Říkají, že církev už prohrála a oni musí zabrat její místo. Deník N. Dostupné z: https://denikn.cz/988195/infiltroval-se-do-mocneho-ultrakonzervativniho-spolku-rikaji-ze-cirkev-uz-prohrala-a-oni-musi-zabrat-jeji-misto/ [cit. 5. 11. 2022].

Kottová, A., 2020. Byla jsem v emocích, nejsem robot, vysvětluje Maláčová vulgaritu na adresu premiéra Babiše. *IRozhlas.cz*. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/jana-malacova-debil-andrej-babis-vulgarni-168-hodin-ceska-televize_2010191332_ako [cit. 18. 11. 2020].

Krátka Špalková, V., 2021. Výroční zpráva o stavu české dezinformační scény pro rok 2020. *European Values*. Dostupné na: https://europeanvalues.cz/cs/annual-report-on-the-state-of-the-czech-disinformation-scene-in-2020/ [cit. 3. 12. 2021].

Nazaruk, T., 2015. Jak nalézt zdroj fotografie. *StopFake*. Dostupné na: https://www.stopfake.org/cz/jak-nalezt-zdroj-fotografie/ [cit. 20. 10. 2021].

Novela ústavního zákona – Listina základních práv a svobod, 2022. Dostupné na: https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=276&CT1=0.

Potřebujeme dnes feminismus?, 2017. *Knihovna Václava Havla*. Dostupné na: https://www.vaclavhavel.cz/cs/index/videa/798/potrebujeme-dnes-feminismus-3-5-2017 [cit. 30. 11. 2021].

Procházková, P., 2019. V přestrojení za trolla pronikla Ludmila do továrny na lež. *Deník N*. Dostupné na: https://denikn.cz/207720/v-prestrojeni-za-trolla-pronikla-ludmila-do-tovarny-na-lez/?fbclid=IwAR1OrmG_g3jRzWHDuVuWtyaIidvH91Q5ZJ5UDer6vtxGwN0Kv0UvWSaBrUk [cit. 5. 11. 2022].

Shanaáh, Š., 2015. Jak se šíří nenávist: Případ Islám v ČR nechceme. *Respekt*. Dostupné z: https://www.respekt.cz/politika/jak-se-siri-nenavist-pripad-islam-v-cr-nechceme [cit. 20. 5. 2020].

Syndikát novinářů, 2022. Index svobody tisku ve světě pro rok 2022 – nová éra polarizace. Česko si výrazně polepšilo. *Syndikát novinářů*. Dostupné na: https://www.syndikat-novinaru.cz/aktuality/index-svobody-tisku-ve-svete-pro-rok-2022-nova-era-polarizace-cesko-si-vyrazne-polepsilo/ [cit. 3. 10. 2022].

Táborský, J., 2020. *V síti (dez)informací: proč věříme alternativním faktům*, Praha: Grada Publishing.

Tomanová, L., 2022. Svět českých dezinformací: Jeho struktura a představitelé. *Forum 24*. Dostupné na: https://www.forum24.cz/svet-ceskych-dezinformaci-jeho-struktura-a-predstavitele/ [cit. 18. 11. 2022].

Primární zdroje

Anon., 2020. MIKan. Dostupné z: https://www.mikan.cz/ [cit. 10. 12. 2020].

Anon., 2020. NWOO. Dostupné z: http://www.nwoo.org/ [cit. 10. 12. 2020].

Anon., 2020. Vlastenecké noviny. *Vlastenecké noviny*. Dostupné z: https://www.vlasteneckenoviny.cz/?p=256098 [cit. 10. 10. 2020].

Anon., 2020. Vlastní hlavou. Dostupné z: https://www.vlastnihlavou.cz/ [cit. 10. 12. 2020].

Anonym, 2020. Aby bylo jasné, koho máme ve svém středu. *Průvodce.info*. Dostupné z: http://www.pruvodce.info/2020/04/aby-bylo-jasne-koho-mame-ve-svem-stredu.html [cit. 10. 12. 2020].

Iniciativa občanů České republiky, 2018. Istanbulská úmluva a teorie genderu – úskalí a fakta. *Farnost Český Krumlov*. Dostupné na: https://www.farnostck.bcb.cz/wp-content/uploads/Istanbulsk%C3%A1-%C3%BAmluva-a-teorie-genderu-%C3%BAskal%C3%AD-a-fakta.pdf [cit. 1. 12. 2021].

Kobza, J. & Doležal, T., 2020. Vyslanectví Deep State v Praze. *Protiproud*. Dostupné z: https://www.protiproud.cz/politika/5040-vyslanectvi-deep-state-v-praze-kdo-kavarne-vychovava-kadry-skolici-zajezdy-do-bazin-prokuratori-politici-novinari-vsechno-upekli-bakala-s-albrightovou-zahranicni-agenty-si-tu-alespon-neplatme-z-nasich-dani.htm [cit. 10. 12. 2020].

Malý, R., 2022. Vraždící pilulka: Zločinem proti zločinu. Kdo se zastane zabíjených maličkých? Lidovci určitě ne. Pro pravého katolíka nevolitelní. Kdo je tady kretén, pane Zdechovský? Včera holocaust, dnes babycaust. Prodej plášť, kup si meč!. *Protiproud*. Dostupné na: https://protiproud.info/duchovni-svet/6440-vrazdici-pilulka-zlocinem-proti-zlocinu-kdo-se-zastane-zabijenych-malickych-lidovci-urcite-ne-pro-praveho-katolika-nevolitelni-kdo-je-tady-kreten-pane-zdechovsky-vcera-holocaust-dnes-babycaust-prodej-plast-kup-si-mec.htm [cit. 5. 10. 2022].

Okamura, T., 2019. Okamura (SPD): MPSV valí do dětí nechutnou sluníčkářskou propagandu. *Parlamentní listy*. Dostupné na:

https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Okamura-SPD-MPSV-vali-do-deti-nechutnou-slunickarskou-propagandu-600182 [cit. 20. 11. 2022].

Okamura, T., 2020. Bráníme naši vlast proti imigraci, islamizaci a afrikanizaci. *Facebook.* Dostupné z: https://www.facebook.com/tomio.cz/photos/3742428629101258 [cit. 30. 9. 2020].

Okamura, T., 2020. Bráníme naši vlast proti imigraci, islamizaci a afrikanizaci. *Facebook.* Dostupné z: https://www.facebook.com/tomio.cz/photos/a.185333081477515/3742428629101258/?type=3 [cit. 4. 5. 2021].

Okamura, T., 2020. Tenhle mem je podle mě docela trefný. *Facebook*. Dostupné z: https://www.facebook.com/tomio.cz/photos/a.185333081477515/3565584773452312/ [cit. 20. 8. 2020].

Okamura, T., 2021. Šílená genderová ideologie tvrdí, že pohlaví je sociální konstrukt. *Parlamentní listy.* Dostupné na: https://www.parlamentnilisty.cz/profily/Tomio-Okamura-13074/clanek/Silena-genderova-ideologie-tvrdi-ze-pohlavi-je-socialni-konstrukt-118141 [cit. 30. 12. 2021].

Okamura, T., 2021. Tento obrázek bohužel v současnosti přestává být vtipem. *Facebook.* Dostupné z: https://www.facebook.com/tomio.cz/photos/4091359714208146/ [cit. 4. 3. 2021].

Okamura, T., 2022. A jaký je Váš názor?. *Facebook*. Dostupné na: https://www.facebook.com/tomio.cz/photos/6045027738841324 [cit. 24. 11. 2022].

Panenka, L., 2016. Pravda o dětech v "homorodinách": Nová americká studie s výsledky, které se Dienstbierům celého světa nebudou líbit. Děti jako fetiš pro zvrhlé touhy dospělých. *Protiproud.info*. Dostupné na: https://protiproud.info/politika/2601-pravda-o-detech-v-homorodinach-nova-americka-studie-s-vysledky-ktere-se-dienstbierum-celeho-sveta-nebudou-libit-deti-jako-fetis-pro-zvrhle-touhy-dospelych.htm [cit. 4. 11. 2022].

Passer, Z., 2017. Pokud to nechápete, jste homofob, chudý nemocný a nevzdělaný bílý vesničan, rusofil, xenofob... *Euportal.cz.* Dostupné z: http://www.euportal.cz/Articles/18120-pokud-to-nechapete-jste-homofob-chudy-nemocny-a-nevzdelany-bily-vesnican-rusofil-xenofob-.aspx [cit. 5. 11. 2022].

Pirátská strana, 2017. Ekologie bez ideologie. *Twitter.* Dostupné z: https://twitter.com/piratskastrana/status/910620868878983168 [cit. 4. 3. 2021].

Refresher, 2022. Podle serveru The Hollywood Reporter je pravděpodobnost, že se nejnovější film studia Marvel Black Panther: Wakanda Forever objeví v čínských kinech, mizivá. *Facebook.* Dostupné na: https://www.facebook.com/refreshercz/photos/6150245351687135 [cit. 24. 11. 2022].

Šichtařová, M., 2018. Markéta Šichtařová: Kladivo na muže. *Parlamentní listy*. Dostupné na: https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Marketa-Sichtarova-Kladivo-na-muze-541209?utm_source=nm&utm_medium=xml [cit. 4. 11. 2022].

Vlasák, M. & Velemínský, M., 2021. GENDEROVÁ IDEOLOGIE NARUŠUJE TRADIČNÍ RODINU. *Journal*, (35), s. 18–19.

Weigl, J., 2021. KOMENTÁŘ: Rozdělme Evropskou unii – Jiří Weigl. *Novinky.cz*. Dostupné na: https://www.novinky.cz/clanek/komentare-komentar-rozdelme-evropskou-unii-jiri-weigl-40366899 [cit. 2. 10. 2022].

Seznam obrázků

Obr. 1 Printscreen, typičtí extrémisté č. 1 (zdroj: Facebook Tomia Okamury) 46
Obr. 2 Typičtí extrémisté č. 2 (zdroj: Svatoňová 2022) 46
Obr. 3 Rodina (zdroj: protiproud.info)..... 47
Obr. 4 Filip Dujardin, bez názvu (zdroj: designboom.com) 49
Obr. 5 Obálky knih – Henry Makow (zdroj: heureka.cz)..... 50
Obr. 6 Obálka knihy – Ľubomír Huďo (zdroj: databazeknih.cz)..... 51
Obr. 7 Obálka knihy – Josef Provazník (zdroj: databazeknih.cz) 51
Obr. 8 Příspěvek na sociálních sítích (zdroj: facebook.com/refreshercz) 58
Obr. 9 Příspěvek na sociálních sítích (zdroj: facebook.com/stranazelenych) 58
Obr. 10 Příspěvek na sociálních sítích č. 1 (zdroj: facebook.com/tomio.cz) 59
Obr. 11 Komentář pod příspěvkem TMBK (zdroj: facebook.com/TMBKOFFICIAL)..... 68
Obr. 12 Příspěvek na Ústavu pro studium internetových idyotů (zdroj: https://www.facebook.com/idyotinstitute)..... 68
Obr. 13 Printscreen Vlasteneckých novin, červeně vyznačenou autorkou (zdroj: vlasteneckenoviny.cz)..... 75
Obr. 14 Printscreen Mikan (zdroj: mikan.cz) 76
Obr. 15 Printscreen NWOO, web už není aktivní (zdroj: nwoo.org) 76
Obr. 16 Printscreen Protiproud (zdroj: protiproud.cz) 78
Obr. 17 Printscreen Protiproud (zdroj: protiproud.cz) 78
Obr. 18 Printscreen Protiproud (zdroj: protiproud.cz) 79
Obr. 19 Printscreen Wikipedia (zdroj: wikipedia.org) 79
Obr. 20 Printscreen Argumenty a fakta (zdroj: arfa.cz)..... 80
Obr. 21 Printscreen Vlastní hlavou (zdroj: vlastnihlavou.cz)..... 82
Obr. 22 Palestinská svatba (zdroj: Facebook skupiny Islám v České republice nechceme, již neexistující); fotka oříznuta pro účely práce 84
Obr. 23 Palestinská svatba z jiného úhlu (zdroj: snopes.com) 85
Obr. 24 Printscreen Facebookové skupiny Islám v České republice nechceme, již neexistující 86
Obr. 25 Manipulativní komparace (zdroj: facebook.com/tomio.cz) 87
Obr. 26 Spící dítě mezi hroby č. 1 (zdroj: stopfake.org) 88

Obr. 27 Spící dítě mezi hroby č. 2 (zdroj: factcheck.afp.com) 89
Obr. 28 Spící dítě mezi hroby č. 3 (zdroj: independent.co.uk) 89
Obr. 29 Oříznutí fotografie (zdroj: moillusions.com)..... 91
Obr. 30 Mona Lisa (zdroj: thejakartapost.com)..... 95
Obr. 31 Pozvánka na workshop, ZSF JČU (zdroj: zsf.jcu.cz) 102
Obr. 32 IÚ a gender ideologie (zdroj: aquanet.me.uk)..... 104
Obr. 33 IÚ a teorie genderu (zdroj: farnostck.bcb.cz) 104
Obr. 34 Printscreen textu Degenerace nové generace v Itálii na Aquanetu (zdroj: aquanet.me.uk)..... 105
Obr. 35 Printscreen konspirační stránky Aquanet (zdroj: aquanet.me.uk)..... 106
Obr. 36 Slovenská kniha sexuální výchovy pro MŠ (zdroj: farnostck.bcb.cz) 109
Obr. 37 Slovenská kniha sexuální výchovy pro MŠ (zdroj: farnost-volyne.unas.cz)..... 109
Obr. 38 Fotografie z knihy Moje první knížka o sexu (zdroj: anonymně zasláno na Facebooku)..... 110
Obr. 39 Printscreen, kopírování textů napříč weby (zdroj: newtonmedia.eu) 113
Obr. 40 Budoucnost národa a rodiny (zdroj: petice-adopce.cz)..... 120

Seznam grafů

Graf 1 Znázornění typu šiřitelů podle STEM (zdroj: Hořejš et al. 2020) 55
Graf 2 Věkové rozložení č. 1 (zdroj: similarweb.com) 61
Graf 3 Věkové rozložení č. 2 (zdroj: similarweb.com) 61
Graf 4 Genderové rozložení napříč médii (zdroj: similarweb.com)..... 62
Graf 5 Sdílená návštěvnost (zdroj: similarweb.com) 62
Graf 6 Weby odkazující na vybrané stránky (zdroj: similarweb.com) 63
Graf 7 Návštěvnost čtyř dezinformačních webů (zdroj: similarweb.com) 70
Graf 8 Ekvivalenční řetězec – ‚tradiční rodina‘ a ‚genderová ideologie‘ (zdroj: Svatoňová 2022) 98
Graf 9 Časová osa – nabití hegemonie anti-genderové diskurzu (zdroj: Svatoňová 2022, s. 119)..... 100

Graf 10 Autorstvo textů o ‚genderové ideologii' za posledních 10 let (zdroj: newtonmedia.eu) 112
Graf 11 Graf četnosti řetězových e-mailů podle databáze Eldariel (zdroj: eldariel.cesti-elfove.cz) 114

Seznam tabulek

Tabulka 1 Dichotomie (zdroj: Jordanova 1980) 24
Tabulka 2 Typologie fake news (zdroj: Tandoc Jr. et al. 2017) 44